Gul Hayat Institute

پياسي ترتي، رمندا بادل

منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل

(ناول)

سراج

Gul Hayat Institute

نيو فيلڊس پبليڪيشنس

ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.

1989

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جو ڪتاب نمبر هڪ سؤ ٽيرهن

ڇپائيندڙ: نيو فيلڊس پبليڪيشنس
ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد سنڌ.

ڇپيندڙ: نيو فيمس پرنٽنگ پريس
هوم اسٽيڊ هال ڇاڙهي، حيدرآباد.

پهريون ايڊيشن: نومبر 1988ع
ٻيو ايڊيشن: آگسٽ 1989ع
ٽائيٽل ڪيلگرافي: فتاح هاليپوٽو

قيمت 30 رپيا

(سڀ حق ۽ واسطا قائم)

MUNHINJEE DUNIYA HAYKAL VIYAKAL (Novel) written by SIRAJ. Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammed, Hyderabad Sind. Pakistan. First Edition November 1988.
Second Edition August 1989.

Gul Hayat Institute

انتساب

سنڌ جي اُن پيڙهيءَ جي نالي
جنهن
اسان جي ڪڇيءَ ۾ ڪٽ وجهڻ وقت
اهو به شايد نه سوچيو ته آزاد پکيءَ
کي به پڃري ۾ بند ڪبو ته ڪيس پنهنجي
لات به لائنئين لڳندي، ۽ اُن
کي وساري وهندو!

سراج

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

ٻئين ايڊيشن جو

پيش لفظ

دل ٿي چوي ته هن ناول بابت به اکر پڙهندڙن جي گوش گذار ڪري ڇڏيان. مون هي ناول تڏهن لکڻ شروع ڪيو هو، جڏهن اڃا نوڪريءَ جو ڪٿ ڪچيءَ ۾ هو. مون کي ياد آهي ته جن ڏينهن مون ناول پورو ڪيو هو، انهن ئي ڏينهن مان هڪ ڏينهن، ڪن پيارن يارن ۽ دل گهرين دوستن جي هڪ محفل مچي هئي. اياز سکر کان آيو هو. رشيد ڀٽي ساڻ هوس. رباني ۽ تنوير به هئا. پاڻيان ٿو ته (رسول بخش) پليجو به هو. اسان سڀني جو مهندار محمد ابراهيم جويو ۽ شيخ صاحب (ع.ق) ۽ (شايد) مراد علي مرزا به هئا. ڪن ٻين يارن جا نالا وسرندا ٿا. ان محفل ۾ نياز پنهنجو هڪ نئون گيت، نهايت درد ۽ سوز سان، سُر ۾ جهونگاري ٻڌايو هو. نياز به ان وقت نوان تجربا ڪري رهيو هو. شاعر ته هوندئي غضب جو آهي. پر گيت ۽ ماهيا چوڻ ۾ هن جو ڪو مٽ نه آهي. ان خوبصورت گيت جا ٻول ڪجهه هن ريت هئا.

منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل، تنهنجي دنيا، سپ رنگ ساوَل
منهنجي دنيا، مرگهه ترشنا، تنهنجي دنيا، رمندا بادل!

اها جهونگار اڃا تائين منهنجي هڪ ٽيپ تي محفوظ آهي. مون ان وقت ئي يارن کي چيو هو ته پنهنجي ناول جو نالو رکندس "منهنجي دنيا مرگهه ترشنا!" جڏهن منهنجو ڪتاب "سنڌي ٻولي" ۱۹٦۴ع ڌاري ڇپيو، تڏهن منهنجي دوست ۽ پبلشر احمد (زيب ادبي مرڪز واري احمد) ان نالي جو اعلان به ڪري ڇڏيو. پر ان کان پوءِ ۱۹٦۵ع واري جنگ لڳارائي وئي. اياز ۽ رشيد ڀٽي جيل موڪليا ويا. منهنجو هنيانءُ هچي ويو. (آءٌ سارتر جي وصف موجب، بنيادي طرح ڪانئر آهيان) لکڻ ته ڪونه ڇڏيم پر ناول ڇپائڻ تان ارواح ڪڇي ويم. لطيف جي روايت وانگر "لکي مٽ ۾ وجهي ڇڏيم!" احمد

Gul Hayat Institute

مٿئون ڪندو رهيو ته نقل ڪري ڪيس ڇپائڻ لاءِ ڏيان، پر دل ۾ ئي نه. ٿورو ئي وقت پوءِ مولوي عبدالواحد جي "زوراوري" ۽ شمشير جي "اره زورائي" تي ڪين هڪڙي ڪهاڻي "نئين زندگي" لاءِ ڏنم. ڪهاڻي جنگ جي موضوع تي هئي. پر اها ڳالهه وسري ويم ته "نئين زندگي" سرڪاري پرچو هو. شمشير جي مجبوري به سمجهان ٿو. جيڪڏهن ڪهاڻي نه ڇپي ها ته ساڻس شڪايت ڪونه ڪريان ها. (اڄ به ياريءَ جي حجت سمجهي پيو شڪايت ڪريان!). هن ڪهاڻيءَ جي پڇاڙي (ٻه جملا) بدلائي ڇڏي! ڪهاڻي سري ويئي. سڄو اسپيڪٽ ختم ٿي ويو. ڪهاڻي لکڻ تان ارواح ڪڇي ويو. آءٌ ماٺ ٿي ويس. ڪجھ عرصو ته لکڻ تي دل نٿي ٿي. ناول ڪي "مٽي مان ڪڍڻ" جو جيڪو حرص ٿيندو هو، سو به ٺڏو ٿي ويو.

ڪجهه وقت ڪانپوءِ، بيمار ٿي پيس. علاج ڪرائڻ لاءِ لنڊن پهتس. اُتي خبر پئي ته نئين زندگي واري ڪهاڻي (جيڪا شمشير بيضرر بڻائي ڇڏي هئي) ۽ منهنجن ٻين ڪهاڻين ۽ مضمونن جي سرڪاري سطح تي ڇنڊڇاڻ پئي ٿئي. فائيل جو پيٽ ڀرجي ڦاٽڻ تي هو. ان فائيل ۾ اهي قسطوار مضمون به هئا جيڪي "ڪاروان" ۽ "مهراڻ" (روزانه اخبارن) ۾ ڇپجندا رهيا هئا. (انهن مهربانن مان ٽي چار مهربان مرحوم ٿي ويا آهن. خدا سندن مغفرت ڪري!) ان سان گڏ اردوءَ ۾ جيڪي جُلهون ٿينديون رهيون، سي به فائيل جو پيٽ ڀرينديون ويون. (ڪجهه سالن ڪانپوءِ ان فائيل جو "ديدار" نصيب ٿيو، تڏهن سڀ حقيقتون سامهون آيون!) خير، جڏهن موٽي آيس ته ان فائيل جي طفيل ٣٠٣ ۾ نالو اچي ويو. ڏاڍي ڪاوڙ آيم. (مون جهڙا ڪانئر جڏهن ڪاوڙبا آهن، تڏهن وڌيڪ ڦوڪبا شوڪبا آهن!) ان ڪاوڙ ۾ "ڦاڙو سوئي سڌ" لکڻ لڳس. هيڏانهن ٣٠٣ واري انڪواري هلندي رهي، هوڏانهن روز صفحن

Gul Hayat Institute

جا صفحا لکندو رهيس. اهو به عجيب اتفاق ٿيو جو جنهن ڏينهن (۳- اپريل ۱۹۷۰ع) تي ناول لکي پورو ڪيم، ان ساڳي ڏينهن تي نوڪريءَ تان رٽائر ٿيڻ جو پروانو مليو. (ناول نومبر ۱۹۷۰ع ۾ شايع ٿيو هو.)

ان کان پوءِ جيڪي اٿلون پٿلون ٿيون، انقلاب ۽ زلزلا آيا، سي ويجهي تاريخ جو حصو آهن. انهن تي لکڻ جو نه هي وقت آهي، نه پاڻ ۾ ان جو حوصلو ٿو پائيان. (بنيادي ڪانئرتا ڪا صحتمند علامت نه آهي!) نئين سر نئين روزگار سنڀالڻ ۾ ڪجهه عرصو لڳي ويو. ڪجهه ان "تگ و دو" ۽ ڪجهه ذهني زلزلن وري بيمار ڪري وڌو. مرض اهو ساڳيو هو جيڪو لنڊن گهلي ويو هو. وري ڊاڪٽرن جي حوالي. منهنجي گهر واري سيما ۽ منهنجي هڪ پياري دوست ڊاڪٽر جماليءَ جي گڏيل سازش مون کي هڪ نئون ڊپ ڏياريو. (ڪانئر لاءِ نئون ڊپ به ڪاوڙ جو باعث بڻبو آهي.) اهو ڊپ اڃا تائين طاري آهي ته جيڪڏهن لکڻ بند ڪيم، ۽ ٽي ڍاڪا پراڻي ناول کي ڇپائيءَ لائق بنائڻ لاءِ ڪم نه ڪيم ته ذهني اڌ رنگ ٿي پوندم! سخت ڪاوڙ آيم (۽ اڃا تائين ڪاوڙ جي زير اثر آهيان!). نتيجو اهو ٿيو آهي ته سڄو ڏينهن روزگار لاءِ ڳهي ڳهي رات جو لکندو آهيان، ۽ ناول کي درست ڪرڻ جو ڪم اڄ پورو ڪيو اٿم.

جيئن مٿي چيو اٿم ته ناول جو اصلوڪو نالو "منهنجي دنيا، مرڳهه ترشنا" رکيو هوم پر جڏهن درست ڪرڻ ويس ته ڏٺم ته ٽيڪنيڪ جي لحاظ کان ناول ٽن ڪتابن تي مشتمل آهي: "ٽرايالجي" Triology آهي. انهن مان پهرئين ڪتاب جو نالو رکيو اٿم "منهنجي دنيا، هيڪل وياڪل" ٻئي ڪتاب جو نالو آهي "تنهنجي دنيا، سڀ رنگ سانول" ۽ ٽئين ڪتاب جو نالو ٿيندو "منهنجي دنيا، مرڳهه ترشنا!" سڄي ڪتاب جو نالو پوءِ به گهربل هو. ذهن تي نالو تري آيو: "پياسي ڌرتي، رمندا

Gul Hayat Institute

بادل" (هن تحريف تي نياز اڳيان شرمندو آهيان. اميد ته هو درگذر ڪندو!) سو "پيامي ڏرتي، رمندا بادل" جو ٻهريون ڪتاب حاضر آهي. ڪڏهن ڪڏهن تاريخ پاڻ ورجائيندي آهي. سنڌ جي تاريخ به شايد پاڻ کي ورجايو آهي. تازين چونڊن ۾ سنڌين هڪڙو فيصلو ڏنو آهي. ان فيصلي کي سمجهڻ ڪا ڏکي ڳالهه ڪانه آهي. سنڌين وٽ نيالي سٽ قرآن آهي. سنڌين وٽ هڪڙي ٻي به روايت آهي ته جيڪو سنڌن ٻنهه ٻنهنجو هجي، سو سنڌن پنهنجي حوالي سان بي گناهه ماربو وڃي، ان کي وسارڻ هنن جي وس کان ٻاهر آهي. هن موهن جي دڙي جي ساک تي فيصلو ڪيو آهي. ان فيصلي جي صحيح يا غلط هجڻ جو سوال پڇڻ وارا تاريخ کي وساري ڇا وهن. هو شاهه عنايت شهيد ۽ مخدوم بلال شهيد کي وساري ٿا وهن. سنڌين جا فيصلا نتيجن کان بالاتر آهن. انهن کي جذباتي فيصلا سڏڻ به غلط آهي. اهي سپرد ڳيء جا فيصلا آهن. اهي احساس جا فيصلا آهن. انهن فيصلن کي تاريخ تي ڇڏي ڏيڻو آهي ڇاڪاڻ ته لطيف فقط سنڌين لاء ئي هي لفظ چيا هئا ته:

عاشق زهر پياڪ، وهه ڏسي وهسن گهڻو!

تاريخ جو وهه پيڻ ئي سنڌي قوم کي ٻين قومن کان ممتاز ۽ مختلف ڪري ٿو. عجيب ڳالهه رکو اها آهي ته وهه پيڻ کان پوء به نه رکو اسين جيئرا آهيون، پر جيئري هجڻ جي هام به هڻي سگهون ٿا.

سراج

۴. ڊسمبر ۱۹۸۸ع

پل ٻلاڻ جو ته ڪو پيهه ئي ڪونهي، پر هيل جهوڪ شريف جو ميڙو واهه جو لڳو هو. ماڻهو ائين اچي ڳاهٽ ٿيا هئا، ڄڻ ته وري الائي شاهه عنايت جي چائنٽ تي اچڻ ٿئي يا نه. سموري سنڌ اٿلي پئي هئي: ماڻهن ٿي چيو ته پٽ جو ميڙو بـه ماڻهن کان وسري ويندو. ڪن ته ائين ٿي چيو تـه انگريزن، پنهنجي فتح جي خوشيءَ ۾، ڪامورن کي اک هڻي هئي ته هيل مير اهڙو لڳي جو هـيءَ سال ڪنهن کان به نه وسري. ڪن وري ائين ٿي چيو ته ماڻهن کي پڪ هئي ته هاڻ جو جنگ ختم ٿي آهي ته انگريزن جا ڏينهن به اچي پورا ٿيا هئا ۽ آزادي اجهو ته آئي. آزاديءَ جو اوسيئڙو ڪندي ڪندي ماڻهن جا نيڻ ٿڪجي پيا هئا ۽ هنن رڳو آزاديءَ جي آسري تي ئي چيچ وجهڻ ٿي گهريا. آزادي ڇا آئيندي، ان جو اونو ڪنهن کي به ڪونه هو. ڇتيهن ۾ جڏهن سنڌ بمبئيءَ کان جدا ٿي هئي، تڏهن بـه ماڻهن سنڌ جي ”آزاديءَ“ تـي خوشيون ملهايون هيون. الائي ڇو ماڻهن کي ”آزادي“ ۽ ”ڇوٽڪاري“ جهڙا لفظ ٻڌڻ سان ئي خـوشي ٿيڻ لڳندي هئي. شايد انهن لفظن ۾ ئي ڪا اهڙي ڳالهه هئي، جنهن ماڻهن جـي احساس جي ڪنهن اهڙي تند کي ڇيڙي ٿي ڇڏيو جنهن مان خوشيءَ جا سر سنگيت نڪرڻ تـي لڳا. ڇتيهن کان پوءِ بـه سنڌ جي ڀاراڙين کـي ڪو فائدو خير ڪو پهتو هو: وڏن وڏن شهري ماڻهن جيڪي خـواب کين ڏيکاريا هئا، سـي ساپيان ڪڏهـن ٿيندا، سو ڪانئن ڪنهن به ڪونه پڇيو هو. هيل به ماڻهن رڳو اها ڳالهه ٿي ڪئي ته انگريز ويندو ته سموريون بي انصافيون ختم ٿي وينديون. پنهنجا راڳ ڀاڳ هوندا. پنهنجا فيصلا ماڻهو

Gul Hayat Institute

باڻ ڪندا. ڪاموري ڪهڙي هينئر انگريزن جي اشاري تـي جيڪي ظلم ٿي ڪيا، سي ختم ٿـي ويندا. پوليس جو ماڻهن کـي سوُ ڏهين ۾ هرويرو ٿـي ڀڄڻ، سو آزاديءَ کانپوءِ ڪين مجال ٿي، ڪانه ٿيندي! وڏي ڳالهه تـه هر ماڻهوءَ کي پنهنجو بنيءَ ٽڪر هوندو، پنهنجو صاف سٿرو گهرڙو هوندو، اسڪول ۽ اسپتالون سندن در تي هونديون، انصاف ٿي انصاف جو دور هوندو! مجال آهي وڏيري جي، جو ڪنهن هاري ناريءَ کي بيدخل ڪري، يا هن جي ننگن ۾ اک وجهي! اڌ بٽئيءَ کان وڌيڪ وڏيري کي ڪجهه به نه ملندو. ٻج ۽ ڏيلون به وڏيري جـي ڪنڌي ٿينديون. هٽ-واڻين ۽ سيٺين قـرضن ۾ گرويءَ جي ناليَ تي زمينن جا جيڪي ڪاتا ڦيرائي ڇڏيا هئا، سي زمينون بـه اصل مالڪن کي موٽي ملنديون! جيترا هئا وات، اوترديون هيون ڳالهيون. ميڙن ملاڪڙن ۾ ننڍا نيٽا جوان توتاڙا ۽ بونبو ڪٿيو، عجب جهڙيون ڳالهيون ڪندا وتندا هئا: انگريز هٽن، انگريز هونٽن: ”آزادي اسان جـو حق آهي“: ”سوراج وٺـي رهنداسون“! الائجي ڪتان جـي ڳالهه ڪتان وڃـي ڪيندا هئا. وڏي ڳالهه تـه نـديون نيٽيون زالفائون بـه انهن سان گڏ هونديون هيون. سي ورى مايـن ۽ زالفائن جـي وچ ۾ ويهي آزاديءَ جي برڪتن بابت اهڙيون اهڙيون ڳالهيون ٻڌائينديون هيون، جو پوڙهيون پڪيون به چونديون هيون: ”مئو ڪڏس، انگريج جـي اهڙا ڪيس ڪريو ويٺو آهي تـه پـوءِ دستگير ڪيندس!“

ميڙي ۾ هونٽن تـه طرح طرح جـي ٽولن جا دڪان، تماشن جـون لانديون، چوڏول ۽ چڪرا لڳل هئا، پـر هيل هڪڙي لانديي ڀهراڙي جي ماڻهن جي لاءِ خاص دلچسپيءَ جو باعث هئي، سا هئي ”هاري حقدار“ وارن جي. ان لانديءَ ۾ هڪڙي وڏي ميز تي ڪتابڙا ڍڳ ٿيا پيا هئا، جيڪي هڪڙي جوان مڙس مفت پئي ورهايا. هڪڙي ڪرڙوڏ ماڻهوءَ توتاري

سان ماڻهن کي زميندارن جي ظلم ۽ وڏيرن جي هوڙهيائين جون اهڙيون اهڙيون ٿي ڳالهيون ٻڌايون، جو ماڻهن کي ڏندين آڱريون ٿي آيون. جيئن پوءِ ٿيئن، انهيءَ لانديءَ اڳيان ماڻهو ڳاهٽ ٿيندا ٿي ويا. ٻن همراهه جيڪي ڪجهه چيو ٿي، سو هنن مان ڪيترن سان نس پس ائين ٿيندو رهيو هو. پر هنن ڪڏهن به اهو ڪونه سوچيو هو ته ڪو خدا جو بندو اهڙو به هوندو، جيڪو انهن هوڙهيائين جي ائين پڌري پٽ بيهي اپٽار ڪندو! هو ته دل جو سور دل ۾ ڪري، درگذر پيا ڏينهن گهاريندا هئا. سڀ کان وڏي ڳالهه اها هئي جو هن ماڻهوءَ ٿي چيو ته جيڪڏهن هاري ناري ۽ پورهيت پاڻ ۾ ٻڌي ڪن ته وڏيرن جون اِي هوڙهيائون ختم ٿي ٿي سگهيون. حد دخليون ۽ بيدخليون به بند ٿي ٿي سگهيون. ڇيڙون ۽ ونگارون به ختم ٿي ٿي سگهيون. هاري جيڪي آپائين ٿا، انهن تي حق ئي هارين جو آهي: جيڪو آپائي، سو کائي! اڄ جو هاري بٽئيءَ تي سمورا حصا پتيون ڏيئي، پونڙو ڇڏي ٿو اُٿي، سو جي هاري پاڻ ۾ ايڪو ڪن ته بٽئيءَ ۾ به انصاف ٿيندو. ٻچ ۽ پڙل به زميندار تي، ڪمدار ۽ مُلي جي وَٽ به زميندار تي، هاري حڪما حڪمي پنهنجو اڌ ڪٽي ويندو، ۽ پنهنجي ٻچن لاءِ چار داڻا آن جا بچائي به سگهندو! جي هاري پاڻ ۾ ٻڌي ڪن ته جن زمينن مان هنن جي ابن ڏاڏن سون آپائي، وڏيرن جي حويلين ۽ ڪوٽن اڏڻ جو سامان ڪيو هو، ۽ اڄ به پنهنجو رت ست ڏيئي، لنديون لتاڙي، خرارن جا خرار آٽي ٿي وڏيرن جي ڪرن ۽ ڳنڍين ۾ ڳڏ ڪيائون، سي زمينون ئي لاشڪ سندن ميلڪ بڻجي وينديون!

نورل به پنهنجي جيڏن سنگتين سان ميڙو گهمڻ آيو هو. سڳين جي دڪان تان پيڻ لاءِ سڳين جو جوڙو خريد ڪري، هو به اچي انهيءَ هاري حقدار وارن جي لانديءَ اڳيان بيٺو. هن همراهه جون ڳالهيون ٻڌي، هو آتي ئي ڄمي ويو

هو: بيلي، هن همراهه چيو ته سچ ٿي، پر اهو نظام ڪو بدلجي به سگهي ٿو، ان جي هن ڪي پڪ ٿي ڪانه ٿي ٿي. ان پڪ نه هوندي به، هن جي دل ۾ اها ڳالهه چڻ ته پٿر تي ليڪ بڻجي ويٺي ته وڏيرا سڀ چمار ڪک چني پيٽ به ڪونه ٿا ڪن، تڏهن به پرائي مال تي، ٽوپي نراڙ تي بڻيءَ وقت ڪري تي اٿين اچي ويهندا آهن، چڻ ته سموري آز تي حق رکو هنن جو ئي آهي، هاري ته هرويرو نڪ جي ڏاڍائي ڪري پيا پنهنجو حصو گهرن! ٽڪي جا ڪمدار ۽ ڪاراوا هارين تي حڪم اٿين ٿا هلائين چڻ ته هاري ناري هنن جا زرخريد ٻانها ۽ گولا غلام آهن. پورهيو ڪندي، هنن جا ڪنڌ ڪٻا ٿيو وڃن، تڏهن به آڪڙ هنن تي! وڏيرو اهوئي پاڻي وهٽ تي سواري ڪري، بوسڪيءَ جا وڳا پهري، سونا ٻٽڻ پائي، اوطاقن تي ڪچهريون نچائي، ست رڇيون ڪاٽي، چار چار شاديون ڪري، ويهه ويهه سڙيتون رکي، شڪار جا شونق ڪري، رڇن تي ڪتن جون ٻجون ڪرائي! آخر ڇو؟ پورهيو ڪن هڪڙا، ڪاٽين ٻهريز پيا. اهو ڪٿان جو انصاف آهي؟ آخر اهو ظلم ڪيترو وقت هلندو ته جيڪو لنبيون لتاڙي، ٻنگهر جهڙي حياتي گهاري، پورهيو ڪري، سو سدائين سورن ۾: نه ڀلا رکي جوڙ جي ماني به نه کائي سگهي، پنهنجن سنهن ٻچن ۽ ننگن کي سال ۾ هڪڙو وڳو به نه ڏيئي سگهي، بيمار ٿئي ته دوا دارونءَ لاءِ پائي به نه هجيس، نياڻي آٿاري يا پٽ پرڻائي ته اهڙو قرضي ٿئي جو اهو قرض سنلس پوٽا پڙپوٽا به نه لاهي سگهن! اٿين سڄي عمر ٻاٽون کائيندي، عذاب جي زندگي گذاريندو رهي — آخر ڇو؟ ان ”ڇو؟“ هن ڪي منجهائي وڌو هو، ۽ هو وري هاري حتدار واري همراهه جي ڳالهه ڪن ڏيئي ٻڌڻ لڳو، جيڪو چئي رهيو هو:

”اوهان مان گهڻن کي خبر آهي ته هي ميڙو ڇو ٿو لڳي؟ هيءَ ميڙو ان هستيءَ مٿان ٿو لڳي، جنهن کي شاهه

Gul Hayat Institute

عنايت شهيد ٿا سڏيون. پر اها به ڪا خبر آٿوَ ته هن ڪي ڪنهن شهيد ڪيو؟ ڇو شهيد ڪيو؟ هن ڪي شهيد هن حد جي وڏيرن ڪرايو، ۽ هن ڪي ان ڪري شهيد ڪيائون ج‍و هن ٿي چيو ته زمين خدا جي آهي، اَن تي حق ان جو آهي، جيڪو ان ڪي کيڙي! هنن ٿي پٽن ۾ جيڪي زمينون غيرآباد پيون هيون، تن ڪي هن جي مريدن ۽ فقيرن آباد ڪرڻ شروع ڪيو. جيڪي ٿي اپايائون؛ سو پاڻ ۾ ورهائي ورڇي ٿي ڪنيائون. هن ڪان حصو پتي ڇڪڻ وارو ڪو به نه هو؛ زمينون به هنن جون، پورهيو به هنن جو ته اپت به سڄي جي سڄي هنن جي. حد جي وڏيرن زمينن ڪي جو آباد ٿيندي ڏٺو، تن ڪي اها ڳالهه ڏاڍي ڏکي لڳي ته هي هترَ_هاري، جن جي بدن تي سڄو ڪپڙو به نه هوندو هو، سي ائين سموري اپت کڻيو ٿي ويا! سو پاڻ ۾ ٻڌي ڪري، ميڙ ڪٺي وقت جي حاڪم وٽ دانهين ٿي ويا ته جيڪڏهن شاهه عنايت کي هتان نه اٿاريو ويو ته سندن هر هاري به سندن زمينون ڇڏي اچي هنن زمين کي آباد ڪندا، يا وري اها ڳهر ڪندا ته هو جيڪو پورهيو ڪري اَن ٿا اپائين، ان تي سموري جو سمورو حق هنن جو آهي. ڪلهوڙن جي اڌوري گادي صاحبي هئي. ميان يار محمد وڏيرن جي چوڻ تي فقيرن تي وڏو لشڪر چاڙهي موڪليو. شاهه عنايت جا فقير ۽ پورهت، جن پنهنجي پگهر جي پورهئي سان، انهن زمينن کي آباد ڪيو هو، جهنگ وڍيا هئا، کيڙون ڏيئي سڌو ڪيو هو، پنهنجي رت جـو پيجو ڏيئي اَن اپايو، سي هي لشڪر ڏسي، شاهه عنايت وٽ دانهين ٿي آيا. شاهه عنايت کين رڳو هڪڙو گفتو چيو: ”هي ۽ ٺي امان جي ماءُ جيجل آهي. اَن تان سر ويو ته گهوريو!“

لانڍيءَ اکيان ميڙاڪو ٿيل ساٿهن ٿي مات چانئجي ويئي. جيڪڏهن ڪنهن: پڻ پڻ به ٿي ڪئي ته پاسي ۾ ويٺل ڪهن همراهه ٺونٺ هڻي، هن کي چپ ڪرائي ٿي ڇڏي.

..انهن ڪي چڻ ته ڪنهن اڄاتي احساس هيٺ هڪ اميد جاڳي پئي ته شل شاهه شهيد وري جيئرو ٿي پوندو ۽ هو سندس فقير ٻچي، انهن لشڪرن سان دوبدو مقابلو ڪندا. ڪن نوجوانن ٻنان ڪنهن ارادي جي پنهنجي شهپرن تـي هٿ پئي لاتا، ۽ سندن بدن چڻ سيڄجندا پئي ويا.

”پوءِ خبر آٿو ته ڇا ٿيو؟ وڏي جنگ لڳي، ۽ پـوءِ لشڪري ائين ٿي ڀڳا چڻ تـه جنن ڀوتن تـي نظر پئي هئن! هڪڙا ڪرندا ويا ٻيا انهن ڪي لتاڙيندا، اوزانگهيندا، ڀڄڻ جي واٽ ڀلجي ويا.... ۽ ائين پورهئي جي طاقت ڏاڍ ۽ ظلم جي طاقت تي فتح پائي وئي!“

ماڻهن کان ٿڌو ساهه نڪري ويـو، جيڪو هو چڻ تـه ڪجهه وقت کان روڪيو ويٺا هئا. هلڪي مرڪ چپن تـي ڪنوڻ لڳي. اکين ۾ عجيب روشني اوتجي آئي. پـر هنن جا ڪنَ اڃا ڪجهه ٻڌڻ لاءِ آتا هئا. ۽ همراهه کنگهڪار ڪري چئي رهيو هو:

”شاهه شهيد جي فتح ساريءَ سنڌ ۾ آتل پتل مچائي ڏني: جتي زمينون غير آباد پيل هيون، اتـي نت نوان قبيلا لڏي اچڻ لڳا؛ آبادي ڪري، ونڊي ورڇي کائڻ جي اصول تي ڪيتي سرسبتي ڪرڻ لڳا. ڪن ڪن هنڌن تـي ائين بـه ٿيو جو جاگيردارن ۽ زميندارن کي هارين ٻڌي ڪرڻ ٿي نه ڏني: چي- زمين الله جي آهي، پورهيو اسان جـو، اوهان ــو ڇا؟ جيڪو اُپائي، سو کائي! اهو اهڙو نئون اُصول هو، جو سـواري چوبول تي ويو. وڏيرا ۽ جاگيردار ڪلهوڙن وٽ ويا، نيٺ دهليءَ تائين مغلن وٽ دانهين ٿي ويا. ڪلهوڙن ۽ مغلن جو گڏيل لشڪر وري جهوڪ تي ڪاهي آيو. اهو لشڪر ايترو وڏو هو، ۽ شاهه شهيد جا فقير ايترا ٿورا، جو حدّي ويڙهاند ۾ سندن ڪٽڻ ڏاڍو ڏکيو هـو. سو هنن مغل لشڪرين تـي راتاهن جو اهڙو سلسلو شروع ڪيو جو هنن کي اها بـه خبر

نه، ٿي پٺي تـه حملو ڪنهن ڪيو، ڪيڏي مهل ڪيو، ۽ ڪهڙي طرف کان ڪيو. سوين مغل سپاهي پنهنجي ٽي پاڇي کان ڇرڪڻ لڳا. فقيرن جا سِرَ ترڙيءَ تي هئا، ۽ مغلن جون ترڻون سرن تي! پوءِ هڪڙيءَ رات، راتو رات فقيرن مغلن جي سڄي ڇانوڻيءَ کي چوڌاري سڪل ڊنگهرن جو لوڙهو ڏيئي ڇڏيو. جڏهن سڄو لوڙهو اڏجي ويو، تڏهن فقير خاص ٺهيل ڀلوڳهن وٽ ڪهاڙيون ۽ تراريون کڻي ويهي رهيا. هڪڙي فقير مقرر وقت تي، آماڙي پاري ڊنگهرن کي باهه ڏيڻ شروع ڪئي. جڏهن آماڙيءَ واري فقير چڪر پورو ڪيو، تڏهن سموري ڇانوڻي باهه جي آڙاهه جي وچ ۾ هئي! مغل لشڪري پڻ باهه جي وچ ۾ اچي ڦاٿا: جي نٽا ڀڄڻ تہ سڙي ٿا مرن، جي لوڳهن ڏانهن ٿي ڀڄڻ تہ فقيرن جي ڪهاڙين جو ٻڪ ٿي ٿيا! نيٺ عاجز ٿي، آڻ مڃيائون. ان شرط تي تہ هو وري شاهه شهيد جي فقيرن کي نہ ڇيڙيندا، ۽ مغل ناظم ۽ ڪلهوڙا انهن زمينن جو پڪو پروانو فقيرن کي لکائي ڏيندا، فقيرن هنن جي جان بخشي ۽ کين لوڳهن مان لوهه پائي پچي نڪرڻ جي اجازت ڏني!

ماڻهن جي وات مان وري بہ شوڪارا نڪري ويا.

”ابو... !“ ”صدقي شاهه شهيد تان!“ ”پيلي مڙس تہ اهي...!“

ماڻهن اهڙي هيڄ مان ٿي اهي نعرا هنيا ڄڻ تہ پاڻ انهيءَ ويڙهاند ۾ شامل هئا. همراهه وري کنگهڪار ڪئي، ۽ ماڻهن ۾ ماٺ ٿي ويئي.

”پر پوءِ، مغلن، ڪلهوڙن ۽ وڏيرن هڪڙي ڪيڏ رٿي ورتي. پهرين ٿئي وجي، مُلن مولوين کان فتويٰ لکائي ورتائون تہ شاهه شهيد ڪافر هو، ۽ جيڪو هاري ناري جهوڪ وارين زمينن تي پورهيو ڪندو، سو بہ ڪافر ٿي مرندو! جهڪو هاري جاگيردارن ۽ زميندارن کي بٽئيءَ کانسواءِ چوٿ، عشر (مغلن جي ڏهين پتي) ۽ ٻيون واجبات نہ ڏيندو، سو بہ ڪافر

۽ واجب‌القتل ٺيندو! جڏهن اهي فتوائون هٿ ۾ آيون، تڏهن به هنن کي اها همت نه ٿي جو شاهه شهيد سان وري ڪو سڌو ملهالو مچائين. سو وٺس قرآن ميڙ ڪٺي ويا، ۽ ڪيس ٺاهه ڪرڻ لاءِ ٿتي هلڻ جي دعوت ڏنائون. فقيرن شاهه شهيد کي گهڻيون ئي آزيون نيزاريون ڪيون ته ٿتي نه وڃي، پر شاهه شهيد جهڙي هستي قرآن ميڙ ڪيئن موٽائي، قرآن کي عزت ڪيئن نه ڏي! سو ٿتي سنبري هليو. ٿتي ۾ جنهن اوطاق ۾ مهمان ڪري رکيائونس، آن تي راتو واهه لشڪرين کان حملو ڪرائي، کيس گرفتار ڪرائي، صبح جو ٿتي جي امير اڳيان پيش ڪيائون. اتي امير سان شاهه شهيد جيڪي سوال جواب ڪيا، سي تاريخ ۾ سونن اکرن ۾ لکيا پيا آهن. پوءِ نڳي، دوکي ۽ دولاب سان، مُلن جي فتوائن جي آڌر تي، هن سدا ملوڪ مرشد کي شهيد ڪري ڇڏيائون!"

مجمعي جي ماڻهن مان اوچتو درد جي دانهن نڪري ويئي. هنن ڀانيو ڄڻ ته هنن جو بنهه ڪو پنهنجو ڪونڌر ڪسي ويو. ڪن کان ته ظاهر ظهور اوڇنگارون نڪري ويون. جيڪي مات هئا، تن به پنهنجي اکين ۾ مرچ پوندا محسوس ڪيا. سندن اکيون مات هيون پر سندن دلين ۾ وڍَ پوندا ٿي ويا. اڃا ماڻهو پنهنجي لڙڪن کي پرچائڻ ۾ پورا هئا ته اوچتو پوليس حوالدار "هٽو پري، هٽو پري" ڪندو ماڻهن ۾ ڏوڪي آيو. صوبيدار سان گڏ هڪڙو مولوي ۽ رئيس گهرام خان جو ڪمدار، نبن، پنهنجي ٽن شودن سان، ماڻهن جي ميڙ کي چيريندا اچي تقرير ڪندڙ همراهه اڳيان بيهي رهيا. صوبيدار ميز تي رکيل ڪتابڙا اٿلائڻ پٿلائڻ لڳو. ماڻهن ۾ مات ٿي ويئي. پوليس کي لانديءَ ڏانهن وڌندو ڏسي، آس پاس جي هٽن ۽ لانڊين اڳيان بيٺل تماشبين به ٽڪڙا ٽڪڙا لڙندا آيا.

اوچتو ڪمدار نبن سان گڏ آيل شودن مان هڪڙي، تقرير ڪندڙ همراهه کي ڪٺي ڳچي کان جهليو، ۽ کيس ڌونڌاڙيندي

Gul Hayat Institute

چيائين: ”ماستر، هي مولبي ٺو چوي ته تون ڪافر آهين، ۽ اسان جي رئيس کي گهٽ وڌ ٿو ڳالهائين!“

ماستر پنهنجي ڳچي ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪندي چيو: ”مون ڪنهن کي به گهٽ وڌ ڪونهي ڳالهايو. صوبيدار صاحب، ڏسو ته توهان جي سامهون هي همراهه مونسان هٿ ٺوڪر ڪري، هن کي سمجهايو!“

صوبيدار ڪا گهڙي ماستر جي هراسيل اکين ۾ نهاريندو رهيو ۽ پوءِ هن پنهنجي گوڏي سان ميز کي ڌڪو ڏنو. ميز ڌڪجي سوڌي اونڌي ٿي پئي. ميز جي پنيان ڪرسي تي ويٺل جوان مڙس کي جڻ ته اعتبار نه آيو، ۽ هن جي وات مان نڪري ويو: ”هيءَ ڪهڙي شرافت آهي!؟“

هن جا اهي لفظ صوبيدار کي جڻ ٽانڊو ٿي لڳا. هن هڪ ئي آبتي چماٽ نوجوان کي وهائي ڪڍي. ”رن جا پٽ، اسان کي شرافت جا وعظ ٿو ڏين. هڪڙو ته ماڻهن ۾ بغاوت ڦهلائي، غيرقانوني ڪم ڪريو، پيو وري ايڏي، آڪڙ! ٽڙي، وڃي هلو ٿاڻي تي ته ڪين اسين ٿا اشرافت سيکاريون!“

صوبيدار جي اشاري تي سپاهين اچي ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي ورتو، ۽ کين گهليندا، ماڻهن جي وچ مان ديندا استي اٺين گهليندا ويا جڻ ته وڏا ڪي روپوش جوابدار هٿ ڪيا هئائون. ماڻهو جڻ ته سراپجي ويا. پوليس ۽ ڌوڙن ڪان ڪنهن ڏپ ڏاءَ جي بدران هنن جي اکين ۾ بي‌اعتباري هئي، حيرت هئي. اهو سڀ ڪجهه ايترو ترت ۽ تڪڙو ٿيو، جو جيڪي ماڻهو پريرو بيٺل هئا، تن کي ته سمجهه ئي نه آيو ته ٿيو ڇا. جيڪي ويجها بيٺل هئا، سي به دل ۾ هٿي رهيا هئا ته وچ ۾ پوڻ يا نه. جيسين ماڻهن ۾ ڪو رد عمل پيدا ٿئي، ان کان اڳ ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي پوليس وارا ڌڪيندا، گهليندا، لانڍين جي ٻنڀان هليا ويا.

اوچتو هڪڙي پير مرد کان لڏو ٿيو... نڪري ويو،

Gul Hayat Institute

۽ هن رکو اندرو چيو:

”ابا، ڏاڏي جي لٺ کي ڀڃي ڇڏ..... سڀ ٽڪرا پنهنجي ڪنين ڏئو سين....“

”ڏر به ههڙو قهر ... ههڙو اندير....“ ڪنهن ٿڪو ڪڍيو.

ماڻهو چپ ته ٿي، انهيءَ ٿڪي جي انتظار ۾ هئا؛ سڀ جي جو ۾ چپ پڻ شروع ٿي ويئي. اهي سرگوشيون پهرين هلڪيون هيون، پوءِ ڏاڏيان ٻڌڻ لڳيون. هڪڙي همراهه چپ بيزار ٿي چيو: ”يار، حيف آهي اسان تي، جو هيڏو ظلم ڏسي به ماٺ رهيا هون!“

”اسين ڀلا ڇا ٿا ڪري سگهون؟....“

”ڀلي، جي مڙسي ڪريو ته هلو ته هلون مٿي جي ماجسٽريٽ وٽ.... من ڪو انصاف ٿئي!“ ڪو شهري ٿي ڏنو، جنهن وچ ۾ ڳالهه اچلائي وڌي. پوءِ اها ڳالهه ڳالهوڙو ٿي بڻجڻ لڳي، ۽ ماڻهو هري هري ٿي ماجسٽريٽ جي ڪئمپ ڏانهن وڌڻ لڳا.

* * * * *

نورل به پنهنجي سنگتين سوڌو ماڻهن جي انبوهه سان ماجسٽريٽ جي ڪئمپ وٽ پهتو. هونئن ته پوليس جي هوڙهيائي بابت هن گهڻيون ئي ڳالهيون ٻڌيون هيون، پر اڄ جيڪي ڪجهه اکين سان ڏٺو هئائين، تنهن هڻ کي حيرت کان وٺي ڪ مونجهاري ۾ وجهي ڇڏيو هو. پوليس ته چورن، رهزنن ۽ خونين کي هٿڻ لاءِ هوندي آهي؛ هن غريب ماستر ۽ سندس ٻارن ۽ سان ها حت چو ڪيائون؟ هن اهو به ٻڌو هو ته وڏيرن ... چورت ــي هارين نارين کي، پوليس ڪهڙا ڪيس ٿا هي، ... ويندي آهي. هن ماستر وڏيري جي ڪهڙي ڀلي ماري ... جو پوليس، ائين ڇو ڪري آئي هئي! هن ماستر ته شايد ... ب ڳالهيون سچيون سچيون پئي ٻڌايون. ڇا سچي ڳالهه ڪرڻ ... ڏ ۾ هو ... ڀلا اهو ”بغاوت“ جو ڏوهه ڇا ٿيندو آهي؟

ڇا سچي ڳالهہ کي نہ بغاوت، کونہ ٿـا چون؟ ۽ هن مولويءَ ماستر کي "ڪافر" ڇو چيو هوندو؟ ڪافر نہ واٺين کي سڏيندا آهن. هـي ماستر تہ مسلمين تـي ڏنو. متان شاهہ شهيد جون ڳالهيون ڪرڻ ڪفر هجي! يا هارين نارين جي ڳالهہ ڪرڻ ۾ بہ ڪفر هجي تہ ڪهڙو شڪ؟ هن هجي دل چيو تہ هو ڪنهن ڪان اهي ڳالهيون پڇي ڏسي تہ ڪير سچو هو، ڪير ڪوڙو؟

ماجسٽريٽ ماڻهن جـو هل هنگامو ٻـڌي پٽيوالي کي موڪليو تـہ خبر وٺي تـہ هي گوڙ ڇا جو هو. پر پٽيوالي جو ماڻهن جو ميڙيل انبوهہ ڏٺو، سو پاڻ هيسجي ويو. اندر وڃي صاحب کي سڏي آيو. ماجسٽريٽ ٻاهر نڪتو تـہ گهڙيءَ لاءِ ماٺ ٿي ويئي. هرڪو پاڻئين تـہ ٻيو کو ڳالهہ ڇوري. نيٺ هڪڙي اڌڙوٽ، ڇاڇئين ڏاڙهيءَ واري همراهہ همت ڪئي، ۽ هيڪندي سچي ڳالهہ سربستي ڪري ٻڌائي. ماڻهن اکيان وري سچو منظر ڦري آيو تہ ڇڻ ڇٽنگ وري ڏکي پيئي، ۽ چوٻول شروع ٿـي ويو: "هھڙو اندهر.... هيڏو بيداد!.... انصاف ٿيڻ کپي!"

ماجسٽريٽ ڪا گهڙي ائين بيٺو رهيو. سندس منهن تي فقط بيزاريءَ جو تاثر هو. ههڙا آڙيا ٽڙيا انبوهہ هـن گهڻا ڏٺا هئا: هـي ميرا ميرا ماڻهو، هـي گوڏيون ۽ ڦاٽل سٿڻيون پاتل ڪارا ڪوجها ماڻهو.... جن کي الائي ڪيترا پيرا سؤ سٽين ۽ سؤ ڏهين ۾ ٻڌندو رهيو هو.... هن پڻ پڻ ڪندي چيو: "وڃو وڃي ميڙو ڏسو.... سرڪار پاڻهي انصاف ڪندي!" ۽ هو اندر وڃڻ لاءِ مڙيو.

اوچتو نورل جـي وات مان لفظ ڇٽي نڪتا "انصاف نہ ٿيو تہ اسين پاڻ ماستر کي ٿاڻي تان ڇڏائي ايندا سين: مڙس مڙس جو مٽ آهي. صوبيدار هوندو تـہ پنهنجي گهر هوندو.... اسين شاهہ شهيد جي ميڙي تي ههڙو بيداد ٿيڻ نہ ڏيندا سون."

اهي لفظ ٻڌي انبوهہ ڄڻ نئين سر ڇڙي پيو، مڇرجي پيو. هن

ڪنهن ڪان هُن ڪنهن تائين ڇهرا لفظ ٻڌجي ويا: ”هائو“.... ”بلاشڪ“.... ”ائين ظلم سهبو ته پاڻ وڏيڪ شير ٿيندا“.... ”هلو ته ٿاڻي ڏي هلون“.... ”جيڪو ڀاڙي ٿئي، سو هتان ڏي موٽ ڪائي!“

انبوهه جو رويو، ائين، ڳالهه مان ڳالهه ڪڍندي، بدلجندو پيُو ٿيندو ويو. ماجسٽريٽ ”وري ٻيهي رهيو. مار! هي ميرا سيرا ماڻهو ته مرڳو ٿا ٻيڙو ٻُڏائين. هن جي بيزاري حرفت ٻڌجي ويئي. مڇاڻ ڪو وڏو ملهالو نه مڃي. اهو سوچيندي هن چيو: ”بابا، انصاف ضرور ٿيندو. آءٌ تو پاڻ ٿاڻي تي هلان. جي ماستر ۽ سندس همراهه بي گناهه آهن ته پوليس ڪين ڇو ٻڌندي؟ پوليس ڪي به آخر ڪنهن دانهن ڏني هوندي نه.... خير هلو ته ڏسون!“

ماجسٽريٽ اڳيان، ماڻهو پويان. ٿاڻي تائين پهچندي، ماڻهن جو ميڙ جيئن پوءِ تيئن وڌندو ويو: ڪي ماڻهو رڳو تماشي ڏسڻ لاءِ ته ڪي وري تجسس ڪاڻ اچي انبوهه ۾ شامل ٿيا. ٿاڻي جي ٻنهه اڳيان، انبوهه ٻيهي رهيو. ڇڻ ته ٿاڻي ۽ پوليس جي ويجهائيءَ ڪين اوچتو ٻيچاري وڌو هو. ماجسٽريٽ ٿاڻي ۾ سڌو صوبيدار جي ڪمري ۾ هليو ويو. ٻاهر ماڻهن جي انبوهه ۾ هڪ چرندڙ پرندڙ مات ڇانيل هئي. هنن جي چپ ۾ به پڙاڏا هئا، اڇاتا، غير محسوس! جيئن جيئن وقت گذرندو ويو، تيئن تيئن اهي پڙاڏا به آواز ٻنجڻ لڳا ۽ انهن آوازن جا ڏوان پڙلاءَ صوبيدار جي ڪمري جي ديوارن مان پار اُڪري، صوبيدار ۽ ماجسٽريٽ جي سرگوشين تي ڇانئجڻ لڳا، غالب پوڻ لڳا، ۽ سرگرشيون شڪست کائي چپ ٿي ويون.

ماجسٽريٽ ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي ساڻ ڪري ٻاهر آيو. ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي اتيئي ڇڏي، هڪ نئين بيزاريءَ مان قدم ڪڍندو نڪري ويو. ماڻهو ڪجهه دير هن کي ويندو ڏسندا رهيا. پوءِ هنن نئين سر ماستر ۽ سندس ساٿيءَ کي ڏٺو

جن جا منهن مٽجي پيا هئا. هو حيران هئا ته سندن چوڌارو ايترو ترت ڪيئن ممڪن ٿي سگهيو هو. پر مانهن جو انبوهه ڏسي هن ڪي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ اچي ويئي. هن جي سجيل منهن تي هڪ نئين نڪوري مرڪ ڦهلجي وئي. ان مرڪ ۾ هڪ نئون اعتبار موٽي آيو، نئون اعتماد اچي ويو. انبوهه جا ماڻهو به مرڪي پيا. هنن جي ان گڏيل مرڪ ۾ به هڪ نئين جان هئي، نئون اعتماد هو. ماستر ۽ هنن جي احساس ۾ ان ڪچهڙائيءَ هنن ڪان اها ڳالهه به وساري ڇڏي ته پوليس سائن ظلم ڇو ڪيو هو. ان ۾ ڪمدار ۽ مولويءَ جو ڪيترو هٿ هو؟ هنن لاءِ چڻ وڏيڪ پائدار حقيقت اها هئي ته هنن گڏجي بيداد ڪي منهن ڏنو هو.

ان احساس هيٺ جيڪو نيڪو پاڻ وڌي، ماستر ۽ سندس سائيءَ سان پاڪر پائي ملڻ لاءِ آندو هو. نورل جيڏي مهل بي‌اختيار ٿي ماستر کي پاڪر پاتو ته هن کي ماستر جي اکين ۾ اڻ-لکا لڙڪ به نظر آيا. اهو سوچڻ وقت هن کي اهو به محسوس ٿيو ته خود سندس اکيون به آگمجي آيون هيون، ۽ هن جي نڙيءَ ۾ ڪا ڳنڍ اٽڪي لڳي هئي. هو نه ماستر جي لڙڪن جو ڇيد ڪري سگهيو، نه پنهنجي ان احساس جو! ❋

Gul Hayat Institute

نورل کي هوندن ته ملاکڙي ڏسڻ جو ڪو گهڻو شوق نه هو، پر ماستر سان وعدو ڪيو هئائين- سو اڄ وري ميڙي لاءِ سنبريو هو. شاخ جو ڪئمپ ڏيئي، جڏهن هو موري ٽپيو، تڏهن به ماستر بابت پئي سوچيائين. ڪالهوڪو سڄو واقعو وري هن جي اکين اڳيان ڦري ويو: ۽ هڪ نئين سمجهه هن جي ذهن ۾ ليا پائڻ لڳي. اڳي جيڪي ڳالهيون هو سمجهي نه سگهيو هو، اهي به جڻ ڪنهن ڏنڊ مان هن جي اکين ۾ گهورڻ لڳيون هيون.

انهن خيالن ۾ ٻڏي هو ته، پويان ايندڙ ٽلين جي آواز هن جو ڌيان ڇڪجي ويو. هن مڙي پويان نهاريو: زائفائن سان ڀريل هڪ ڏڪي گاڏي، رستو صاف ڏسي ٽڪري ٽڪري پئي آئي. گاڏيءَ واري جون هڪلون ويجهيون پونديون ويون. ڏڳن جي ڪڇيءَ ۾ بدل ٽلين جو آواز به ٽڪڙو ٽڪڙو ويجهو پوندو ويو. ”ڪيي ڪيي....“ ڊڊڙ جي هڪ ڪڪر مان، هن گاڏيءَ واري جو آواز ٻڌو، ۽ هو رستي جي ڀر جهلي بيهي رهيو ته جئن گاڏي متي وڃي.

اوچتو هن ”گهو گهو.... پين پين“ جو زوردار آواز ٻڌو، ۽ ان سان گڏ موٽر جي ”گهرڙ گهرڙ“ جو آواز ويجهو پوندو ويو. ڊڊڙ جي بادلن کي پويان ڇڏيندي، هن جيپ کي تيزيءَ سان پاڻ ڏانهن ايندو ڏٺو. ڊڊڙ هوندي به هن سڃاتو ته جيپ هلائيندڙ وڏيري گهرام جو پٽ گلڻ خان هو. جيپ ڊڊڙ جا ڌوڙيا اڏائيندي، ڏڪي گاڏيءَ جي پويان اچي ڀري ٿي ويئي. رستو ٻنهه سوڙهو هو، ۽ ڏڪي گاڏيءَ کي رستي کان هيٺ لاهڻ جي ڪا واهه ڪانه هئي. هڪڙي پاسي شاخ هئي، ۽ ٻئي

Gul Hayat Institute

پاسي وڏا وڏا گهانچا، هن ڏٺو ته، گاڏيءَ واري اڳيان ٿورو پرڀرو سڌو ڏسي، گاڏي اڏي بيهاري ڇڏي ته جيپ مان مچي جيپ گاڏيءَ جي پاسي کان لنگهي وڃڻ بدران، گاڏيءَ جي پويان بيهي رهي. عين ان وقت وڏيري زور زور سان هارن وڃائڻ شروع ڪيو: ”گهوگهو.... پان پان.... پين پين“ جي آواز سان گڏ، جيپ جي انجڻ مان به زور زور سان ”گهرڙ گهرڙ“ جو پڙاڏو اٿيو، ۽ جيئن پوءِ تيئن اهو آواز وڌڻ لڳو. ڍڳن ٽهڻ شروع ڪيو، ۽ هڪ گهانچي ڏانهن گاڏيءَ کي گهلڻ لڳا. گاڏيءَ وارو، ريڻ کي ڇڪي، ڍڳن کي بيهارڻ خاطر، سچو ڦوٽي پيئو تي ويو. ان وقت وري انجڻ جي ”گهرڙ.... گهرڙ“ جو زوردار آواز ٿيو، ۽ ساڳئي وقت هارن جي ”پان پان.... پين پين“ جو آواز لاڳيتو انجڻ جي آوازن جي موٽ ڏيڻ لڳو. هن ڏٺو ته جيپ جو ڊرائيور محض رونشي خاطر زور زور سان انجڻ ۽ هارن مان ڊيڄاريندڙ آواز ڪڍي رهيو هو.

اوچتو ڍڳن ست ڏيئي، گهانچي ڏانهن موڙ ڪاڏو. ريڻون گاڏيءَ واري جي هٿن مان نڪري ويون. گاڏيءَ جو هڪڙو چاڪ تڙاڪ ڪري گهانچي ۾ لهي بيو. ان پاسي واري ڏاند جا پير تڙيا، ۽ گوڏن ڀر ڪسڪندو، منهن ڀر لڙڪي پيو. گاڏيءَ وارو به اچلجي گهانچي ۾ وڃي ڪرندو. ٻه زالئون گاڏيءَ مان اچلجي، ٻهراڙي جي ڪل ڊنگهرن مٿان اچي ڪريون ۽ پوءِ هن ڏٺو ته جيپ زور زور سان ”پان پان“ ڪندي ڌوڙ جا واچوڙا اڏائيندي لنگهي ويئي. جيپ ۾ ويٺلن جا ٽهڪ هن جي ڪنن ۾ شيهو پگهاريندا ويا.

ذورل آمالڪ تپ ڏيئي گهانچي ۾ لهي پيو. پهرين ته گاڏيءَ واري همراهه کي اچي اٿاريائين؛ همراهه جي مٿي مان رت نيندبيون ڪري پئي وهيو. سندس هڪڙي ٻانهن ٿونٺ وٽان پئي لڙڪي. هن جي هٿ وجهڻ سان همراهه ڏنن ڏانهن ڪري ويئي. جيئن تيئن ڪري، هن کي سهارو ڏيئي، ٺهڪي

ٿان مٿي چاڙهي، ڪيس اتي ئي ويهڻ جو اشارو ڪيائين ۽ پاڻ ٽڪر تي ٽڙو وري گهانچي ۾ لهي پيو. ڊنگهر هٿائيندي، ٻهراڙي مان هڪڙي زائفان کي آڻاريو، ۽ ان کي ٻه سهارو ڏيئي، اتي گاڏير جي پير ۾ ويهاريائين. پوءِ وري ٻي زائفان وٽ پهتو. هن جي ٻانهن ۾ هٿ وڌائين ته هن کان ڪيڪ نڪري ويئي. هن ڏٺو ته هڪڙي سنهي ڪاٺي ٻچي، ڇپر جيان هن جي ڏوري ۾ گهڙي ويئي هئي. ۽ رت زائفان جي چولي جي ٻانهن کي ڳاڙهو ڪندو، ڪرائيءَ کان تيندو، هٿ جي آڱرين تائين اچي پهتو هو. نورل پنهنجو پٽڪو لاهي، ٻيڻو ڪري هن جي ڏوري جي چوڌاري ويڙهي ڇڏيو ۽ کيس منجهه ۾ ڪڍي آڻي گاڏي واري جي پير ۾ ويهاري ڇڏيائين. هن کي اتي ويهاري وري گهانچي ۾ لهي پيو، ۽ ڪريل ڏاند کي آٿاري، ٻاچاريءَ وٺان زور ڏيئي ڏڳن کي پونٽي موٽڻ جو اشارو ڪيائين. ڏڳا پونٽي هٽيا، پر گهانچي ۾ لٿل چاڪ مٿي چڙهي ئي نه. گاڏيءَ ۾ اچا ٻه به زائفائون ڪروندڙيون تيو ويٺيون هيون، ۽ ڊپ کان پنهنجي اجرڪن ۾ وڏيڪ ويڙهجي ويون هيون. هنن جو هن جوان مڙس کي اڪيلي سر گاڏيءَ کي پونٽي ڌڪيندي ڏٺو، ته جيئن تيئن ڪري آٿل گاڏيءَ مان هيٺ لهي آيون. ڊپ ۽ حيرت کان سندن اکڙيون ٻه کُلي ويون، پر هنن کي ان جو هوش ڪونه هو. هو وڏي وجهي ڦٿيلن پيڙيون ٿيون!

نورل ٻيو ڪو چارو نه ڏسي، ڪُلهي چاڪ کي ڪلهو ڏنو. زور لائڻ سان هن جي ڪنڌ جون رڳون سيڙجي ويون. هن جي اندر ۾ ڪاوڙ جو ڪهرام متل هو. جيڪڏهن وڏيرو ڳلڻ ان وقت سندس سامهون هجي ها ته هوند کيس خفا خون ڪري وجهي ها! ان ڪاوڙ مان هن وري چاڪ تي زور لاتو، ۽ چاڪ گهانچي جي ڊپ ٽپي، مٿي چڙهي پيو. پوءِ ڏڳن کي ٻچڪاريندو، هو گاڏي پونٽي ڪندو، سنئين پٽ تي وٺي آيو. هڪڙي ڏاند جـي ڇنگهه ڦٽجي پيئي هئي، سو پنهنجي ٽنگ

Gul Hayat Institute

مٿي ڪٿي بيهي رهيو.

هن هڪڙي اُڏاڇري نظر گاڏيءَ تي وڌي: گاڏيءَ ۾ ٻه رليون وڇايل هيون. هڪڙي هڙ ٻه نظر آيس، جنهن ۾ ديگڙي ۽ ٻه ٽي پيا ٿانو ٻڌا پيا هئا. هن هڙ کولڻ بنان ئي، هڪڙي پاسي کان ڇڪي، هڪڙو وٽو ڪڍي ورتو. شاخ مان پاڻي ڀري، هو گاڏيءَ واري همراهه وٽ آيو، ۽ وٽو اڳيان جهلي بيهي رهيو: جڻ ڳالهائڻ جي ڪا ضرورت ڪانه هئي. همراهه وٽو هن کان ورتي، ٻه ڍڪ پاڻيءَ جا ڀري ڇٽي ويٺو: ”پاڻو، تنهنجا لک ٿورا....“

نورل ڪو جواب نه ڏنو. رڳو ڪيس ايترو اشارو ڪيائين ته زائفائن کي پاڻي پياري. هنن پاڻي پيتو ته جڻ ساهت ۾ اچي ويون. هاڻ هنن جي حيرت، اچرج ۽ ڊپ لهڻ لڳو هو. هن وري به ڪجهه نه ڳالهايو، ۽ رڳو اشارو ڪيائين ته هلي گاڏيءَ ۾ ويهن. گاڏيءَ واري همراهه کي سهارو ڏيئي، هو گاڏيءَ تائين وٺي آيو، ۽ پوءِ زائفائن کان هڪ پاسي تي بيهي رهيو. جڏهن سڀ گاڏيءَ ۾ وينا ته هن ڍڳن کي ٻچڪاريندي، ميڙي ڏانهن رخ رکيو. هن اهوئي سوچيو ته ميڙي ۾ ضرور ڪو سرڪاري ڊاڪٽر هوندو جتي هنن جي ملم پٽي ٿي سگهندي. هڪڙو ڏاند ڦٽيل هو. ان ڪري گاڏي هري هري ميڙي ڏانهن هلڻ لڳي. ان ماٺائي چال سان ٽلين جو آواز به ماٺو ۽ غمگين ٻڌجي ويو.

خاموشيءَ کي وري به گاڏيءَ واري همراهه ٽوڙيو، ۽ پنهنجي سڃاڻپ ڪرائيندي ٻڌائين ته هن جو نالو يار محمد هو. ٻن ڪوهن جي پنڌ تي سندن ڳوٺ ”جُڙئي پنوهر جو ڳوٺ“ هو. پنهنجو زمين ٽڪر هون، ۽ مالوند ماڻهو هئا. مڙئي خير جي پئي گذري. ميڙي گهمڻ ۽ زيارت ڪرڻ آيا هئا.

هن به پنهنجي سڃاڻپ ڪرائي: نالو نورل هوس. اصل ڪاڇي جا هئا. هن پٽ ۾ لاوارو ڪمائڻ ايندا هئا. ٿاڌي ڏولا

Gul Hayat Institute

خان ۾ به مائٽ هئس پر هتي مامن وٽ ترسيل هو، جيڪي سيٺ سيرومل جا هر ـ هاري هئا. هتان ڪوهه ڪن پنڌ تي سندن لانڍيون هيون. هو به ملاڪڙي ڏسڻ لاءِ پنڌ پيو هو.

اهڙ سچ، ماڻڙي ڪري؛ اولهه پاسي لڙندو ويو. گاڏيءَ ۾ موجود ماڻهن مان ڪنهن به نه ڳالهايو. نورل به چپ هو. پر سندس اندر ۾ گهمسان متل هو. وڏيري جي جيپ جو سوچيندي ئي، هن جي اکين ۾ رت لهي ٿي آيو. سندس ڪنن ۾ به رت ڏنئون ڏنئون ڪرڻ لڳو هو. هن جا هٿ ڏکڻ جي زمين ۾ ايترو زور سان ڪُپي ٿي ويا جو هن جون آڱريون به پوسرڻ ٿي لڳيون. هن کي پنهنجي دل ڦٿڪندي، سيني کان ٻاهر اچڻ لاءِ آتي پانئجڻ لڳي. الائي ڇو، هن کي وري ماستر ياد اچي ويو. ماستر جون ڳالهيون ياد اچي ويون: وڏيرن کي ايڏو بازور رکيو ان ڪري آهي جو هنن کي خبر آهي ته هنن کي روڪڻ ٽوڪڻ وارو ڪير ڪونهي. هاري ناريءَ جي مجال آهي، جو سندس اڳيان ڇڙڪ ٻولي. پوليس ته هونئن ئي هنن جي اوطاقن جي سلامي آهي. حڪومت جا ڪامورا ڪڙا هنن جي کيسي ۾ پيا آهن. پر به آخر ڪيستائين؟ ماستر ته اهو به ٿي چيو ته جيڪڏهن هاري پاڻ ۾ همراهي ڪن ته وڏيرن جي مجال آهي جو اهي هوڙهيائيون ڪن؟ پر اها همراهي، اها ٻڌي ڪٿان اچي؟ ايندي به الائي نه؟ جيسين ٻڌي اچي، تيسين هي ڪوچرايون ڪيئن بند ٿينديون؟ منٺ ميڙ سان؟ ٻڌڪو لاهي ڳچيءَ ۾ وجهڻ سان؟ وڏيرن جي ڪٽ اڳيان، پٽڪ تي وهڻ سان؟

اوچتو نورل جو سڄو بت سيٽجي ويو. نه نه، هوڙهيائيءَ کي هوڙهيائي سڏبو ـــ وڏي واڪ، ماڻهن جي سامهون. پوءِ ڀلي ڪنهن کي ڏکي لڳي. آخر ماستر به ته، سر تان سانگو لاهي، وڏي واڪ، سوين ماڻهن جي اڳيان ظلم کي ظلم سڏيو هو. پر پوءِ.... ماستر سان ڪهڙي جٽ ٿي هئي. اها ڳالهه ياد اچڻ سان، هن جي بدن جي سيٺ ڍري ٿي وئي. وڏيرن سان

Gul Hayat Institute

ڪؤنسل منجهه عزت و جو ٻپ آهي. هنن جا وهاريل شودا، هنن جي پاڻارين تي پلجندڙ چور ۽ رهزن حياتي وهائي ڪري ڇڏيندا! پر ٻيو، مڙس مڙس جو مٽ آهي. لٺ جو جواب ڏکي سان به ته ڏيڻي سگهجي ٿو. ائين ماڻڙي ڪري، مارجي وڃڻ کان ته اها ڳالهه ڀلي آهي ته چئن شودن کي ماري پوءِ مرجي! ڪجهه ته ظلم گهٽجندو؟ هن جي بدن جي سيٽ وري موٽي آئي: ها ها، مڙس مڙس جو مٽ آهي. نٽڪي جو ور ڪنهن ملهه جو سندرو به ٿيندو آهي!

انهن سوچن ئي سوچن ۾ هو ميڙي تائين پهتو. پڇائون ڪري، هن وڃي ڊاڪٽر کي هٿ ڪيو، جيڪو لوڪل بورڊ پاران ميڙي ۾ ڊيوٽي تي هو. ڊاڪٽر زائفان جا زخم ڌوئاري پٽيون ٻڌارايون، ۽ ڪين دلداري ڏنائين ته ڪا خوف جي ڳالهه ڪانهي: ڪنهن کي به هڏائون ڏک ڪونه لڳو هو. يار محمد جي ٻانهن ٻه يڳي ڪانه هئي، سنڌ ڪان نڪري پئي هئي. ڊاڪٽر ڳالهين ئي ڳالهين ۾ نورل ۽ ڊريسر جي مدد سان، سٽ ڏيئي، هن جي ٻانهن وري سنڌ ۾ ورائي ڇڏي. يار محمد سور کان سڄو پيلو ٿي ويو. سندس اکين ۾ ڏندڻ ۽ لڙڪ پرجي آيا، پر وات مان ”اونهه“ به نه ڪيائين. پوءِ ڊريسر سندس ڪلهي کان ڪرائيءَ تائين پٽيون ويڙهي، سندس ئي پٽڪي مان لڙڪڻي ناهي، ڳچيءَ جي پويان ٻڌي، ۽ يار محمد کي چيائين ته هفتو ڏهه ڏينهن، ٻانهن انهيءَ لڙڪڻيءَ ۾ لڙڪائي رکندو ته پاڻهي چڱي ڀلي ٿي ويندي، ۽ سور به لهندو ويندو. جڏهن ملم پٽي پوري ٿي ته پريان دهلا ين جي ملاکڙي جي ڌمال ڪن تي پيئي.

نورل وري به هنن کي گاڏي ۾ ويهاري، يار محمد جي ڳوٺ ڏانهن موٽڻ جي ڪئي. ميڙي جي وچ مان لنگهندي اوچتو هن جي نظر وڏيري جي جيپ تي پيئي، جيڪا هڪڙي لانڍي اڳيان بيٺي هئي. ڪجهه ماڻهو به جيپ کي گهيرو ڪريو

بيٺا هئا. هنن لاءِ جيپ ته عجب جهڙي شيءِ هئي. هنن جي منهن تي عجب، حيرت ۽ شايد ڪنهن اڻاڻي ڊپ جون ريکائون هيون. جيپ هنن لاءِ وڏيري جي شان ۽ دٻدٻي سان گڏ وڏيري جي وڌندڙ زوراوريءَ جو اهڃاڻ به هئي. جيپ تي نظر پوندي ئي، نورل جو رت ڙري سندس ڪنن ۾ گڙڻ لڳو. سندس لوندڙين ۾ ڏڌڪا ٿيڻ لڳا. سندس ٻانهن ۾ ننڍين سر سيٽ اچي ويئي.

ماڻهن جا هشام پٺي لانڍين اڳيان آيا ويا. هڪ طرف ڇوڏولن جو گوڙ گهمسان هو. پٺي پاسي دڪاندارن ۽ گهورڙين جون رڙيون هيون. هڪ ويجهي لانڍيءَ مان ٻينن ۽ مرلين جو گڏيل آواز وراڪا ڪندو پئي آيو. پرين ڪنهن لانڍيءَ مان رکي رکي گهنگهرن ۽ ڇير جو ڇمڪو به ڪن تي ٿي پيو. پر اهي سمورا آواز نورل جي ڪنن ۾ زوزات ۽ نوندڙين جي دريا کي ماٺو نه ڪري سگهيا. لانڍيءَ اڳيان پهچي، ڏاندن کي ٻچڪار ڏيئي، ٻيهاري، هيٺ لهي آيو. لانڍيءَ جي اڳيان ماڻهن کي هٽائيندو، هو لانڍي جي اڳيان، سنهه جي مهاڙيءَ وٽ بيهي رهيو. اندر به ٿي ڪٿون ٻيل هيون. ٻيون ڪٿون خالي هيون: فقط هڪڙي کٽ تي وڏيرو گلڻ، ٻن وهائڻ کي ٽيڪ ڏيو ويٺو هو. هيٺ تڏن ۽ تئونرين تي ڏهاڪو کن ماڻهو ويٺا هئا. ڪن کي ڪانيون ٻڌل هيون، ته ڪي ائين ئي پٽلي ماريو ويٺا هئا. هڪڙيءَ ڪنڊ ۾ به همراهه ڏنڊي ڪونڊي ۾ ڀنگ گهوٽڻ ۾ مصروف هئا. سندن پير ۾ پاڻيءَ جي هڪ ننڍي نادي هئي، جنهن جي ذڪر مٿان نڪر جون به چلون رکيون هيون.

نورل هڪل ڪئي: ”وڏيرا، توکي حياءَ ڪونه ٿو ٿئي جو ائين راهه ويندن مان ڪوچرايون ڪندو وتين؟ ڏس ته تنهنجي هوڙهيائيءَ ڇا ڪيو آهي. هن مڙس ماڻهوءَ کي ته ڪٿي ڇڏ، ڏس ته هنن زائفائن جو ڪهڙو حال ٿيو آهي! اهي ٻه

ڪنهن جا ننگ آهن. جنهن جا مالڪ ٿيا آهيو ته ان جو اهو طلب ڪونهي ته راهه ويندن کي ماريندا وتو. ڪجهه ته شرم حياء ڪريو ها!“

هن جي هڪل تي ماڻهو آهستي آهستي هن جي پوين گڏ ٿيندا ويا. ۽ پوءِ ماڻهن پوئتي نهاري، ڏٺي گاڏيءَ ۾ ويٺل يار محمد کي ڏٺو، جيڪو ڪچيءَ ۾ ٻانهن لڙڪايو ويٺو هو، مٿي تي ٻه پٽيون ٻڌل هئس. هنن جي نظر زائفائن تي به پئي، جن جا ڪپڙا رت جي دٻن هاڻا هئا. هنن جون نظرون وري لانديءَ اندر موٽي ويون، ۽ هنن اُتي وڏيري گلن خان کي وهاڻن تي ٽيڪ ڏيئي ويٺل ڏٺو: نظرن جي اها موٽ، هنن ۾ ڪا سمجهه کڻي آئي. گهڙي دير اڳ، جا حيرت ۽ حشمت هنن وڏيري ۽ سندس جيپ لاءِ محسوس ڪئي هئي، هاڻ ان جي بدران ڪا اڃاتي نفرت، هنن جي اندر ٿي اندر لهرون هڻڻ لڳي. ماڻهن ۾ سُس پُس ۽ چڻ پڻ پئجي ويئي. ”ادا، پيٽ - پرائي ان کي چئبو آهي!“ ڪنهن چيو: ”يائو، ان کي غريبان مار چئبو آهي!“ هڪڙي پرئي مڙس زور سان ڪانگهارو ڪيندي چيو: ”هڙن سان اها ڪار ڪجي جو ڪارو منهن دانگيءَ مان ڪري، گڏهه تي ابتو چاڙهي گهمائجين!“

وڏيرو اهڙو ڪچي، جهڙي پيت. وهاڻن تان مٿيرو ٿي، ننگون هيٺ لڙڪائي، ڦڪائي اکائن لاءِ ڪجهه چوڻ تي هو ته سندس همراهن مان هڪڙو ڪانپ ڇوڙي آئيو، ۽ پاسي ۾ رکيل لوڙهه کڻي، گار ڏيئي، نورل تي اُلر ڪري آيو. ڪجهه ماڻهو هيسجي پوئتي هٽي ويا. پر نورل وار پنهنجي هٿ تي روڪي، سٽ ڏيئي، لوڙهه ڦودي کان ڦري ورتي. پوءِ لوڙهه کي، گوڏي تي هڻي، ٻه ٽڪر ڪري، اڇل ڏنائين ته پئي ٽڪر وڃي وڏيري جي لڙڪندڙ ٻيرن وٽ پيا. ٻيءَ گهڙيءَ حملي ڪندڙ همراهه مٿان ٻڪين پئجي ويو. سندس آبدائي ۾ هٿ وجهي، کڻي مٿي ڪيائينس، ۽ کيس اهڙي اڇل ڏنائين جو

Gul Hayat Institute

منهن ڀر اچي ماڻهن منجهه ڪريو. ماڻهن کي الائي ڪاوڙ هئي
يا رڳو سڄهين، سو ڪنهن لت هنيس تہ ڪنهن ٻجو-
ـتَ سنان تي ويئي.

ماڻهن جي ان گوڙ ۾ وڏيرو آئيو. ساڻس گڏ ٻي همراهہ
بہ آئيا. چارئي ڄڻا ڪلها هڻندا اچي جيپ تائين پهتا. وڏيري
ڏلڻ تڙتڪڙ ۾ جيپ اسٽارٽ ڪئي. جيپ جي ”گهرڙ.... گهرڙ“
تي ماڻهو هٽي پاسي ٿيا، ۽ جيپ تيزيءَ سان، جهٽڪو ڏئي
اڳيان وڌي ويئي. ماڻهو وڏيري ۽ سندس ماڻهن کي، ڪا گهڙي
ويندو ڏسندا رهيا. پوءِ اوچتو هنن کي وڏيري جو شودو ياد
اچي ويو، ۽ ٿئين سر ٽڪن ٻڄن سان ورائي ويس!

ڪنهن چيو: ”ابا، تون تہ انب شيدي واري آچل
ڪري آيو هئين؟ هائي ڇو مڪر ڪري ڪٿي ماٺ ڪئي اٿئي؟!“

شودو ماڻهن کي ٻانهون ٻڌي لڳو: ”ٻيلي، مون کي بخش
ڪريو. قرآن ميڙ اٿوَ، نياڻين ميڙ اٿوَ، مون کي بخش ڪريو!“

انهن لفظن تي سمورا هٿ روڪجي ويا. هڪڙي پرڏي
مڙس چيو: ”بابل! وڏيرن جي ٽڪر ڀور تي پلجڻ وارن سان
ماڻهپو موڪلائي ويندو آهي، ۽ باقي بچندا آهن هڏا سوڙ! سو
هاڻ ڇڏيوس تہ وڃي ماڻس کي ڪو يار وٺي ڏئي!“

نورل ماڻهن جي گوڙ مان هلندو، ڊڳي گاڏيءَ تائين آيو،
۽ ڊڳن کي بچڪاريندو، گاڏيءَ کي رستي تي ڪاهي آيو. ❋

Gul Hayat Institute

جھڙپي پنوھر جو ڳوٺ، سنڌ جي انھن ڳوٺن مان ھو، جتي زندگي اڇا لوڙھن ۽ ڏينگھرن ۾ گھيريل ھئي. انھن لوڙھن ۽ ڏينگھرن پويان، ماڻھو ۽ مال گڏ گذاريندا ھئا؛ جتي ماڻھن جي ٻڪلن ۽ سڌ واڪي سان گڏ ماھي ۽ ڳاڻي مال جون رنڀون، ٻڪرين ۽ رڍن جا ٻيڪڙات ۽ پلن وھٽن جون ھنڪارون صبح جي آجيان ڪنديون ھيون؛ چڙن ۽ ٽلين جي لاڪيٽي ٽلڪار، پري ڪان ايندڙ ٽٽڙ ڄڃي لئه جي پس منظر ۾ شام کي الوداع ڪندي ھئي. ڳوٺ جي ماڻھن جي حياتي کير جي ڳوھن وانگر اڇي اُجري ۽ پوتر ھئي: ان جو ھر آواز، ڪنھن نه ڪنھن طرح، زندگيءَ جي اڇي اجري ھجڻ جو آواز ھو، ۽ اھي اڇا اجرا آواز ماڻھن جي دلين ۾ نيڪيءَ ۽ خير جا نياپا کڻي ايندا ھئا، ۽ اھي نياپا محبتون ڀڃي وڃندا ھئا. ٻنھنجائپ ۽ ماڻھپي جون روايتون ڀڃڻ لڳندا ھئا.

ائين ڇو ھو؟ــ اھو ڪنھن به نه سوچيو ھو. پلا، پلائيءَ لاءِ به ڪو سبب سوچيندو آھي. البت پيرسن چوندا ھئا تــ "ابا، ھت ماڻھو آھن سڀ پاڻيرا ۽ پاڻ وھيڻا، ڪو ڪمدار ڪڙو ڪونھي جـو وڏيري پاران ڪوجھايون ۽ ڪُريتون ڪري، ڪـو مالڪ ڪونھي جـو ماڻھن کـي نوڪر ۽ غلام سـجھي، ڪو مجيري ڪونھي جو وڏيرپ ويڙھائي ڇيڙا نبيرا ڪري، ۽ وڏي ڳالھه ته ڪو وڏيرو ڪونھي جو پرائي پورھئي تي پرمار ڪري ھڙ ڪڻي وڃي، ۽ ھاريءَ کي سڪڻو ڇڏي، سندس ماڻھپي کي به ٻھاري وڃي! ھت ته ھڪڙي ابي ڏاڏي جو اولاد آھي، ھر ڪنھن کي پنھنجو ٻارو ٻني آھـي، پنھنجو مال آھي، پاڻ آپائي پاڻ ڪاٺي يا پتاري مال کي ڪارائي ــــ ٻوء

Gul Hayat Institute

ڀلا ٻچڙايون ڪن ٻه ته آخر ڇو؟“

پر نيٺ هڪڙو وڏيرو ڄڻڙئي ٻنوهر جي ڳوٺ ۾ ٻچڙائي ڪٺي آيو، ۽ ڳوٺ جي محبتي ماڻهن کي سمجهه ۾ نه ٿي آيو ته ان ٻچڙائيءَ کي ڪيئن منهن ڏين. ٿيو ائين جو تر جو وڏيرو گهرام خان يار محمد کان سندس ڀيڻ مهرؤءَ جو سڱ پنهنجي پٽ گلڻ خان لاءِ گهرڻ ڪاڻ چڙهي آيو، ۽ چئي ويو ته هو انڪار ٻڌڻ جو عادي ڪونهي!

يار محمد ته ساڳي جيپ ڏسي باهه ٿي ويو هو. پر تڏي تي آيل مزمان سان ٽيڪو مٿو ٿيڻ هنن جي پٽر ڪانه هئي. هنن جي پٽر ته اها هئي ته جي ويري به تڏي تي لنگهي اچي ته هن کي مانُ ڏيو. ڪٿون وڃائي، هن مزمانن کي ويهاريو، ۽ خوش خبرعافيت کان پوءِ جڏهن مانيءَ جي صلاح هنيائين، تڏهن وڏيري گهرام خان پنهنجي شهپر کي وٽ ڏيندي چيو: ”يار محمد، مانيون به کائينيون، پر پهرين پرئي مڙس جيوڻ خان کي گهرائي وٺ ته ڪچهرڙي ڪريون. پوءِ ٻه جي زور پرينديون ته مانيءَ جا ٻه گراهه تنهنجا ڪونه موٽائيندا سون!“

جيوڻ خان نه رڳو ڳوٺ جو چڱو مڙس هو پر يار محمد جو سڳو مامو پڻ هو. ڳوٺ جي گهرن ۾ سڀ کان غريب جيوڻ خان جو گهر هو، پر مان مريادا ۾ هو سڀني کان شاهوڪار هو ۽ هن جو چيو موٽائڻ جو ڪنهن سوچيو به ڪونه هو، ڇاڪاڻ ته سڀني کي اهو يقين هو ته جيوڻ خان جيڪو فيصلو ڪندو، سو ڏکيو ڪٺي هجي نه سهي، پر هوندو انصاف ڀي انصاف. سڳابنديءَ جا سمورا نبيرا به جيوڻ خان اهڙا ڪندو هو جو هيڪو ڪللندي مرڪندي قبول ڪندو هو. پنهنجي ڇوڪري جو مڱڻو، پنهنجي ڀي ڀائٽيءَ سان رڳو ان ڪري ٽوڙي ڇڏيائين جو ڀائس ڏي ميرڻ وارن جو ٻڌو رهيل هو، ۽ ڀائس وٽ ٻدي جي قول پاڙڻ لاءِ رڳو اهائي هڪڙي نياڻي هئي ڪا نه هوندي ٿي ٻئس سان مڱائي ڇڏي هئائون. ڪٿي

ٿنڌ جو پٽس تي اهو اثر ٿيو جو جهنگ مٿئهن ڪري هليو ويو، ۽ وڃي شهر جي ڪارخاني ۾ مزوري ڪيائين ۽ وري ڳوٺ جو منهن نه ڏنائين.

جيوڻ خان خوش خيرعافيت ڪري، سامهون ڪنولي تي ويهي رهيو. هو منجهي پيو هو ته آخر رئيس گهرام خان ڪيئن پنڌ پيو هو. ڌر ۾ گهرام خان جي ڪا نيڪي ڪانه هئي. ذات چور، لنب ۽ شودو هن جي اوطاق جو سلاءِ هو. اوڙي پاڙي ۾ چوري چڪاري ٿيندي هئي ته پيري پير ڪڍي اچي گهرام خان جي اوطاق تي بيهندا ۽ پاڳيا پنگ ڏيئي پنهنجو مال ڪاهي ويندا هئا ۽ ڏينهن جا ڏينهن رئيس جا مزمان ٿي رهندا هئا. ماڻهن جي ٻڌ-چوڙ ۾ رئيس جو نالو ڪڍي بس ڪري دنگئي وڏيرا هن ڪان اهڙو ونئن ويندا جو ڪنهن مهڙي ملا ڪڙي ۾ يا شادي مراديءَ تي مڪا ميلو ٿيندو هون ته پانءَ ته پيرن هيٺان ٽانڊو اچي ويندو هئن! وڏيري خان محمد وارو مامرو سيني کي ياد اچي ويندو هو: ٿيو هيئن جو وڏيري خان محمد وٽ هڪڙو ٻلڊاڪ ڪتو هوندو هو، جنهن جو نالو ئي رکيو هئائين "شيرل". هوئنئن ته رئيس گهرام خان وٽ ڪتن جي لوڊ هئي، پر جڏهن ڪان وڏيري خان محمد جي "شيرل" جي ناموس ٻڌي هئائين، تڏهن ڪان هن جو سک ڦٽي پيو هو. هن نياپا سنيها موڪلي، وڏيري خان محمد ڪان ڪتو گهريو. ڏهه هزار به آڇيائين، پر وڏيري خان محمد نه مڃيو. هيڪاري جڏهن وڏيري خان محمد پنهنجي وياڻهن جي خوشيءَ ۾ ريڇ ۽ ڪتن جي ويڙهه ڪرائي ۽ وڏيري گهرام پنهنجي اکين سان اها ويڙهه ڏٺي، تڏهن ڪان ته "شيرل" لاءِ هن جي تقاضا چوٽ چڙهي ويئي. ريڇ ڇهن پنجن پيان تازي ڪتن کي واري واري سان ڌڪ ئي هڪڙو هنيو ۽ ڪتا ڪيڪڙات ڪندا، پڇ ٽنگن ۾ ڏيئي گولي ٿي ويا. پر جڏهن خان محمد "شيرل" جي ٻڌي سان زنجير ڪڍي تڏهن شيرل ريڇ کي ائين چنبڙي ويو، چڙ

رڇ نه پر ڪو لومڙ هو. رڇ گهٽائي ڪيس ڇنبا وجهڻ جي ڪوشش ڪئي، پر "شيرل" وچي نڙ گهٽ کان ورتس. جيڪڏهن وڏيرو خان محمد سبنڊ وڇائي شيرل کي نه سڏي ها ته لاشڪ رڇ پورو ٿي وڃي ها. "شيرل" سبنڊ جو آواز ٻڌو ۽ گهڙي کن مُنجهي بيهي رهيو ۽ فيصلو نه ڪري سگهيو، پر پوءِ اما ڪ رڇ جي نڙ گهٽ مان وات ڪڍي، پڇ لوڏيندو خان محمد ڏت موٽي آيو! واه واه ٿي ويئي، ڪُوڪريا پئجي ويا. رڇ رت ڳاڙيندو، رنيون ڪندو ڪيلي جي چوڌاري ڦيرموٽيءِ وانگر ڦرندو رهيو، ۽ پوءِ اوچتو ويهي رهيو. ڪهيري ڏڪ پائي رڇ ڏانهن ڀڄتو ۽ کيس اٿارڻ جي ڪوشش ڪيائين پر رڇ اٿڻ جي نه ڪئي. ڪهيري ڪا گهڙي پنهنجي ڇيتاڙيل رڇ کي ڏسندو رهيو ۽ پوءِ موٽي آيو ۽ ڪنڌ جهڪائي وڏيري خان محمد اڳيان بيهي رهيو. هن جي اکين مان ڳوڙها پئي وهيا، ۽ اوڇنگارن کي روڪڻ ڪري سندس ڪلها پئي ڏڏيا. وڏيري خان محمد کيسي ۾ هٿ وجهي ڪيل جيترا نوٽ ڪڍي ڪهيريءَ کي ڏنا ۽ پوءِ پيار مان شيرل جي ريشمي لسي کل تي هٿ ڦيرائڻ لڳو.

گهرام خان سٽ ڏيئي اٿيو. خان محمد ۽ "شيرل" جي ڀر ۾ اچي بيهي رهيو. گهڙي کن "شيرل" کي ڏسندو رهيو، ۽ پوءِ خان محمد کي چيائين: "شيرل" توکان گهري ٿو وٺان، پئسا جيڪي چوندين سي ڏيندس — ويهه هزار، پنجويهه هزار، وڌ ۾ ٽيهه هزار — پر "شيرل" مونکي ڏي!"

خان محمد رکو ايترو چيو: "رئيس 'شيرل' جي ڳالهه تان لهي وڃ. منهنجي ٽڏي تي آيا آهيو، سي اوهان جا لک ٿورا، پر 'شيرل' ۾ منهنجو ساهه اٽڪيو پيو آهي!؟"

"ته ڇئبو ته تون ڪتو ڪونه ڏيندين؟" گهرام خان جي آواز ۾ هڪ عجيب سختي اچي ويئي.

"رئيس، بيو جيڪو ڪتو چئين، سو تنهنجي ميلڪ

آهي پلي ڪاهي وڃ، باقي ’شيرل‘ ڪونه ڏيندس!“

”خان محمد، ڏسجئين متان پوءِ پڇتائين.... آءٌ سياڻي ڌاڻين انتظار ڪندس. جي ’شيرل‘ مون وٽ نه پهتو ته پوءِ مون تي ميار ڪانهي!“ ائين چئي رئيس گهرام خان پنهنجي همراهن سان گڏ چڙهي نڪتو. مانيءَ لاءِ به ڪونه ترسيو.

ٻن ڏينهن کان پوءِ، ٽئين رات ڌاڙيلن هٿيارن سان خان محمد جي ڳوٺ ۾ ڌاڙو لڳو آهي. خان محمد وارن جا ٻه همراه آڪٽ مارجي ويا ۽ چار ڄڻا ڌڪجي پيا.... ۽ ڌاڙيل خان محمد جي نياڻي به کڻي ويا! پوليس ڪمانيءَ جاءِ واردات تي پاڻ اچي منزل ڪئي. هفتو ڏهه ڏينهن آس پاس ۾ پوليس رڻ ٻاري ڏنو. ڌاڙو به خان محمد وارن جو لڳو. شڪ ۾ ماڻهو به خان محمد وارن جا ٻڌا. خان محمد پاڻ پوليس ڪمانيءَ کي سڌو سنواٽو چيو ته منهنجو شڪ گهرام خان ۾ آهي، پر پوليس ڪمانيءَ کيس سمجهائيندي چيو ته ان ڳالهه تان لهي وڃي نه ته ڳالهه مان ڳالهوڙو ٿي پوندو، ۽ کيس ڌاڙي جي بدران ٻانهن ڪڇڻ جو نهندو. ماڻهو چوندا ته ٻانهن پاڻ پڄي ٿي نڪتي ته ڌرين ۾ جهيڙو ٿي پيو. خان محمد رت جو ڍُڪ پي، چپ ٿي ويو. جڏهن پوليس وئي، تڏهن خان محمد کي نياپو ٿيو ته ٻانهن ورائڻي اٿئي ته ”شيرل“ پهچائي، پنهنجي امانت وٺي وڃ! پوءِ جيڪي ٿيو، تنهن ته ماڻهن جا وات پٽي ڇڏيا. چون ٿا ته خان محمد پاڻ ”شيرل“ جي زنجير جهلي انجام واري هنڌ تي پهتو. ڪتو ڏيئي، پنهنجي ٻانهن موٽايائين پر تڏهن به ڳوٺ اڪيلو پهتو. ڪن چيو ته ٻانهن ڪانه موٽي، ته ڪن وري چيو ته خان محمد پنهنجي هٿن سان نياڻيءَ کي ڪهاڙين مان ڪڍيو، ۽ پنهنجي هٿن سان ڪڏ ڪوٽي، کيس پوري، پوءِ ڳوٺ پهتو. ان ڏينهن کان پوءِ ڪنهن ماڻهوءَ سان خان محمد کي ڳالهائيندي ڪنهن ڪونه ڏٺو. جي ڳالهائيندو هو ته رڳو پنهنجي ڪتن سان يا وهٽن سان!

جيوڻ خان کي اهي ڳالهيون ياد آيون ته سندس هنئين ۾ هدڪ پئجي ويو. خدا خير ڪري، هن زهزن جو اسان ۾ الائي ڪهڙو ڪم پيو آهي! هن ڳلن خان جي هوڙيائيءَ واري ڳالهه به ٻڌي هئي: اهو ته، تي نه تي سگهيو ته ڪو رئيس گهرام خان پٽ جي خطا بخشائڻ آيو هجي، ته پوءِ ڪهڙو ڪم هوندس اسان ۾! اسين غريب سٿهي جي ڪٿل، هن ٻگهڙ جو اسان سان ڪهڙو ڪم!

”رئيس، ڀلا پيو ته مڙئي خير آهي نه؟“ جيوڻ ڳالهه جو پير کڻڻ لاءِ چيو.

”ها ها، جيوڻ خان، مڙئي خير آهي. سوچيوسون ته پاڙي ۾ ويٺا آهيون. پاڙو نبين کي به پيارو هو. پاڙي جا ننگ اسان جا پنهنجا ننگ آهن. متان ميار ڏيو ته ميان گهرام خان پاڙي ۾ ويٺو آهي، پر اسانکي اڌ تي به ڪوبه پڇي. ڪمدار وڏي ڪان پڇي ڏس. اسان پاڻ ڪيس چيو ته جيوڻ خان وارن وٽ پيرو ڪجي. ڪيئن ڪمدار؟“ رئيس گهرام خان پنهنجي ڪمدار ڏانهن نهاريو به ڪونه. سندس اک اها ئي جيوڻ ۾ ڪتل هئي.

”بروبر، رئيس جن پاڻ ڳالهه ڪئي ته جيوڻ خان وارن ڏي پيرو ڪجي.“ ڪمدار سُر ونايو.

”ڀلي ڪري آيا، جيءُ ڪري آيا، اسان جون اکيون ٺڏيون، ڀلا هاڻ اجازت ڏيو ته ڇوڪرو ماني رکائي. ابا يار- محمد ماني رکائي وٺ!“

”هائو ماما، بس ٿون رئيس کي هٿ ڏئار ته آڻون بيٺي پير ماني کٽي ٿو اچان!“ يار محمد ماسهنس ڏانهن اهڙين نظرن سان ڏٺو، جيڪي خود جيوڻ کي به سمجهه ۾ نه آيون.

مانيءَ تي رئيس گهرام خان جيوڻ ۽ يار محمد کي زوريءَ پاڻ سان پنهنجي ڪٽ تي وهاري ماني کائڻ لاءِ چيو. ماني کائيندي، گهرام خان چيو: ”جيوڻ خان، اسان کي ته ڪن ڪارين سان واندڪائي ڪانه ٿي ملي. ڳالهه هيءَ آهي ته پٽم

اڃي وهيءِ چڙهيو آهي پانيان ته هاڻ پرڻايانس.“

ڳراهه جيوڻ جي نڙيءَ ۾ اٽڪي پيو ۽ ذري گهٽ آتوڙيو هو. گهيتون ڏيندي چيائين: ”اها نه چڱي ڳالهه ويچاري اٿو. آءٌ پاڻ ان خيال جو آهيان ته ڇوڪرن کي مڇن جي ساوڪ اڃي ته پرڻائي ڇڏجن. گهٽين ڀڄڙاين کان بچي پوندا.“

”برابر. انسان آهي شيطان جو گهر ۽ پير ته، آءٌ به اڃي پيريءَ کي پهتو آهيان. الله سائينءَ اهو ڏي هڪڙو پٽڙو ڏنو اٿم. پانيان ته اهو ڪم آڪلائي ونان.“

”جي جي....“ جيوڻ کان وڌيڪ ڳالهائڻ نه اڪليو.

”يار محمد تنهنجي ڇا صلاح آهي؟“ رئيس اوچتو يار محمد ڏانهن مهاڙ ڪندي چيو.

”رئيس، آءٌ ڀلا ڪهڙي صلاح ڏيندس! صلاحون ته وڏا ڏيندا آهن....“ يار محمد کي جواب ڏيڻ نه آيو. هن جي اندر ۾ ڪورا پئي ٻريا. رئيس جي پٽ هنن سان جيڪا ڪوچرائي ڪئي هئي، سا سندس ذڪر اچڻ شرط وري هن جي اکين آڏو اچي ويئي.

”مون ٻڌو آهي ته گلڻ خان اوهان سان مڙئي ڪا ٻارائي ڪئي هئي. ننڍو نينگر آهي. جواني ديواني چوندا آهن، سو مڙئي حرڪتڙي ڪري ويٺو....“

جيوڻ ۽ يار محمد جي ساهه ۾ ڪجهه ساهه پيو. پيلي، رئيس ته پٽ پاران ڏوهه بخشائڻ آيو آهي. هنن جون دليون ٿوندجڻ لڳيون.

”هاڻ اوهين مٿس ڪو ڏنڊ رکو. ڪا سزا ڏيوس!“ رئيس مرڪندي چيو.

”نهيو رئيس، اوهين اسان وٽ هلي آيا، اهوئي ڪوڙ آهي. سزا ٻڙا جي ڳالهه نه ڪريو. اسان جي دل صاف ٿي ويئي آهي!“ جيوڻ هڪ نئين آتساهه سان چيو.

”نه نه، هن کي سزا ته ڏيڻي پوندي....“ رئيس ماني بس

ڪندي چيو.

هٿ ڏوئي، جڏهن وري اچي ڪٽ تي ويٺا ته گهرام خان چيو: ”جيوڻ خان، هن ڪي سزا اها ڏجي جو هتان پرڻائجيس! ڀلا يار محمد خان، اوهان جي پيڻ جـو سڱ ڪٿي ڏنل تـه ڪونهي نه؟ ...“

”نه رئيس نه....“ يار محمد جو منهن ڪاوڙ کان ڳاڙهو ٿي ويو. هو چوڻ وارو هو ته رئيس اوهان ڪي اڳين امانجي ڦٽن تي لوڻ ٻرڪڻ نه گهرجي، پر سندس ڳالهه کي وچ ۾ ئي ڪٽيندي گهرام خان چيو: ”تـه پوءِ جيوڻ خان، تـون وڏو آهين. تون جڏهين چئين، تڏهن ڏينهن ٻڌڻ لاءِ وري اچي اوهان جا مزمان ٿيون!“ گهرام خان پنهنجي شهپرن کي وٽيندي چيو.

جيوڻ جي سموري تن بدن ۾ ماڪوڙيون سُرڻ لڳيون. هن جي بدن ۾ لرزش پيدا ٿـي ويئي. هن جي اکين ۾ اهڙو ڏنڊ چائنجي ويو جنهن مان هن کي رئيس گهرام خان جو منهن ڏڏندو محسوس ٿيو. هـو سچو ٿڪجي ويـو، ۽ اکـر ڏاڍي مشڪل سان هن جي نڙيءَ مان نڪتا: ”رئيس، اسين مشڪين برابر آهيون، پر الله اسان کي ڪنهن جو محتاج ڪونه ڪيو آهي، ۽ اسان کي به پنهنجي عزت آهي. هڪڙو اسان جي ننگن سان هوڙيائي ٿي، ٻيو وري اسانجي ڦٽن تي لوڻ ٻرڪڻ لڳا آهيو. اسان جـي تڏي تـي آيا آهيو، سو اسان وس آهر اوهان کي آڌر ڏنو، مانُ ڏنو، باقي سڱ جي ڳالهه تان لهي وڃو!“

گهڙيءَ لاءِ مانُ ٿي ويئي. لوڙهي تان هڪڙي ڪير چيٽ ڪري آڏامي ويئي. اوچتو رئيس گهرام خان اٿـي بيٺو. سندس ڪمدار ۽ ٻيا همراهه به اٿي بيٺا. جتي پائيندي، گهرام خان چيو: ”جيوڻ خان، آءٌ ڪا شئي فقط هڪڙو ڀيرو گهرندو آهيان، نـه ملي تـه زوريءَ کڻي ويندو آهيان. اوهان کي ڏهن ڏينهن جي مهلت آهي. ڪمدار، اج چنڊ جي ڪهڙي تاريخ آهي؟ ٽيرهن تاريخ اوهان جي قبوليت نه پهتي ته پوءِ مون تي

ـيار نه رکجو. ٻانهن آءٌ زوريءَ کڻي ويندس!“

جيون ۽ يار محمد ٻئي وانگر هنن کي ويندو ڏسندا رهيا. جيپ جي اسٽارٽ ٿيڻ جي گهرڙ گهرڙ تي هو حقيقت جي دنيا ۾ موٽي آيا. هنن جي منهن تي ڪاڙهاڻ بدران پيلاڻ ڦهلجڻ لڳي. ان ۾ ڊپ کي ڪو دخل ڪونه هو. ڊڄڻ هو سگهيا ڪونه هئا. اهو رنگ هنن جي مظلوميت جو رنگ هو، ان مجبوريءَ جو رنگ هو، جنهن هيٺ هو ڪجهه به نٿي ڪري سگهيا. ڏاڍي کي ائين دڙڪو ڏيئي ويندي ڏسڻ جو رنگ، سنڌ جي آسمان جي شفق جي ڪاڙهاڻ تي هميشه غالب پوندو رهيو آهي، ۽ ان رنگ ۾ رنڌل ڪيرا، ٻير جي هڪ ٽاريءَ تي پار ڪيئي، گهوگهو ڪرڻ لڳا. اوندهه آهستي آهستي يار-محمد جي لوڙهي اندر لنگهي آئي ۽ ڪا گهڙي لوڙهي جي ڍنگهرن ۾ اٽڪي بيهي رهي. ✽

Gul Hayat Institute

اهو ڏينگهر، اوندهه سوڙو، مهروءَ جي من ۾ لهي پيو. ٻلڙن جي چلي ڪٺي، هن ٻڪرين اڳيان رکي، چوئنري هڪڙي ٻڪريءَ جي ٿڻن هيٺان رکي، ٻڪري ڏوهڻ ويهي رهي. کير جي ڀرئين گوهي، جستي چٺونريءَ جي تري ۾، اهڙو ٻڙاڏو پيدا ڪيو، جهڙو هن جي من ۾ متل هو. نه چاهيندي ٻه هن سيڪجهه، پنهنجي ڪنين ٻڌوهو: ”تيرهين تاريخ مون کي اوهان جي قبوليت نه پهتي ته پوءِ مون تي ميار نه رکجو. ٻانهن آءٌ زوريءَ ڪڍي ويندس!“ کير جي هرگوهي سان، اهي لفظ وَرَ وَرَ ڪري چٺونريءَ سان ٽڪرائڻ لڳا، ۽ هن جي ڪنن کان ٿيندا، هنجي دل ڪي ڌڙڪائيندا رهيا. هڪ اچاتي ڊپ کان هن جي بدن ۾ هلڪي رڦڻي پئجي وئي. هيءَ رڦڻي ان رڦڻيءَ جهڙيءَ هئي، جهڙي هن گلڻ خان سان ڳالهائيندي محسوس ڪئي هئي....

گلڻ خان کي هن ڪل ٽي ڀيرا ڏٺو هو: ٻه ڀيرا پريان، ۽ ٽيون ڀيرو منهان منهن، دوبدو. پهريون ڀيرو تڏهن جڏهن جيپ ڪاهيندي، هن سندن ڳوٺ ڳوٺاڻيءَ کي گهانچي ۾ ڪيرائڻ لاءِ، ڏيکن کي ٽاهيو هو. ڌڌڙ جي چوهي منجهان، هن جيپ هلائيندڙ کي ڏٺو: بوسڪيءَ جي پٽڪي سان هڪ چوڪراٽ، جنهن جا شهپر ائين ٿي لڳا، جڻ وقت کان اڳي جمي آيا هئا: ٻلڪل ائين جيئن ڪنهن نئدي چوڪر جي چپن تي، هٿرادو مڇون چنبڙائي ڇڏجن. نڪ ٻنون، اکيون وڏيون جيڪي ٻني نڪ جي ڪري هيڪاري وڏيون ٿي لڳيون. هڪڙو پڙون اڏو ڳاڙهو پٽڪي جي پير ۾ لڪي ويو هو. ان ڪري جڻ هن جي اکين مٿان ٻن پڙن ٻدران، هوئي ڏيڍ پڙون. ۽ سڀ کان مکيه

Gul Hayat Institute

ڳالهه جا هن ڏٺي، سي هئا ڇهڇ گهاٽا ڪارا وار جيڪي هٿن جي آڱرين جي پُٺ کان ڏونئين تائين ڦهليل هئا. هن جون ٻئي ٻانهون جيپ جي گول چڪر تي ويڙهيل هيون، ۽ ان چڪر کي ڦيرائينديون ٿي آيون. انهن ٻانهن ۽ هٿن جو ماس ٻنهه نظر ڪونه ٿي آيو، رڳو ڪارا گهاٽا ۽ ڦهليل ڳنڍيون ڳنڍيون ٿيل وار ٿي نظر آيا. هن کي الائجي ڇو ننڍي هوندي ڪهڙين وٽ ڏٺل ٻولڙو ياد اچي ويو، جنهن جي ٻانهن تي نه وار هئا، پر جنهن جي آڱرين جي ٽڪين ۽ ڏوڏن تي به وارن جا مُڇا هئا. هن اڃا انهن وارن بابت سوچيو ٿي ته جيپ گهرڙاٽ ڪري، گاڏيءَ جي پاسي کان لنگهي، ۽ گاڏي گهانچي ۾ لڙي پئي. هوءَ اڇلجي وڃي گهانچي ۾ ڪري، ۽ هڪڙي ايءَ ڪاٺي، ٿلهي ڇيٽ وانگر، هن جي ڏوري ۾ گهڙي ويئي. سور کان هن جي دانهن نڪري ويئي، جيڪا هن گهٽوڙي گهٽڻ جي ڪوشش ڪئي هئي، پر سندس ڇپن هن جو ساٿ نه ڏنو.

پوءِ جيڪي ٿيو، سو ايترو ترت ٿيو، جو هن کي انهن ڳالهين جو سلسلو اڃا تائين ياد نٿي پيو. هڪڙي مڙسالي وڏي هن جي ٻانهن ۾ هٿ وڌو، ۽ هن کان وري ڪيڪ نڪري ويئي. هن کي اهو به ياد نه هو ته هن ٻهرين ڪيڪ ڪئي، يا مڙسالي ٻهرين هن جي ٻانهن ۾ هٿ وڌو هو. ها، هن کي هڪ ڳالهه هينئر به ياد هئي ۽ ان ڳالهه هينئر به هن جي دل ۾ هڪ عجيب ڏڪڻي وجهي ڇڏي. اها ڳالهه اها هئي ته اوچتو مڙسالي ڪٺي هن کي ٻاڪر وڌو، ۽ هن کي هنج ۾ کڻي آڏي ٻاڏوءَ جي ٻر ۾ لاٿو. ان ٻاڪر مهل هن جو بدن ڇاهي وانگر ڪونجي ويو هو، هن جي دل زور سان ڌڪ ڌڪ ڪرڻ لڳي هئي. هن کي نه سور به وسري ويو، ۽ هن چاهيو هو ته ڪنهن طرح ڦتڙي ڦتڙي ان ٻاڪر ۽ هنج مان نڪري وڃي: ايئن جيئن ننڍي هوندي، ٻاڏوڳهريون جهلي هن کي هٿ ۾

ڏيندو هو، ۽ گهيريون هن جي هٿن مان ڦٽڙي ڦٽڙي پڙڪو ڪاٽي اڏامي ويندڙيون هيون. جڏهن هن کيس پاڪر مان هيٺ لاٿو، تڏهن هن جي اجرڪ ۾ مٽي تي ڪانهه هئي. هن مڙسالي ڇا سوچيو هوندو ته هن زالفان کي ڪو حياءُ ئي ڪونه هو! پوءِ جڏهن ٻاڏوءَ جي پير ۾ ويئي، تڏهن سور هوندي به، پنهنجي اجرڪ ٺيڪ ڪندي، هن ان مڙسالي کي ڏٺو هو: ڊگهو مڙس، وڏن شهپرن بدران هلڪيون مڇون، سنئون نڪ، سيبتي پيشاني جنهن ۾ جهاڙا پرون، ڪاريون پنوڙ اکيون، ويڪرا ويڪرا ڪلها؛ ڊگها ڪارا وار جيڪي پٽڪي لهڻ سان هوا ۾ پئي اڏاڻا، بدن تورو اگهڙيان جهڪيل، گهيريدار ڳري اڇي سٿڻ تي ڪارو پهراڻ، پيرن ۾ ڇهنب وارو گهيٽلو، جهڙو مامو جيون پائيندو هو. اهي سمورا تفصيل گهڙيءَ پل ۾ هنجي اکين ۾ لهي آيا. هن کي ٿوري لڄ اچي ويئي: پراون مڙسالن کي ايئن جانچيو آهي! هن پنهنجون نظرون هيٺ ڪري ڇڏيون. هن ٿان نظرون هٽيون ته هن کي پنهنجي پيڙا ياد اچي ويئي. سور کان سندس سڄي ٻانهن ڪيري تي پئي هئي. سور ڏوري ۾ ته ڏنئون ڏنئون ڪري رهيو پر سندس آڱرين جي پڇڙين ۾ به چڻڪڻ لڳو هو. پوءِ ائين ٿيو جو هو مڙسالو شاخ تان پاڻيءَ جو وٽو ڀري پاڻو ٻاروءَ وٽ آيو، تڏهن نه چاهيندي به هن وري ان مڙسالي کي ڏٺو. هن کي ٻانهن جو سور گهڙيءَ پل لاءِ وسري ويو. هن ائين سمجهيو ته هن جون اکيون مڙسالي جي اکين ۾ کنڀ لاءِ اٽڪيون هيون: ان مهل هن جي دل زور سان ڌڙڪڻ لڳي هئي ۽ ان ڌڪ ڌڪ کان بچڻ لاءِ هن وري نظرون هيٺ ڪري ڇڏيون هيون!

هن ٻاڏوءَ کي پنهنجو نالو ”نورل“ ٻڌايو هو. الائي ڇو هن کي اهو نالو ڏاڍو وڻيو، ۽ هن سوچيو ته جنهن به ماڻهوءَ جو نالو نورل هوندو، سو ڏاڍو ڀلو مڙس هوندو. پوءِ نورل ڏاڍي ڪاهي،کين ميڙي تي وٺي آيو، ۽ جڏهن ڊاڪٽر هن

Gul Hayat Institute

جي ڏوري مان ٻرگهي چيٽ ڪيڻ لاءِ قينچيءَ سان ڪلهي وٽان چولو ڪپي ڇڏيو. تڏهن هن پنهنجي ٻانهن ڏانهن نهاريو جيڪا سڄي رت ۾ ڳاڙهي ٿي ويئي هئي، ۽ رت ڪٽي ڪٽي جمي وئي هئي. هري هري ڪري ڊاڪٽر ڪپهه سان رت صاف ڪري، ڏوري کي هيٺان هٿ ڏيئي، ڪاتيءَ جي ٻرگهي چيٽ ڇڪي ڪيڏي ورتي، تڏهن هن ڪان ورتي ته سور ڪان ڪيڪ نڪرڻ لڳي هئي، پر ان وقت هن کي وري نورل جو چهرو اکين اڳيان اچي ويو، ۽ هن پاڻيو جڻ نورل چوندو هجي ته ”چري مهرو، اهڙين ڪيڪون ڪبيون آهن! سور ته سهسائي ٻچا آهن!“ هن ڏند پيڙي، اٿندڙ ڪيڪ کي اتي گهٽي ڇڏيو. ڊاڪٽر هن جي منهن ڏانهن ڏسي چيو، ”مائي بابا، سور ته ڏاڍو ٿيو هوندو پر شڪر ڪر ته چيٽ اندر ٻچي نه پئي، نه ته مرڪو گوشت ڪوڙنو پوي ها!“ ڊاڪٽر جڏهن هن کي پٽي ٻڌي ته هن جي سور جي ڏنوڻ ڪجهه گهٽجي ويئي، ۽ هن پنهنجي اگهاڙي ٻانهن اجرڪ ۾ ويڙهي ڇڏي.

پوءِ نورل هن کي وڏيري جي لانڍيءَ وٽ آڻي، پاڻ گاڏيءَ مان لهي، اندر ويو. ماڻهن جا هشام گڏ ٿي ويا، جن ڪڏهن اندر ٿي نهاريو، ڪڏهن هن جي رت هاڻن ڪپڙن ۽ پٽيون ٻڌل ڦٽن کي ٿي ڏٺو. اندران نورل جو آواز ٻڌو: ”وڏيرا، توکي شرم نٿو اچي جو اهڙين راهه ويندن سان ڪوچرايون ڪندو وتين؟“

۽ پوءِ هن پيو پيرو وڏيري گلڻ خان کي ڏنو هو. هو تڪڙو تڪڙو اندران لانڍيءَ مان نڪتو ۽ پنهنجي جيپ ڏانهن وڌيو. اندران ايندي وقت، پهرين شئي جيڪا مهروءَ ڏٺي هئي، سو هو پستول جي گولين جو پٽو جيڪو گلڻ خان جي ڪلهي ۾ پيو هو. گلڻ خان جو هڪڙو هٿ پٽي جي هيٺان ڇمڙي اندر پيل پستول جي مٺان هو، جنهن جو لوهي گهڻ پئي نظر آيو. ٻي شئي جنهن تي هن جي نظر پئي، سا هئي هن جي

ڀيراڻ جي ڳلي ۾ سوني زنجير ۽ سونا پيڙا، جن مان ٽيون ٽٽل ڪليل هو، ۽ چانديءَ جي وارن جو هڪڙو مُڇڪو ڀيراڻ ڪان ٻاهر نڪتل ٿي پيو. ان وقت الائي ڇو هن جي ذهن ۾ هڪڙو خيال ڪيئن آيو هو: ”مٿي ڪي وار ته ڪيترا آهن!“

۽ ٽمن شمئي جا هن ڏٺي، سي هيون هن جون اکيون.

انهن اکين مان هن جي منهن جو گهنڊ پئي بکيو. هن ڪڏهن به بگهڙ ڪونه ڏٺو هو، پر هن سمجهيو ته بگهڙ جون اکيون اهڙيون ئي هونديون. انهن اکين ۾ هن ڪي ڪاوڙ سان گڏ ڪو ڊپ به نظر آيو هو: هيسيل هيسيل پر ڪاوڙيل اکيون. انهن اکين گهڙيءَ لاءِ گاڏيءَ ۾ ويٺلن تي هڪ نظر وڌي، ۽ پوءِ اهي اڳتي وڌي ويون. انهيءَ هڪڙي نهار ۾ الائي ڪهڙو نياپو هو جو مهروءَ جي ٻانهن ۾ وري سور جي سٽ اپري آئي!

پوءِ نورل گاڏي ڪاهي کين گهوٽ وٽ آيو. لوڙهي وٽ گاڏي بيهاري، هن ڀيرين پاڻو پاروءَ کي لهڻ ۾ مدد ڪئي، ۽ پوءِ پاسو ڏيئي بيهي رهيو ته جيئن زالفائون لهن. هوءَ جڏهن پنهنجي پاڇائي صالحان سان گڏ اندر وڃڻ لاءِ اڳتي وڌي، ان وقت نورل چئي رهيو هو: ”پاڻو، ٽڪر پورڪاڻڻ جو هي وقت ڪونهي. حجاب ڪونهي پر هاڻ موڪلائي. اوهين چاق ٿيو ته وري پيرو ڪري ويندس!“

ان وقت مهروءَ پنهنجي اندران ڪي لفظ اٿندا محسوس ڪيا، ۽ هن وڏي سڏ چيو: ”ادي، انهيءَ ڪان ته مري وڃون ها ته چڱو. ڪو ڪانڌي ڪلهو ڏيڻ لاءِ ته ترسي ها!“ هن کي اڄ به پڪ نه هئي ته ڪو هن اهي لفظ چيا هئا. چيا به ڪيئن هوندائين؟ پرائي مڙسالي ڇا ويچار ڪيو هوندو؟ پر پوءِ نورل ترسي پيو هو، ۽ ماني کائي پوءِ موڪلائي هليو ويو. جڏهن نورل پاڻوءَ سان گڏجي ماني کائي رهيو هو، تڏهن هوءَ چلهه وٽان هن ڏانهن ڏسندي رهي. پاڇايس چيس به ته ”امان مهرو، تون وڃي ليٽي پئو“، پر هوءَ اتي ئي پاڇاڻيءَ وٽ ويٺي

Gul Hayat Institute

زهي. هن جون اکيون دانگيءَ تي پڇندڙ مانيءَ کي ڏسنديون رهيون: ڪنهن وقت ياجائيءَ جي هٿن ۾ اٽي جي ڇاڻي کي گول ٿيندو ٿي ڏٺائين، پر رکي رکي هن جون اکيون ڪٽ تي ويٺل پائوءَ ۽ نورل کي ڏسڻ ٿي لڳيون: ها، هن مڙسالي اسان سان وڙ ڪيو هو، ۽ وڙ ڪندڙ مڙسالا ڀلا مڙس هوندا آهن. پر نورل ته رڳو ڀلو مڙس نه پر ٺاهوڪو جوان هو. اهو خيال ايندي ئي هن جي دل پنهنجو ڌڪ گسائي ويئي!

نورل ٻئي چوٿين ڏينهن ڦيرو ڪندو هو ۽ پاروءَ سان گهڙي ساعت رهاڻ ڪري هليو ويندو هو. هڪڙو ڀيرو پاروءَ زور ڪري ڪيس ماني کائڻ قبول ڪرايو هو. الائي ڇو مهروءَ کي ڪنهن ڪنهن صبح جو اٿڻ سان پڪ ٿيندي هئي ته اڄ نورل ضرور ايندو. جيسين هو نه ايندو هو، تيسين هن جي ڪنهن به ڪم ۾ دل نه لڳندي هئي، ڪا ڳالهه نه هوندي به هوءَ ياجائيءَ سان ڳالهيون ڪندي هئي. ڍورين جون ڳالهيون، ڪتدين جون ڳالهيون: ٻري ٻڪريءَ جون ڳالهيون، جنهن جو ڇيلڙو ماءُ کي ڏاڻ وقت ايئن ڇڪڙون ڏيندو هو ڄڻ ته ماڻس جا ٿڻ ئي کائڻ ٿو گهري، لوڙهي تي ويهندڙ ٻکين جون ڳالهيون، وڻين جي ويندڙ ولرن جون ڳالهيون، ۽ اهڙيون ڳالهيون جن جو نه منهن هوندو نه مُهاڙ! ۽ جڏهن نورل ايندو هو، ۽ پئو آڳنڌ ۾ کٽ تي فراسي وڇائيندو هو، تڏهن هوءَ چپ ٿي ويندي هئي، هن جون ڳالهيون اوچتو بند ٿي وينديون هيون. هن کي ڪا ڳالهه سُجهندي ئي ڪانه هئي جا ڪري. البت هن جي دل چوندي هئي ته نورل جون ڳالهيون ڪري، ميڙي جون ڳالهيون ڪري، ڊگهي گاڏيءَ ۾ ان سفر جون ڳالهيون ڪري، جنهن هن جي ٻانهن کي ڦٽي وڌو هو. هن چاهيو ٿي ته هوءَ ان ڇيت جون ڳالهيون ڪري جيڪا هن جي ڏوري ۾ گهڙي پئي هئي، پٽڪي جي ان ليڙ جون ڳالهيون ڪري، جيڪا نورل پٽڪو ڦاڙي هن جي ٻانهن ۾

چڪي ٻڌي هئي، ۽ وڏي ڳالهه ته ان ياڪر جون ڳالهيون ڪري، جنهن ياڪر ۾ پري نورل هن کي هنج ۾ کڻي پاڻ ۽ جي پير ۾ ويهاريو هو. پر هوءَ اهي ڳالهيون، نه ڪندي هئي. چلهه وٽ ويهي، ٻرندڙ ڪاٺين ۾ نهاريندي هئي ۽ ڪيڏي ڪيڏي مهل نورل ۽ ياروءَ کي اوچتي نظر سان ڏسندي هئي. اکيون ته ڪي ڏاڍيون نامراد هيون: هرويرو ذري ذري اوچتي نظر سان نورل کي ڏسڻ تي لڳيون، ۽ هر نظر ڪانپوءِ هوءَ حجاب ۽ حياءَ کان سڄي ڳاڙهي ٿي ويندي هئي. هن کي ائين ڀاسندو هو ته گندي هن جي متي تان کسڪي لهي ويئي آهي. گندي متي تي هوندي به، هوءَ ان جي پلئه کي چڪي سولو ڪري پائيندي هئي.

هڪڙي ڏينهن صبح لاڪون هن جي دل تي چيو ته نورل ايندو. پر يارو گيهه جا دٻا هٽ تي پهچائڻ لاءِ فجر جو ڏکي گاڏي جوٽي نڪتو هو، ۽ چئي ويو ته ڏينهن ناري پوءِ واپس ايندس. يارو نه هوندو ته نورل ٻاهران ئي هليو ويندو. هن جي دل چيو ته ياڻو اڄ شهر نه وڃي ها ته چڱو! ڏينهن چڱو متي چڙهي آيو هو. هوءَ مال لاءِ ڪتر ڪرڻ لاءِ ويهي رهي. جوئر جي ڪانن کي ڪتر ڪندي، هن جون اکيون گهڙيءَ گهڙيءَ لوڙهي جي نوڪهي ڏانهن کڄي ٿي ويون. اوچتو سڏ ٿيو: "يار محمد، او ياڻو يار محمد!"

هن جو هٿ بيهي رهيو. هن جي دل به بيهي رهي. هن جون سوچون به بيهي رهيون. هوءَ بنا ارادي اٿي، لوڙهي جي نوڪهي وٽ آئي. سامهون رڳو نورل جا ڪلها ۽ منهن پئي نظر آيو. الائجي ڇو هن جي دل چوڻ لڳي ته هوءَ ان منهن تي هٿ لائي ڏسي، ٻڪي جي پنيان اڪل وارن ۾ آڱريون گهمائي ڏسي، ائين جيئن ياچايس ياروءَ جي وارن ۾ آڱريون گهمائيندي هئي. اهو خيال ايندي ئي هن کي اڄ اڇي ويئي. ...اڙون مٿسان لاءِ ڪو ائين سوچيو آهي! اوچتو وري سڏ ٿيو:

Gul Hayat Institute

”يار محمد، او يار محمد!“

”پائو ته شهر ويو آهي..“ هن جي وات مان اکرئي نه پيا اُکلن. ان مهل هن.جون اکيون نورل جي اکين سان ٻڌار ٿيون. هن اٿين پانيو ڇڻ نورل جي اکين هن جي اکين ۾ ڏانوڻ وجهي ڇڏيا. هن پنهنجي اکين کي ٻـري ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي ٻه، پر اکين جو اهو اتڪاءُ نـه ٽٽو، پوءِ هن پانيو ته نورل جي اکين مرڪي ڏنو. اکيون اٿين مرڪنديون به آهن ڇا؟ ان مُرڪ هٿي وچي هند ڪيو: هن اٿين پانيو ته هن جي دل اَج کان ماندي پئي ٿي ۽ پوءِ هن نورل کي چوندي ٻڌو: ”نهيو، آءٌ به شهر ٿي ويس. سوچيم ته يار محمد کي ساڻ وٺي ويندس. اڇي ته ڇنڇوس نورل آيو هو....“ ايئن چئي نورل پٺ ورائي.

هن جي اکين پوءِ به پنهنجي راهه نـه ڇڏي، هوءَ ويندڙ نورل کي ڏسندي رهي. هن جي دل چيو ته سڏ ڪري چوي، ”نورل، گهڙي ته ترسين ها!“

پريان پاچايس جو آواز آيو: ”ڪير هو؟“

”نورل هو: پائوءَ لاءِ آيو هو....“ ائين چئي، هوءَ اندر هلي آئي، ۽ گهڙي مان پاڻي جي چلُ پري ڏوڪ ڏوڪ ڪري پي ويئي. پر اَج نه لٿيس، پي چلُ پيتائين، تڏهن بـه اڄ نـه لٿيس. هيءَ ڪهڙي اَڄ هئي جا پاڻيءَ سان لهڻ جي نه هئي، هن سوچيو. اڳي تـه ڪڏهن بـه اهڙي اَڄ نه لڳي هيس. هن خالي نظرن سان چلُ ۾ نهاريو: چلُ جي تري ۾ پاڻيءَ مان نورل جون اکيون هن ۾ گهوري رهيون هيون. انهن اکين ۾ به مرڪ هئي. هن جهٽ ۾ چلُ رکي ڇڏي. موٽي اچي ڪتر ڪرڻ ويهي رهـي. اُس جـي ڪرڻي، ڪهاڙيءَ ۾ ليئو پاتو: هن کي ڪهاڙيءَ مان به اکيون ڪيس گهورينديون نظر آيون.
”مو ڪڏس، مون کي ڇيو چاهي؟“ هن پنهنجي ڪنڌ کي جهٽڪو ڏنئي، انهن اکين کي وڃائڻ گهريو: ناڪام ٿي، هن ڪهاڙي

رکي ڇڏي! اهو سڄو ڏينهن نورل جون اکيون مرڪنديون هن ڏانهن گهورينديون رهيون. پاڇاپس جي گج جي ٽڪن مان به اهي اکيون گهور پائي کيس ڏسنديون رهيون. چلهه جي ٽانڊاڻن ۾ به اهي اکيون ڪينوڻ ٿي لڳيون. رات جو جڏهن هڏ تي ليٽي، ۽ اکيون پوريائين ته ننبٽين جي پويان اهي اکيون اندر هلي آيون. هن اکيون کولي ڇڏيون، ۽ پوءِ هن کي الائي ڪيڏيءَ مهل ننڊ اچي وئي!

صبح جو پاڇائي ۽ ڳوٺ جي ٻين پنجن ماين سان گڏجي، هوءَ ڍوري تان پاڻي ڀرڻ لاءِ نڪتي، تڏهن به اهي اکيون هن سان گڏ پئي هليون. هونئن جا هوءَ پاڻي ڀرڻ تي دنيا جهان جون ڳالهيون ڪندي هئي، تنهن ڪري اڄ ماٺ ڏسي، خود پاڇاپس حيران هئي. ماين مان هڪڙي ڇٽي به ٽنس:
”اڙي امان مهرو، ڪهڙا ڀور پئي پچائين جو ماٺ ٿي وئي آهين؟“

”ڪجهه ڪونهي ماسي، رڳو مٿي ۾ ٿورو سور اٿم.“
هن کي مٿي ۾ بلڪل سور ڪونه هو: سڄي رات جاڳندي هن نورل جي اکين سان ويڙهه ڪاڏي هئي، پر تڏهن به هوءَ تازي توانائي هئي، پر الائي ڇو اکر نه پئي اڪليس. پاڻي ته ماٺ ماٺ ۾ انهن اکين کي ڏسندي رهان.

پاڻي ڀري، هن سينهوڙي ناهي مٿي تي رکي. پاڇاپس ۽ هڪڙي ٻي مائيءَ، هٿ وجهائي، گهڙو سندس مٿي تي رکيو. ٻيو گهڙو هن چيلهه تي کنيو. هو اڃا ڍوري ڪان ٻاهر نڪري، پيچري تي آيون ته هڪ ٻئي پٺيان بندوق جا ٻه فائر ٿيا. ٻئي لاڳيتا نڪاءِ هنن جي ايڏو ويجهو هئا، جو هنن جا حواس خطا ٿي ويا. مهروءَ جيئن فائر جي آواز ڏانهن ڪنڌ لاڙيو ته مٿي وارو گهڙو سنڀالي نه سگهي، ۽ هن جي ڪلهي تان ٿڙڪندو، پويان ڪريو ۽ پرزا پرزا ٿي ويو. هڪ ٻن ٻين ماين جا گهڙا به ڪري ڀور ڀور ٿي ويا. مهروءَ جي پويان ڪرندڙ

گهڙي جي ڦينگن هن جي سڄڻ پسائي ڇڏي.

”اڙي گهوڙا، منيس....!“ هن جي وات مان اکر پاڻمرادو نڪري ويا.

پريان گهوڙن جي ٽاپڙ ٽاپڙ ويجهو پوندي ويئي. زالن جو دپ کان ساهه سُڪندو ويو. هڪڙي مائيءَ چيو:

”ڇوريون، هڪڙي پاسي تي بيهو. متا ڪي شڪاري نا ڏسجن. پل ته لنگهي وڃن....“

”پر ماسي، هي ته پنهنجو پٽ آهي: مت اوڦتو شڪاري ڪيئن.... ڏٺي منهنجا تون رحم ڪج....“ پاڇاڻس چيو.

پاڇايس ڳالهه ڪري بس ڪئي ته ٻن گهوڙيسوارن پوڙن مان ڦاٽ ڪاڏو. پنهي جي هٿن ۾ بندوقون هيون. هني ۾ حلال تيل تر پئي لڙڪيا. گهوڙيسوارن زالائن کي ڏٺو ته لغامن کي ڇڪي، گهوڙن کي بيهاري ڇڏيائون. گهوڙن جو هانبارو پئي لڳو. اوچتو لغام ڇڪجڻ تي پنهي گهوڙن کان دبا نڪري ويون. گهوڙيسوارن مان هڪڙو جوان مڙس هو، ٻيو وچين عمر جو. جوان مڙس کي بوسڪيءَ جا ڪپڙا پيل هئا، ۽ سندس ٻهراڻ ۾ سونا بيڙا، زنجير سوڊا، نظر پئي آيا. مٿي تي پٽڪو به بوسڪيءَ جو هوس. وچولي عمر جي همراهه کي اڇا هرڪ جا ڪپڙا هئا ۽ مٿي تي اجرڪ جو پٽڪو ائين ٻڌل هو جيئن مڱڻهار ٻڌندا آهن.

مهروءَ جوان مڙس کي پهرينءَ سٽ سڃاڻي ورتو: هيءَ مئو ته اهو ساڳيو جيپ وارو وڏيرو هو! هن جي ٻانهن جا گهنڊيدار ڇهچ ڪارا وار ڏسي هن کي هينئين ۾ هيڊڪ پئجي ويو. وڏيري پين ماين تي سرسري نظر وڌي، ۽ سندس اکيون مهروءَ ۾ کپي ويون. مهروءَ ائين پانيو چڻ ته اهي اکيون هن جي آرپار مٿي پئي وڃون. هن ائين پانيو چڻ ته هوءَ اگهاڙي ٿي پئي هئي؛ اهو خيال ايندي ئي هن پنهنجي گندي ڇڪي ڪلهن تي ورائي، ڇاتيءَ کي ڍڪي ڇڏيو. هن کي انهن اکين

ڪان ڏاڍو ڊپ ٿيڻ لڳو. انهن اکين جون نظرون سئيءَ وانگر هن ڪي ويندڙيون سوراخ ڪنديون، ايذائينديون ويون. انهن اکين ڪان بچڻ لاءِ، پنهنجن پيرن ۾ پسيل جتيءَ جي ڏٺورن نهارڻ لڳي.

"ابا، ڏاڍا ڪي اشراف تا ڏسجو، جو ائين نياڻين جي رستي روڪ ڪري بيهي رهيا آهيو." هڪڙي مائيءَ ڪان رهيو نه ٿيو، ۽ چئي ڏنائين.

"رستي روڪ اوهان ڪئي آهي يا اسان؟ هتي پري ٿيو ته اسين متي وڃون...." جوان مڙس مهروءَ مان نظرون ڪيندي، مائيءَ ڪي گهوري ڏنو.

"ابا، الله ڪان ڊڄ: رستي روڪ اوهان ڪئي، ڪين اسان.... اسين ته پنهنجو رستو ونيو پئي آيون سون، جو اوهان فئر ڪندي اچي دگ جهليو...."

وچولي عمر جي مڙسالي گهوڙو اڳتي آڻيندي چيو:

"نهيو بابا نهيو: ڪهڙي ڳوٺ جون آهيو؟"

"پنوهرن جو ڳوٺ.... او، هُو پريان پيو ڏسجي...."

"جڙئي پنوهر جو ڳوٺ ٿيون چئو نه؟ پنوهر ته اسان جا پنهنجا آهن. رئيس، هلو ته هلون: مرڳو مايون اهو نه چون ته اسان متي فائر ڪيا هئا!"

پنهي گهوڙيسوارن، گهوڙن ڪي موڙيو، ۽ وري ٻوڙن مان ٿيندا، غائب ٿي ويا. مايون سراپجي بيٺيون رهيون. ههڙي ڪار هنن سان ڪڏهن نه ٿي هئي، ۽ نه ئي هنن ڪي ڪو خواب خيال هو ته ائين به ٿي سگهيو ٿي. هن پٽ ۾ ههڙي هوڙهيائيءَ جو تصور به هنن لاءِ ممڪن نه هو، نياڻيون سياڻيون جنگن ڪان پاڻيءَ جا مٽ ڀيلهه ڪئي ڳوٺن ۽ واهڻن ۾ ايندڙيون ويندڙيون ٿي رهيون: ڪنهن ٻنهه لنب يا لچ ڪي به انهن نياڻين ڪي ستائڻ جو ڪڏهن ڪر خيال نه آيو هو. هي ڪهڙو زمانو آيو هو، جو ڏينهن ڏٺي جو، وڏيرا ديناداستي نياڻين ڪي ديڇارين

۽ رستي روڪ ڪن!

مهروءَ ڪنهن سان به اها ڳالهه نه ڪئي ته ڪو هن ان جوان مڙس کي سڃاتو هو. نڪي پاڇايس ئي ڪا ڳالهه ڪئي، ٻنهي کي اهو ڊپ هو ته جيڪڏهن هن ڳالهه ڪئي ته ڪٿي پڪ جهيڙو ٿيندو، کهاڙيون ۽ بندوقون کڄنديون، ڳجھ ڳرندا، سڀني جو لابارو لهندو، ۽ پوليس جا گهوڙا گهرن ۾ ڪاهي پوندا. ڊپ مهروءَ جي لنو لنو ۾ هڙڪڻ لڳو. اُٿندي ويٺي، هن کي اُهين پاسندو هو ڄڻ ڪو گهوڙيسوار لوڙهو ٽپي هن کي کڻڻ لاءِ اچي پهتو هو. ٿوري کڙڪي يا نڪاءَ تي هن جي دل ڌهلجي ٿي ويئي. هن کي هر وقت ڪي اکيون پنهنجي جسم ۾ سوراخ ڪنديون، ٽنبجنديون ٿي محسوس ٿيون. هن ڪوشش ڪئي ته هوءَ اندر ئي اندر نورل جون اکيون ڏسي، پر نورل جون اکيون ڄڻ وڏيري جي اکين کان ڊڄي پوئتي هٽي ٿي ويون، ۽ آنهن نين اکين کان بچڻ لاءِ هو پنهنجي جنڊيءَ جي تنئورن کي ڏسڻ ٿي لڳي! وڏي ڳالهه ته هن کي خواب ڊيڄارڻ لڳا هئا. هڪڙي خواب ۾ هڪڙو بگهڙ پنهنجي رتايل اکين سان هن کي گهوريندو هو، ۽ هوءَ ان جي خوف کان پيلهه گهڙن سان، ڊوري جي ڏگ تان ڊُڪ پائي، پاڻ بچائڻ لاءِ، پوڙن ۾ لڪي ويندي هئي. اوچتو هن کي پنهنجي پويان ڪنهن جي ساهه جي هانباري جو آواز پڌڻ ۾ ايندو هو. پويان نهارڻ تي ڏسندي هئي ته اهي ئي بگهڙ جون اکيون هن کي گهوريندڙيون نظر اينديون هيون. هوءَ گهڙا اتي ئي ڇڏي وري ڀڄڻ لڳندي هئي. ان وقت تمام پري کان هوءَ ڏسندي هئي ته نورل هن کي هنج ۾ لڪائڻ لاءِ ٻانهون کوليندو هو، پر بگهڙ هن جي ڪڍ لڳو ايندو هو، ۽ پوءِ هوءَ وري پاڻ کي ڊوري جي ڏگ تي ڏسندي هئي. نورل الائي ڪيڏانهن گم ٿي ويندو هو، ۽ هوءَ اڪيلي، پيلهه گهڙن سان، بگهڙ جي اکين ۾ نهارڻ کان بچڻ لاءِ جنڊي جي تنئورن ۾ نهارڻ لڳندي هئي.

Gul Hayat Institute

جنيءَ جا ڳاڙها ڪارا ننئور هن جي اکين ۾ ائين ٽنبجي ويندا هئا جو بگهڙ جون اکيون ٻــ انهن ننئورن جــي ڳاڙهي ڪـراڻ ۾ گم ٿي ويندڀون هيون؛ ۽ هــوءَ ڇرڪ ڀري اٿــي ويهندي هئي!

پنج ڇهه ڏينهن گذريا تــه هڪڙي مائي، اجرڪ جــي اڪڙي، سوسيءَ جي سٿڻ، ۽ نونڻ تائين عاج جي چوڙ پاتل، ورهي اندر هلي آئي. اچان لوڳهي وٽ هئي تــه سڏ ڪري چيائين: ”ائي امان، ڪو ڪتو تہ ڪونهي؟“

مهرو تہ هرڪڙڪي تي ڇرڪ ڀرڻ لڳي هئي، تنهن جو اهو آواز ٻڌو تــه هٿ ۾ پاليءَ جي چڱل هيس، اها ڇڏائجي ٻيس ۽ هيٺ ڪري ڀور ڀور ٿي ويئي. هوءَ اٿي نمي ٿيڪريون ميڙڻ لڳي. تيسين مائي بہ لنگهي آئي. پاڇايس وڏي ڪيڪارس: ”امان، ڀلي ڪري آئينءَ.“

”ائي امان؛ ڀلايون هُجنئي! ٿن ڪتن کان ڏاڍي ٿي ڊڄان!....“

مائي اجرڪ لاهي کٽ تــي رکي، ۽ پاڻ ٻــ نهي جُـڙي، کٽ تــي ويهي رهي. ٺڪريون ميڙيندي، هــن مائيءَ ڏانهن ڏٺو: موٽ ڪاٽل عمر، ڳاهسرو ڪارڙو رنگ، سينڌ ۾ ٻنهي پاسن کان اچن وارن جون لٽون، جــن جي وچان نَٽَ جو ڳاڙهي سٽَ جو ڏاڻ چڪيل، اکين ۾ ڪجل ايترو جو اکين کــان ٻــاهر نڪـري آيــو هوس، ويڪرو ويڪرو منهــن، ويڪرو موڪرو نڪ جنهن ۾ هڪڙي لال ۽ ٻن اڇن شيلاني موتين واري جهانءِ سان وڏي نَٽَ، تلها ڀريل پــر لڙڪيل ڳل، هڪڙي ڳل تي اک جــي هيٺان وڏو ڪارو هــسو، ڇپن ۽ ڏندن ۾ مِسي ايتري لڳل هئس جــو ڳاڙهاڻ بدران ڇپ ناسي رنگ جا ٿــي نظر آيا، ڪنن ۾ چانديءَ جا ڳرا پنڙا، جــن جي ڪري ڪــن لڙڪي پيا هئس. ٻنهي ٻانهن ۾ نونڻ تائين ٻانهين، ڳاڙهي گج تــي ساوا ۽ ڪارا ننئور، ٻانڊٺي جي

ڏکهي ڳندي؛ ڳاڙهي سوسيءَ جي سٿڻ، پيرن ۾ ٽـن ٽنئورن واري جتي— ٻن ڳاڙهن ٽنئورن جي وچ ۾ هڪڙو ڪارو ٽنئور؛ مٿان وري وڏي ڦلِيءَ واري لاڪائين اجرڪ! جيڏي مهل مهروءَ هن مائيءَ جو جائزو پئي ورتو، اوڏيءَ مهل هن مائيءَ جي نظر به هن ۾ هئي، جيتوڻيڪ ڳالهايائين ياچايس سان پئي. مائيءَ جي اکين ۾ ڪا اهڙي ڪيفيت هئي، جا مهروءَ کي سمجهه ۾ نه آئي، پر جيڪا نهار هن کي چئي رهي هئي ته مون توکي سڃاتي ورتو آهي.

ڪيڪار ڪان پوءِ، مائيءَ مهروءَ ڏانهن منهن ڪري چيو، "اٿي امڙ، پاڻيءَ ڇڪو ته پيارينم....!"

مهرو ڇپ چاپ پاڻي جو وٽو ڀري آئي مائيءَ کي ڏنو. مائي هڪڙي هٿ ۾ وٽـو جهليو، ۽ ٻئي هٿ سان پنهنجي نٿ کي مٿي جهليندي، پنهنجي چپن تائين آندو، پر وٽي جي مٿان هن جون ڪجل سان ڪاريون اکيون هن کي گهورينديون رهيون.

ڇـاڻ سڃاڻ لاءِ پـاڇايس ڳالهه ڇوري. پنهنجي سڃاڻپ ڪرائي چيائين: "هيءَ منهنجي نٽان آهي، مهرو."

"اٿي امڙ.... ها سو ڳالهه ٿي ڪيم ته آءٌ هونئن ته گهران نڪران ئي ڪونه.... مئو ڪوڏن جو سور هلڻ ئي نٿو ڏئي، پر رئيس گهرام خان جي وڏي گهر واري اصل وهڻ ئي نه ڏي— چئي ته اڄ جو اڄ پنوهرن جي ڳوٺ سڏ ڏئي اچ... بادشاهه پير جي ڪُني ڪڻي اٿس.... سمورن راڇن کي ڪوٺ ڏني اٿئون. اسانجا مرشد سائين پنهنجي پاڪن سوڏا ٿا اچن.... سو رئيسن چوائي مُڪو ته سيني راڇن جي نيائين کي سڏ ڏجهه ته ست ختما پورا ٿين.... سو امان، آءٌ اوهان وٽ لنگهي آئي آهيان... ٻيو مڙئي خير"

"مامي، رئيس گهرام خان وارن سان ته اسانجي درانڊ، نه شراڪت، نه ڪا اچڻ وڃڻ جي وات...."

Gul Hayat Institute

۾ ٻاچاڻس اڃان ڪجهه وڌيڪ چوڻ واري هئي، پر مائيءَ سندس ڳالهه اڌ ۾ ڪٽي ڇيو: ”ائي امان، هيءَ ڪوٽ ڪنهن رئيس ڀاران ٺورائي آهي، ڪوٽ ته بادشاهه پير جي آهي... ڀاڪن موڪلي آهي...“

”پر ماسي، اهي فيصلا ته ڀاءُ برادر وارا ڪندا آهن ته ڪٿي اڇجي، ڪٿي وڃجي.... ها، جيڪڏهن رئيسن ماسي جيوڻ کي سڏ ڏنو آهي، ۽ مڙسالن ها ڪٿي ته پوءِ اسين اکين سين ائينديون سين....“ ٻاچاڻس نيٺ پنهنجي ڳالهه پوري ڪئي.

”هائو امڙ، هائو.... هيءَ ڪوٽ سگهري آهي....رئيس جو وڏو ڪمدار پاڻ چاڻ ڪي آيو، اوهان جي مڙسالن کي به ڪوٽ ملندي ... ڀاڙو نبين کي به پيارو.... رئيسن جي ڀاڙي ۾ ويٺا آهيو.... چڱو ڀلا، امان آءٌ هلان ٿي...“ ائين چئي مائي پنهنجي اجرڪ ۾ هٿ وڌو، ۽ اُٿڻ لاءِ سنبرڻ لڳي.

”پر ماسي، تڪر ڀور ته ڪاٿي وڃين ها....“ ٻاچاڻس وات ڏڪاڏي ڪئي.

مائي وري سهي سنبري ڪٽ تي ويهي رهي ۽ چيائين ”ائي امڙ، تون سڪ مان زور ٿئي ڀرين، سو نهڪر ڪانه ڪندس!“

مهرو مائيءَ جي ان اوچتي بدلجڻ تي حيرت ۾ پئجي ويئي، ٻاچاڻس به وسامجي ويئي، پر لڪا ڪانه ڏنائين ۽ چيائين ”مهرو، تون ماسيءَ وٽ ويهه ته آءٌ جهٽ ڪري ماني ٺاهي ٿي وٺان....“

ٻاچاڻس ائين چئي، وڃي چلهه کي لڳي. مهروءَ کي سمجهه ۾ نه پئي آيو ته هن مائيءَ سان ڪهڙيون ڳالهيون ڪري، پر مائيءَ پاڻ آهستي سرهاڻ ڪندي چيو: ”ائي امان، ڀلا توکي ڪٿي مڱايو به اٿن، ڪين نه؟“

مهروءَ رڳو ڪنڌ ڌوڻي نهڪر ڪئي. حياءَ کان هوءَ سڄي ڳاڙهي ٿي ويئي.

Gul Hayat Institute

مائي گهڙيءَ لاءِ هن جي منهن ۾ نهاريندي رهي، پوءِ ڪ تي آڳر رکندي چيائين: ”چوري، تو جهڙي سدا ملوڪ مومل کي ته راڻين وانگر راڄ ڪرڻ کپي.... هن لوڙهن ۽ لانڍين ۾ ڇا رکيو آهي.... مون سان هل ته اهڙا شيل ڪرايانءِ جو مائٽ وسري ويندءِ.... آءٌ تو ڪارڻ پنڌ ڪري آئي آهيان. رئيس گلڻ خان جڏهن کان توکي ڏٺو آهي، تڏهن کان چٽ، چريو ٿي پيو اٿس.... نه آٿندي آرام، نه وهندي سک.... اصل سک ڦٽي پيو اٿس.... ڪيس ٻانهن جي ڪا کوٽ ڪانهي.... هينئر به سوني ڪنيارڻ کي وهاريو وينو آهي، جنهن جي انگ انگ ۾ اهڙي سونهن آهي، جو هلي ٿي ته ڌرتي ٿي ڏُٻي.... پر توکي ڏٺو اٿس ته منهنجو ويهڻ وهڻ ڪري ڇڏيو اٿس.... ماسي، اها ٻانهن نه ملي، ته آءٌ زهر کائي مرندس.... چيمس: صدقي وڃان، مون کان ڪيڏانهن ويندي، آسمان جي ڪا حور هوندي ته به کاهڻ ڪري آڻي تنهنجي سيج تي نه وهاريانس ته هيءَ منهنجي مينڍ، هي تون....“

مهرو اهو سڀ سرٻاٽ ٻڌندي رهي. هن اهڙيون ڳالهيون ڪڏهن نه ٻڌيون هيون، ۽ نه اهڙين ماين سان ڪو واسطو پيو هوس. هن رڳو اهو ٻڌو هو ته ڪي رنون ڏوتيون ۽ ڪٽڻيون ٿبنديون آهن. ڪنهن ڏوتيءَ ۽ ڪٽڻ رن سان هن جو به واسطو پوندو، ان جو هن تصور به نه ڪيو هو. هن ڀانيو ته هن جي من اندر ڪو مچ ٻري پيو هو، جنهن ۾ ڪاوڙ ۽ چڙ سان گڏ ٻچان جا آڙاهه پئي ٻريا. هن جا لفظ هن جي اندر ۾ ڪنهن شئي کي ڪَتر ڪري، وڍي ڪپي رهيا هئا ۽ ان مچ ۽ آڙاهه کي وڌيڪ مچائي رهيا هئا. الائي ڇو، هن جون اکيون پوسرڻ لڳيون. هن جون مُٺيون ڀيڙجنديون ويون. هن جي سموري بُت ۾ سُيون سُيون لڳڻ لڳيون. هن جا چپ ٿڙڪڻ لڳا ۽ هن ڪجهه چوڻ ٿي چاهيو، پر مائي هن کي گهوريندي چوڻ لڳي: ”صدقي وڃانءِ، منهنجي رئيس سان

ياري رکنديون ۽ ته سڄو سون ۾ ڳاڙهو ڪري ڇڏينديون. راڻين وانگر راڄ ڪنديون: اکيان پويان سون جهڙيون ٻانهيون ۽ گوليون پيون ڦرنديون.... انگل ڪنديون ته شهر ۾ نئون بنگلو ٻه وٺي ڏينديون...."

هن کان وڌيڪ ٻڌو نه ٿيو. ڪنن ۾ تاڙيون ۽ اکين اڳيان آنڌ اڇي ويس ۽ هن جي دل چاهيو ته پاڪو ڦاڙي، ٻرڙاٽ ڪري روئي، ۽ پوءِ هن رڻ ڪي ڇنڊڻ کان جهلي لوڙهي کان ٻاهر ڪڍي ڇڏي. هن جو سڄو بدن رڦڻ لڳو ۽ هن منيون پيڙي، ڇپن ۾ چيو: "رَنَ ڪُتِي!"

پوءِ هوءَ اتان اٿي، ٽڙندي ٿاٻڙندي اندرين ڪوٺيءَ ۾ هلي وئي، ۽ هيٺ وڇايل تنئوريءَ تي گوڏن ۾ منهن وجهي ويهي رهي. وڏا وڏا ساهه کڻي، پنهنجي اندر جي مچ کي اُجهائڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳي.

گهڙي ساعت کان پوءِ پاڇايس اندر آئي، پر هن گوڏن مان منهن مٿي نه کنيو. پاڇايس وڌي، سندس مٿي تي هٿ رکيو ته هن منهن مٿي ڪيو. هن کي خبر نه هئي پر لڙڪ سندس اکين مان لڙي هن جي چولي کي پسائي ويا هئا، پاڇايس ڇرڪ ورچجي پڇيو: "پر ٻه ٿيو ڇا؟ هن ماٽيءَ تو کي ڇا چيو؟ تو هن کي ڇا چيو؟"

هن نمائين اکين سان پنهنجي پاڇائيءَ کي ڏٺو. اکين جي ڏنڊ ۾ پاڇايس جي منهن تي جيڪي ريکائون ڏٺائين، تن کي ڏسي رکو هن ايترو چيو: "جيجان، هن رن ڏاڏيون، ڪنيون ڳالهيون تي ڪيون، سو مون چيومانس: "رن ڪُتي!"

پاڇايس جي اکين ۾ ڪا سمجهه موٽي آئي ۽ ان سمجهه سان ڳنڍ هڪ نئون اعتماد، ۽ هن لاءِ پاٻوهه موٽي آيو، ۽ هن چيو: "آءٌ ٻه چوان، ته رن ائين تڙ تڪڙ ۾، اجرڪ ويڙهي، لوهه پائي ڇو وٺي ڀڳي؟.... هاڻ آٿ، هت ڪاڙهي ۾ ته ساهه ته منجهي. بادشاهه پير شال ڇٽ ڪري هن ننڪ

ڪاڏين ڏوتين ڪي....!“....

چئونري ڪِرسان پرجي ويئي، ۽ هن جي خيالن جو سلسلو ٻه ٽُٽي پيو. وري وڏيري گهرام جا اهي اکر هن جي ڪنن ۾ وڄڻ لڳا: ”تيرهن تاريخ مون ڪي اوهان جي قبوليت نه پهتي ته پوءِ مون تي ميار نه رکجو: ٻانهن آءٌ زوريءَ ڪٽي ويندس!“ لفظ ياد ايندي ئي هن ڪي نئين سر بدن ۾ ڏڪڻي پئجي ويئي. اوڏي مهل بري ٻڪري هڪڙي لت چئونري ڪي هڻي ڪڍي ۽ چئونري اونڌي ٿي پئي. اڇو اڇو ڪير پٽ تي ڦهلجي ويو، ۽ هوءَ ڪجهه دير ان اڇي اڇي هاريل ڪير ڪي گهوريندي رهي! ❋

Gul Hayat Institute

چوڏهينءَ جي چانداڻ سنڌ جي آسمان تي ايئن ڪِرندي آهي، جيئن ڪنهن نئين سهاڳڻ جي منهن ۾ حياء ۽ حجاب جو رنگ، پر اڄ ته چوڏهينءَ جو چنڊ ائين ڪاراٽيل هو، ڄڻ ڪنهن ڏهاڳڻ جو ورلاپ، آس پاس ويٺلن جي دلين ۾ درد جو دونهون ٻڌجي ويو هو. مهروءَ جون اکيون ڏري ڏري چنڊ ڏانهن کڄي تي ويون: هن جي دل تي چاهيو ته ڪي ڪارا ڪڪر ڪارونيار ڪان اچي چنڊ کي ڍڪي ڇڏين، جيئن هنن جو چوڻرو اوند[illegible] جي تابوت ۾ بند ٿي وڃي. اڄ چنڊ هن جو دشمن هو، هنن جي [illegible] جو دشمن هو، هنن جي چوڻري جو وَيري هو، هنن جي ڳوٺ [illegible]ري. اوچتو ڪنڌيءَ رنبي ڪئي، ۽ هن کان هڪ ٻ[illegible] [illegible] ويو. هن جو سڄو بدن رقڻ لڳو. سخت ڪاڙهو هوندي ب[illegible]، هن جي جسم ۾ اجهل سيءَ جون ميخون چپنديون ويون. هن جي دل مان پاراتو نڪري ويو: ”مئي ناس ٿي! اڄ رات ته چپ رهه!“

هوءَ ڏڪندي ڏڪندي اُٿي، ۽ گهڙامنجيءَ تان دِلي کي ليٿائي، پاڻيءَ جي چُلَ پريائين، ۽ پنهنجي سڪل ڏوٺ چپن تائين آندائين. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ چُلَ جي نڪر ۽ هن جي چپن ۾ ڪو فرق نه هو. پاڻي هن جي چپن کي آلو ڪرڻ بدران وڏيڪ اُجائيندو ويو. هن جي تارونءَ ۾ چپنڊڙ ڪنڊا، وڏيڪ آلا ٿي، هن جي نڙيءَ کي وڏيڪ لهسائڻ لڳا. هٿ جي ڏڪڻ جي ڪري، چُل جي نڪري هن جي ڏندن ُسان لڳي، اهڙي ڪڙ ڪڙ ڪرڻ لڳي، جنهن جو آواز، هن سمجهيو ته پاڇايس کي جاڳائي وجهندو. هن هراسجي، ڪنڌ موڙي پويان نهاريو، جتي پاڇايس ستل هئي. پاڇايس جي

Gul Hayat Institute

موجودگيءَ جو احساس نٿين سر ايندي ٿي، هن جي هٿن جي ڏڪڻيءَ کي چڻ تہ ڏيرج اچي ويو، ۽ هن پاڻيءَ جـي چِل خالي ڪري ڇڏي. پر هن جي اَج ۽ اَسات نہ لٿي. هن چِل کي وري پرڻ لاءِ، دِلي جي ڪنگر تائين آندو، ۽.... پاڻيءَ جي ٻدران، دلو گهڙامنجي جي چئونڪ تـان ٽڙيو، هڪ وڏي ٺاڪئين ٺڪاءَ سان اچي هيٺ ڪريو! هن جي هڪڙي پير جو آڱوٺو دلي هيٺان اچي ويو ۽ هن کان دانهن نڪري وئي: ”اٽي الا....!“ يڳل گهڙي جـون ٺڪريون، پري پري پکڙجي ويون ۽ اڇلجندڙ پاڻيءَ هن جي چولي جي آڳي ۽ سٿڻ جي پائنچن کي پسائي ڇڏيو.

آواز تي ياچايس چِرڪ پري اٿي ۽ ٻوڙندي وٽس پهتي: ”اٽي امان ڇا ٿيو؟“

هن ڪوبہ جواب نہ ڏنو، اتي ئي ويهي رهي. ٻنهي هٿن سان، ڪٽي زخمي پير جي پب کي، جهليائين. چنڊ جي روشنيءَ ۾ دلي جي ڀور ڀور ٺيل ٺڪرين کي، ۽ هاريل پاڻيءَ کي ڏسي، ياچايس سمجهي وئي. پاپوهہ مان پڇيائين: ”امان، ڏڪ تہ ڪونہ لڳئي.... ؟“

هن وري بہ ڪو جواب ڪونہ ڏنو. رڳو زور زور سان پير جي پب کي نپوڙيندي رهي. سور کان هن جي اکين ۾ لڙڪ پوسرڻ لڳا.

”اٽي ڇوري، ڏسان تہ....“ ياچايس هيٺ جهڪي هن جي پير کـي ڏٺو. آڱوٺو سڄو رتايل هو، ۽ ننهن وٽ رت مڙي آيو هو. ننهن کان مٿي ڏوڏو نيرو ڪارـرو ٿي ويو. پاڻي ۾ آلي ٿيڻ ڪري، سٿڻ مرئي وٽ چنبڙي پئي هيس. ياچايس آهستي آهستي هن کي اٿاريو. اٿي بيهي، پير تـي ٿوروئي زور ڏنائين تہ ڪانئس وري دانهن نڪري وئي: ”الا.... ميس!“ ۽ وري اتي ئي ويهي رهي.

آواز تي پاڻس بہ اٿي آيو. هن کي پٽ تي ويٺل ڏسي، بہ سمجهي ويو تہ ڏڪ ڪو زورائتو لڳو هئس. ٿورو نٽڙي،

Gul Hayat Institute

ڪلهن ۾ ٻانهن وجهي، هن کي اٿاريندي، چيائين: ”مڙيوئي خير، مڙيوئي خير ٿيندو.... شاباس، هند تائين هلي ڏس....“ ياءَ جي ياڪر جي ٻانهه ۾ گهڙيءَ لاءِ هن ڪان سور وسري ويو، ۽ سنڌڪائيندي، هند تائين هلي آئي. ياڇايس جهٽ ۾ چلهه ڍڪائي، ميڊ جو ٻهو ناهڻ لڳي. ياٿس هن جي تنگ ڍڳهاڙي آگوني تي آروس لاءِ هٿ رکيو ته هن ڪان وري دانهن نڪري وئي....

اڃا اها دانهن هن جي نڙيءَ ۾ ئي هئي ته هڪ خوفناڪ ٺڪاءُ ٿيو! ۽ پوءِ هن ڏٺو: ياٿس اڇل کائي، اونڌي منهن هن جي پيرانديءَ کان ٿيڙ کائي، وڃي پٽ تي ڪريو. هڪ ٽئين دانهن، هن جي نڙي ٻدران، هن جي دل مان نڪتي: ”ياٿو....!“

هن جي رڙ چانڊوڪيءَ کي ڪنباٽي ڇڏيو. هوءَ سٽ ڏيئي اٿي: هن کي پنهنجو زخمي پير به ياد نه رهيو، ۽ ٺاپڙجي ياءَ تائين آئي. هوءَ اتي ئي وبهي رهي. ياءَ کي سڌو ڪري، هن جو ڪنڌ هنج ۾ رکي، اکين اڳيان اينڌڙ اونداهه مان هن ڏٺو: يار محمد جي منهن جو هڪڙو پاسو لوٺي کان ڪاڏيءَ تائين ايئن ڇچريل هو، ڄڻ ڪنهن مڏي ڪاتي سان ماس کوري ڇڏيو هجيس، لوٺي وٽ هڪ سوراخ مان رت ٻوڙيا ڏيئي وهي رهيو هو: ڪجهه رت ڪياڙيءَ طرف وارن ۾ ورچجي ويو هو، ڪجهه ٻند ٿيل اک تان وهي، ماس-ڪوريل مٿين ڄاڙيءَ مان، اندر هن جي نڙيءَ طرف وهندو ٿي ويو. يار محمد جي نڙيءَ مان خرخر جو آواز ائين اچي رهيو هو ڄڻ ڪو واڊو ڪاراٽيءَ سان ڪا ڪاٺي ڪپي رهيو هيو. رکي رکي، ياٿس جي جسم ۾ اوچتي اڇل ٿي آئي ڄڻ ڪا جيٺري مڇي پاڻي کان ٻاهر اڇلون ڏيندي هجي. هن ان مهل پنهنجي ياڪر کي وڏيڪ پيڙي ٿي ڇڏيو. آس پاس ٿيندڙ فائرن جي خوفناڪ ٺڙاڏن جي باوجود هن جو اندر سنسان ٿيندو ٿي ويو، ۽ بنا ڪنهن ارادي جي، هن پنهنجي ٻوتيءَ سان، يار محمد جي اک ڏانهن ويندڙ رت اگهيو. اوڏيءَ مهل اوچتو هن ڏٺو: ياٿس جي

اڪ اڏوڪاري ڪلي، ۽ پوءِ سڄي ڪلي پٽي. اها اڪ گهڙيءَ لاءِ هن کي گهوريندي رهي. هن ڀانيو ڇڻ ته، اها اڪ ڪجهه چوڻ چاهيندي هجي، پوءِ ان اڪ موٽ ڪاڏي: يار محمد جي جسم ۾ هلڪي اڇل آئي، ۽ اڪ جي ماڻڪي مٿي ڇڪجي ويئي....

ٻن ڪهرن ڪَهرن هٿن، هن جي ڪڇن ۾ هٿ ڦٻائي، هن کي ڇڪيو. اوچتي ڇڪ اچڻ تي، ڀاڻس جو ڪنڌ هن جي هنج مان لڙڪي، پٺ تي ڪري پيو. هڪڙو هٿ هن جي ڪڇ ڪان نڪري هن جي وات ۽ نڪ تي ڦهي ويو. ٻئي هٿ جي ڪرائي، هن جي ڪاڏيءَ هيٺان اچي، ڏونٽ وٺان هن جي ڪنڌ ۾ وڪوڙجي وئي. ٻيو هٿ ٻه ڪڇ ڪان نڪري، هن جي ڇاتيءَ ڪان ڏورو هيٺ وڪڙ ڪائي، هن جي ٻانهن ۾ ڦهي ويو، ۽ هن ڀاڻ کي مٿي کڄندو محسوس ڪيو. گهڙي لاءِ اوڀري اگري پکهر جي، بوءِ ڪياڙي ڪان ٿيندي، هن جي مغز ۾ ڦهلجي وئي. ان وقت هن هلڪي سرگوشي ٻڌي: ”رئيس، ٻانهن سوگهي آهي... توهين هلو جيپ تي، آءٌ ڪٽيو ٿو اچانس!“ ❋

نورل کي گهوناان آئي، هونئن ته کي مهينا ٻه ٽي ٿيا پر هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ ته هن کي ورهيه گذري ويا هئا. هن کي پنهنجا پڊ وسرندا ٿي ويا، انهن جي بدران هي نئون پٽ نئين سڄ نئون ۽ وڏيک پنهنجو ڀاسڻ لڳو. هن جي دل اکين ۾ لهي آئي هئي ۽ انهن اکين کي هر وقت ڪا ڳولا هئي، ڪا هوراڪورا هئي. هن کي سمجهه ۾ نه ايندو هو ته هن جي اکين کي ڪنهن جي ڳولا هئي، ڇاجي هوراڪورا هئي. سڄي ڄمار هن کي ڪڏهن به اهو محسوس نه ٿيو هو ته هن جي پاسراتين جي ٻويان ڪا دل به آهي. پر هاڻ، اوچتوئي اوچتو، هن کي دل جي موجودگيءَ جو احساس ٿيڻ لڳو هو. هن جي دل بنان ڪنهن سبب جي ڌڙڪڻ لڳي هئي ۽ ڌڙڪندي ڌڙڪندي ڏڪ گسائڻ لڳي. ياروءَ جي گهر ڏانهن وڃڻ جو سوچيندي ئي هن جي دل ماندي ٿيڻ لڳندي هئي. دل جي انهي ماندڪائيءَ کي گهٽائڻ لاءِ هو مامي جي ٻنيءَ تي هليو ايندو هو، ۽ مامي کي منٿ ڪري هرُ ڪاهڻ لڳندو هو. جهنگ وڃڻ لڳندو هو. ٻيو ڪجهه نه سُجهندو هوس ته وهڙي کي سڱن کان جهلي، زور آزمائي ڪرڻ لڳندو هو. وهڙو به هن کي ايترو سڃاڻي ويو هو، جو هن کي ڏسندي شرط، دون هيٺ ڪري، سڱ آڙي بيهندو هو ۽ هڪڙي ڪُر سان زمين تي ڏڙهيا هڻڻ لڳندو هو. نورل کي گهڙي لاءِ پنهنجي دل جي آنڌ مانڌ وسري ويندي هئي. هن جون پنهنجون رڳون به وهڙي وانگر ڌڪڪجنديون ويندڀون هيون ۽ جڏهن هن جا هٿ وهڙي جي ڪهرن سڱن ۾ ڦبندا هئا، تڏهن هن جي دل ۾ فقط اهوئي خيال هوندو هو ته هو ايڏي طاقت لائي، ايڏي ته طاقت

لاڳي جو وهڙي کي تنگون پيئيون ڪرڻ تي مجبور ڪري وجهي. زور لاڳڻ وقت هن جي نڪ جون ناسون ڦنڊڻ لڳنديون هيون ۽ هن جي ناسن مان هن جي ساهه جو آواز سيٽيون ٻڌجي نڪرندو هو، ۽ وهڙي جي ناسن مان نڪرندڙ ڦوڪارن ۾ گم ٿي ويندو هو. جڏهن وهڙو وڌيڪ ست نه ساري، هڪڙو گوڏو پيٽو ڪري، هن جي اڳيان جهڪي پوندو هو، تڏهن هن کي پنهنجي دل جي ڌڪ ڌڪ صاف ٻڌڻ ۾ ايندي هئي. ست ڏيئي وهڙي کي اٿاري، سندس ڳچيءَ تي هڪ نئين پيار مان ٿڦڪيون ڏيڻ لڳندو هو ۽ پوءِ هن کي پنهنجو پگهر ۾ ٻڏل ٿيل جسم ياد اچي ويندو هو. هن جي دل جي ڌڪ ڌڪ ڍري ٿيڻ لڳندي هئي ۽ ان جي بدران هڪ عجيب ٿڪ هن جي بدن ۾ ڪَر موڙڻ لڳندو هو. ان ٿڪ لاهڻ لاءِ هو واهه تي هليو ايندو هو. واهه ۾ تڙ ڳنڊي، هو ڪو وقت سنئون سڌو پاڻيءَ جي بستري تي، پٺ ڀر ترندو، پاڻ کي وهڪري جي آڌار تي ڇڏي ڏيندو هو!

هن جي من ۾ جيڪو مانڌاڻ متل هو، ان جو ڪو سڌو سنئون سبب، ڪو طرف، ڪو آڳو پيڇو هن کي سمجهه ۾ نه ايندو هو. هن کي رکي رکي اها ڳالهه ياد ايندي هئي ته اهو مانڌاڻ ان ڏينهن کان متو هو، جنهن ڏينهن هو شاهه شهيد جو ميڙو گهمڻ ويو هو ۽ جڏهن هو ٿاڻي ٿان ماستر کي ڇڏائي آيا هئا. آن مانڌاڻ جو منڍ شايد اهو واقعو هو: يا وري وڏيري گلڻ جي ياروءَ وارن سان ڪوچرائي. هو جڏهن به انهن واقعن کي ياد ڪندو هو، تڏهن هن کي ماستر جي اکين جا لڙڪ پنهنجي اکين ۾ لهندا محسوس ٿيندا هئا. يا وري هن کي ڪنهن جو رت ۾ ڳاڙهو ڏورو ياد ايندو هو، ڪنهن جون هيسبيل هراسيل اکيون ياد ايديون هيون ۽ اهي ٻول ياد ايندا هئا ته ”ادي، انهيءَ کان سري وڃون ها ته چڱو. ڪو ڪانڌي، ڪلهو ڏيڻ لاءِ ته ترسي ها!“ اهي لفظ به هن کي

Gul Hayat Institute

پنهنجي دل ۾ لهندا محسوس ٿيندا هئا.

ان کان پوءِ هن جو سمورو وقت انهن ٻن سنڌن ۾ ورهائجي ويو هو. هن جي سموري ڪائنات جو اتر ۽ ڏکڻ اهي ٻه سنڌا هئا. هو ڪڏهن اتر ويندو هو ته ڪڏهن ڏکڻ. ابهي پوندو هو. ماستر سان هن جي ياري وڌ ويڙهيءَ وانگر هن کي ويڙهيندي ويئي. الائي ماستر جي ڳالهين ۾ ڪهڙي ڳالهه هئي جو نه سمجهندي به، هو پائيندو هو ته اهي ڳالهيون هن جون پنهنجيون هيون، جن کي سمجهڻ جي هرويرو ضرورت به ڪانه هئي. ڀلا ماڻهو ان ڳالهه کي ڇا سمجهڻ جي ڪوشش ڪري ته هن کي ٻه هٿ آهن، ٻه پير آهن، ٻه اکيون آهن، ٻه ڪن آهن ته هن کي بک لڳي ٿي، اڃ لڳي ٿي؛ ٿڪ ٿئي ٿو، ننڊ اچي ٿي. ماستر جون ڳالهيون به ائين هيون ته هڪڙا هن وانگر، هن جي ماءُ وانگر ۽ هزارين لکين ڪڙمين وانگر پورهيت هئا ۽ ٻيا وڏيري گهرام، وڏيري گلڻ ۽ سيٺ ٽيرومل جهڙا ماڻهو هئا، جن ڪڏهن به ڪو پورهيو ڪونه ڪيو هو. پورهيت پورهيو ڪري جيڪي اپائيندا هئا، سو هنن جو پنهنجو نه هو: وڏيرا ۽ سيٺيون پورهيو ڪين ڪندا هئا، ڪجهه ڪين اپائيندا هئا، تڏهن به سڀ ڪجهه هنن جو پنهنجو هو. ٽپال ڪمدار هئا، ڪاراوا هئا، مولوي هئا، صوبيدار هئا، ڪامورا هئا، جيڪي پورهيتن جو پورهيو ميڙي چونڊي ديناداستي وڏيرن ۽ سيٺين جي حوالي ڪندا هئا، پنهنجي وَٽ ڪٽندا هئا، ۽ "شهنشاهه اسان جي کي، سلامت رک خداوندا!" جهڙا گيچ ڳائيندا هئا.

مونجهارو فقط تڏهن ٿيندو هو، جڏهن هڪڙو سوال هن جي دماغ جي ڪنهن ڪنڊ ۾ پوسڻ لڳندو هو ته ائين ڇو آهي؟ ماستر هن جي اکين ۾ اهو سوال پڙهي، ڪجهه دير ماٺ ٿي ويندو هو، ڇڻ ته هو هن کي سمجهائڻ جي باري ۾ دل مِن مٿندو هو ته هن سان حقيقت بيان ڪري يا نه. پوءِ ڇڻ

Gul Hayat Institute

پنهنجي پاڻ سان ڳالهائيندي چوندو هو: ”نورل، ائين ڇو آهي، اهو ڏاڍو وڏو سوال آهي. ڏاڍو ڏکيو سوال آهي! ايڏو ڏکيو جو تنهنجي منهنجي حياتي ان کي سمجهڻ لاءِ ڪافي نه آهي. پر تو مون لاءِ اهو سمجهڻ هرويرو ضروري به نه آهي ته ائين ڇو آهي. ائين ڪئي سمجهه ته ائين آهي، پر اهو سوال وڌيڪ ضروري آهي ته ائين هئڻ گهرجي يا نه. جيڪڏهن نه ته اسين ان کي بدلائڻ لاءِ ڪجهه ڪريون يا نه. نه رڳو هتي، پر جتي ڪٿي، خدا جا ڪي بندا ان ڪوشش ۾ آهن ته ان کي بدلائين ۽ اهڙو ڪو بندوبست ڪن جو ڪير ڪنهن جو حق نه ماري، ڪو وڏيرو ۽ سيٺ نه هجي جو ڪنهن هاري ۽ پورهيت جو پورهيو ايئن دينا داستي ڪئي وڃي!“

نورل ان جواب کان مطمئن نه ٿيندو هو ۽ بي اطميناني گهنج مٿجي، هن جي نرڙ تي ابري ايندي هئي. ماستر به چڻ ڦڪو ٿــي چوندو هو: ”آءٌ اڻ ڪتابن جا پڙهي به، تو کي سمجهائڻ جهڙو جواب ڏيئي نه سگهندس!“

هڪ ڏينهن ته نورل ڌري گهٽ ماستر سان ڪارڙجي پيو هو. ٿيو ڇا جو ڪاتيارن جي ڳوٺ جا به همراهه ماستر وٽ مزمان ٿي آيا. نورل جڏهن به ماستر وٽ ايندو هو تڏهن هن وٽ به ٿي همراهه هميشه ڏسندو هو. هو جيڪي پاڻ ۾ ڳالهائيندا هئا، نورل خاموشيءَ سان وينو ٻڌندو هو، ڪڏهن به وچ ۾ نه ٻوندو هو، نه ڳالهائيندو هو. ڳالهيون به اڪثر اهڙيون هونديون هيون، جن جي هن کي ڪا خبر نه هوندي هئي: سياست جون ڳالهيون، قانون جون ڳالهيون، جنگ جون ڳالهيون، آزاديءَ جون ڳالهيون، انگريز ۽ جرمن جون ڳالهيون! ڪڏهن وري چونڊن جون خبرون، ووٽن جي لسنن جون ڳالهيون، وزارتن جا ماڻرا، ڪانگريس ۽ ليگين جا مقابلا ۽ جهيڙا— اهي ڳالهيون نورل لاءِ نيون به هيون ته اوپريون به. هن کي انهن ۾ ڪا دلچسپي محسوس ٿي نه ٿيندي هئي.

Gul Hayat Institute

خوش خيرعافيت ڪان پوءِ حالي احوالي ٿيا ته خبر پيس ته پير جانڻ شاھ واري جاگير تان لاڪن جي پنجاهي گهرن کي بيدخل ٿي ڪيائون جيڪي انهيءَ زمين تي پيڙهين کان هر- هاري هئا. سڄي ڳوٺ کي پوليس گهيرو ڪريو ويٺي هئي پر لاڪا به مرڻ مارڻ لاءِ تيار ويٺا هئا. هو ڪنهن به صورت ۾ پنهنجا اباڻا پٽ ڇڏڻ لاءِ تيار نه هئا. هنن جو چوڻ هو ته اسان جي ابن ڏاڏن هن زمين کي رت جو ريج ڏيئي آباد ڪيو آهي. پڊن کي پري، جهنگ ۽ ٿوهر وڍي، ڪاٽيون ڪٽي زمين کي آباديءَ لائق ڪيو. پير جانڻ شاھ جي ابي ۽ خود سندس چوڻ تي زالين مڙسين بيگرون وهبون آهن. هنن جي وڏڙن جا مقام به انهيءَ زمين تي آهن- هاڻ جڏهن زمينون پليون ٿيون آهن ته هو ڪين بيدخل ٿو ڪري. رڳو ان ڪري جو جڏهن کان لاهور مان نئين بيبل آئي وهاري اٿس ته ان جا مائٽ ڪتان ڪتان اچي لڏا لاهي ويٺا آهن- چي: سنڌي هاري پورهيو نٿا ڪن، سو زمينون اسين وڏيڪ سنيون ڪيڙينداسون. آقي باقي جو پرپاسي ۾ هڪڙي رٽائرڊ صوبيدار ملڪ جهانداد خان اچي زمينون سنڀاليون هيون، ۽ هاري به پنهنجي ملڪ مان آندا هئائين، تنهن جي زمينداريءَ جي هاڪ پڌي پير جانڻ شاھ اصل مٿو پڌي بيهي رهيو هو ته لاڪن کي لڏائي، نوان هاري جهليندس. ملڪ جهانداد خان جو ڏکو سڄي تر ۾ مشهور هو: جڏهن نوڪريءَ ۾ هو، تڏهن حرن واري ويڙهاند ۾ هن اهڙا ”ڪارناما“ ڪيا هئا جو سپاهيءَ مان چاڙهي صوبيدار ڪيائونس ۽ انعام ۾ پليون زمينون ڏنائونس. جيڪي ماڻهو جهليا هئا، تن کان سڄي ڪرائڻ لاءِ ڪين جهانداد خان جي حوالي ڪندا هئا. ان وقت هو ملڪ جهانداد خان بدران پنهنجي اصلي نالي سان ”جهاڙو“ سڏبو هو. عام ماڻهو کيس ”چيٺو“ سڏيندا هئا. هو ان نالي تي ڏاڍو خوش ٿيندو هو. هن کي هوندئي ته سڄي ڪرائڻ جا سڀ انگ ۽ ڪرتب ايندا

Gul Hayat Institute

هئا: پيرَ ڪٽڻ، مڇون پٽڻ، آبتو تنگڻ، ڪلهن جي ڦٽين ۾ ٻاچاري ٻڌڻ، ننهن پٽڻ، نارڪ هنڌن تـي ڏنپ ڏيـڻ. ڏنڊي لنگهائڻ ۽ جنهن ڳالهه هن کي سڄي سنڌ جي پوليس ۾ مشهور ڪري ڇڏيو، اهو فن رکيو جهاڙي کي ڏي ايندو هو. ڇا ڪندو هو جو جوابدار کي آنورن مٿان حجامن وارو چمٽو چاڙهي ڇڏيندو هو. سندس ٽاڻي تي سدائين آستو امام دين حجام سندس سنوارت لاءِ سڏبو هو، پر هن جو اصل ڪم اهو چمٽو چاڙهڻ هو. آستو امام دين پنهنجي حد جـو چالاڪ سڄاتل حجام هو ۽ طهر وهارڻ ۾ هـن جي هاڪ ملڪان ملڪ مشهور هئـي. چمٽو چاڙهي، هڪڙي هٿ سان مصريءَ جي ڳڙي نينگر جي وات ۾ وجهندو هـو ۽ ٻئي هٿ سان پاڪيءَ جـي هڪ ڏي گهڪي سان لوٽڙي وجـي پري پوندي هئي ۽ اوطاق ۾ "مبارڪون" "لک لک مبارڪون" جو هل هنگامو مچي ويندو هو، ۽ آستو امام دين سوٽا مينهن ڪاهي ويندو هو. پوءِ جڏهن جهاڙو صوبيدار ٿي آيو ۽ استي امام دين سان سندس ڏيٺ ويٺ ٿي، تڏهن کان استي امام دين جو ڏس پتو ٿاڻي تي ٻڌبو هو. هن جو چمٽو هاڻ جهاڙي جـو هٿيار بڻجي ويـو. ڪنهن کان سچي ڪرائڻ وقت آستو امام دين، جڏهن هيٺ جهڪي آنورن مٿان چمٽو چنبڙائي، پاڪيءَ کي هٿ جي ترئءَ تـي ڦٽڪا ڪڍائيندو هـو، تڏهن چپن ۾ پڻ پڻ ڪري چوندو هو: "هاءِ هاءِ! ههڙو سهڻو جوان سچي عمر تاڙيون وڃائيندو.... هاءِ هاءِ!" ۽ پوءِ هن جي آواز جـو پڙاڏو ٿاڻي ۾ گونجندو هو: "سائين، هاڻ هن مسڪين تي رحم ڪريو! چئي ٿو ته سچي ٿو ڪريان!"

جڏهن کان زميندار ٿيو هو، تڏهن کان هو جهاڙي مان ملڪ جهانداد خان سڏجڻ لڳو. جيئن جيئن وقت گذرندو ويو، تيئن تيئن آس پاس جـا دنگئي وڏيرا هن جا سلامي ٿيندا ويا. هو هن کي لاهور گهمائڻ وٺي ويندو هو ۽ واپس ورڻ تي وڏيري جي بغل ۾ ڪا نئين بيبل هوندي هئي. ڪجهه وقت گذرڻ

ڪان پوءِ اهو ئي وڏيرو پنهنجي زمين ٻـ ملڪ جهانداد وٽ گروي رکندو هو، ۽ منٿون ميڙون ڪري ڪيس لاهور ۽ ڪراچي هلڻ لاءِ هانڊو ڪرائيندو هو. ڪي وڏيرا وري پنهنجن هارين نارين يا ويرين ڪان وير وٺڻ ڪاڻ، ٻڌ- چوڙ لاءِ ٻه ملڪ جهانداد جـي در جا سلامي هوندا هئا، جـو حد جا صوبيدار ۽ وڏا جمعدار ملڪ جهانداد جا پولڻا نيازمند يا مٽ مائٽ ئي مقرر ٿي ايندا هئا ۽ ٽـرَ ۾ ڪا واردات ٿيندي هئي ته اهو ملڪ جهانداد ئي هوندو هو، جنهن جـي صلاح مشوري سان واردات جا جوابدار سڳ سوڏو جهلجي پوندا هئا. اوڙي پاڙي ۾ جڏهن ٻه مال ڪاهيو هو تـه پاڳيا سڏوائي ملڪ جهانداد جو در جهلبندا هئا ۽ هن جي ناموس اهڙي هئي جـو هڪڙي ڏينهن پاڳيا پنگ ڏيئي ويندا هئا تـه ٻئي ڏينهن وهٽ پاڳين جي مالڪن تي پهچي ويندا هئا.

ماستر لاکن کي اها صلاح ڏني ته مڙي وڃن ۽ پوليس سان مقابلو ڪرڻ بدران لڏي وڃن. نورل جون منيون پيڙجي ويون. هن جي اکين ۾ ڇڻ لوڻ ٻُرڪجي ويو ۽ رتايل اکين سان، ماستر کي شوڪي ڏسندي چيائين: ”ماستر، پنهنجي جـوءِ ۽ اباڻا ٻڌ ڇڏي وڃڻ جـي صلاح ڏيڻ ڪان اڳ ڪجهه تـه ويچار ڪرين ها!“ ماستر گهڙيءَ لاءِ نـورل جـي اکين ۾ نهاريو: انهن ۾ ٻرندڙ مچ ۾ گهڻي دير نهارڻ جو تاب نه جهلي، هن ڪنڌ ڪٽي هيٺ ڪيو. ٻڪندي چيائين: ”ويچار؟ ڪهڙو ويچار ڪريان ها؟ اهو ته پلي وڏي ويڙهاند ٿئي؟ پلي ته ڪنڌ ڪرن؟.... آءٌ شهر وڃـي، وفد ناهي وزيرن سان مليو آهيان؛ ڪامورن سان ڳالهايو سون؛ وڪيلن سان صلاحون ڪيون اٿم.... جتي جتي وياسون؛ اتي پير جانڻ اسان ڪان اڳ ۾ وڃي پهتو آهي. ملڪ جهانداد پوليس ڪمانيءَ سان ملي آيو آهي، سڀ چون ٿا ته لاکن کي سمجهايو ته جهيڙو ٽارين ۽ پوءِ ڪورٽ جا در کڙڪائين. باقي جيڪڏهن جهيڙو ٿيو ته زمينون ٻه ويندن

ته مڙس به ماراڏيندا ۽ باقي همراه بيدريافتا پيا جيلن ۾ سڙندا،
سنها بچا رلي ويندن....“

”پر ماستر تو ته چيو ٿي ته انگريز جو قانون ڏاڍو
برجستو آهي....“ نورل پهريون ڀيرو ماستر کي چڙ ڏني، پر
کيس ڪا شرمساري نه ٿي.

ماستر ڪجهه عاجزيءَ سان ۽ ڪجهه ورچجي چيو:
”نورل، انگريز جو قانون برابر برجستو آهي پر اهو قانون
جيسين حرڪت ۾ اچي، تيسين لاڪن جو جڻ بچو رلي ويندو....
رڳو پير جانڻ شاه يا ملڪ جهانداد جي ڳالهه هجي ها ته آءٌ
پاڻ کهاڙي کڻي وڃي لاڪن سان گڏ بيهان ها.... پر هن
وقت لاڪن جي سامهون پوليس، قانون جي لٺ کنيو بيٺي آهي....“

نورل کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي، سو وري
چيائين: ”پوءِ تو وارو قانون ڪيڏانهن ويو....؟“

هاڻ ماستر کي به ڪاوڙ اچي ويئي، ۽ هن رڙ ڪندي
چيو: ”وڏو ڪو اٺ مغز آهين! تو کي ڪيئن سمجهايان ته
انگريز وڏيري جي ڪلهي تي چڙهيو ويٺو راڄ ڪري؛ ۽ هي
قانون به وڏيرن جو ناهيل آهي جيڪي اسيمبلين ۾ چونڊجي
ويا آهن. وڏيرن جو قانون پهرين وڏيرن جو بچاءُ ڪندو آهي
۽ پوءِ ٻئي ڪنهن جو.... قانون تائين پهچڻ لاءِ به پئسو گهرجي،
سو پير جانڻ شاه وٽ آهي؛ لاڪن غريبن وٽ پنهنجي کائڻ لاءِ
ئي ڪي ڪجهه ڪونهي ته قانون تائين ڪيئن پهچندا؟“

”ته پوءِ اهڙي قانون کان ته پيگ ڀلي آهي. واهه جو
قانون آهي! اهڙي قانون جي ڳچي مروٽجي ته چڱو؛ نه هوندو
قانون، نه هوندا ڪوڙا آسرا!....“ نورل کي هاڻ ڪاوڙ نه
هئي. هو به ورچجي پيو هو. هن جي لوڻن ۾ رت ڏنئون ڏنئون
ڪري لڳو هو: بي‌سبب، اڄاتو، اوچتو.

پوءِ لاڪن کي چيائين: ”ياڙو.... هي ماستر ڀلي ويندا
ٻارن لئي ڪوڙا ڪتاب پڙهائين: پاڻ هلو ته هلون، منهنجو

سر اوهان سان لڳي....“

هو لاڪن سان گڏجي سندن ڪوٺ آيو. هن جي اندر ۾ وڏي ويڙهه جاري هئي: پر ماستر سان اٺين ڳالهائڻ جو مونکي ڪو حق ڪونه هو: متان ماستر سچي ڳالهه تي ڪٿي.... نه نه، ماستر ڏڄڻو هو، ڪانئر هو، ملڪ جهانداد جو نالو ٻڌي ڏنو هو يا پير جانڻ شاهه سان وڃائڻ نتي گهريائين! نه نه، ائين ڪونهي. ماستر ڪوڙو مڙس نه هو.... پر هي پڙهيل ڳڙهيل ماڻهو رکو وڏيون وڏيون ڳالهيون ڪندا آهن. هه ڳالهه ۾ سياست پيا سوچيندا.... ٺهيو، سوني ماسترکسان ڪٿي ڪتا لفظ بشڪ ڪرائيندس....

۽ پوءِ جڏهن وڏي ويڙهاند تي، تڏهن هن ائين تي پانيو جڻ هو پاڻ لاڪن سان هو: هي جوءِ هن جي هئي: هي پڊ هن جا هئا: هن جي ابي ڏاڏي جي رت هنن زمينن کي ريج ڏنو هو: ۽ هي مقام هن جي ابن ڏاڏن جا مقام هئا. هن پانيو ته هو شاهه شهيد جو فقير هو، ۽ هيءَ ويڙهاند مغل لشڪرن سان هئي. لاڪا خود حيران هئا ته هي همراهه، جنهن جو هنن سان نه تاڃي نه پيٽو، سو هنن سان گڏ، هنن لاءِ ائين وڙهيو جيئن ڪو لاڪو به نه وڙهيو. جڏهن پوليس جو گهيرو توڙي، هن پير جانڻ شاهه تي لوڙ ڪئي، تڏهن هن جي من ۾ ماستر جا اهي لفظ ٻئي هئريا: ”انگريز وڏيري جي ڪلهي تي چڙهيو ويٺو راڄ ڪري!“

پير جانڻ شاهه جيسين پنهنجو پستول سنڀالي، تنهن کان اڳ هن جي ڪهاڙي، هن جي مغز کي ڏاري ويئي. ۽ پوءِ اوچتو مات تي ويئي. فائر بند تي ويا.... فقط اهي لفظ هن جي ڪن پيا ته ”ٻيلي لاڪا ڏاڍا مڙس آهن!“

نورل کي ڪا ڳالهه سمجهه ۾ نه پئي آئي ته هن کي جنهن ڪنهن پاڪر چو تي پاتو: هو پاڻ ته لاڪو ڪونه هو، پر هر ڪنهن لاڪي جي پاڪ... هن جي ... ۾ اها سرگوشي تي

ڪٿي تہ تون اسان جو آهين. اسين تنهنجا آهيون. ايئن بہ ٿيندو آهي پاڻو تہ رت جي رشتن بنان بہ ڪي ميٽ ٿي پوندا آهن. هن جي اکين ڪي انهي سرگوشي پوسرائڻ شروع ڪيو ۽ ڪنهن ڏنڌ مان هن ڏٺو تہ ڏڪيل ماٺهن ڪي ڪتن تي سمهاري شهر نيڻ جون تياريون پئي ڪياڻون. هن جي سڄي بدن ۾ پنواتيون پئي پيون. هن سوچيو تہ آءٌ شايد ٿڪجي پيو آهيان. ان مهل هن هڪ بيو پڙڪو ٻڌو: ”ماستر، نورل ڪي ننڊ اچي ويئي آهي.... تون خبر ڪر تہ ٿاڻي وارن جا چيو؟“

۽ پوءِ هن ماستر جا لفظ ٻڌا: ”پوليس صوبيدار پاڻ ڪونہ هو پر مون رپورٽ درج ڪرائي ڇڏي آهي .. پوليس سوري پنوهرن جي ڳوٺ چڙهي ويئي آهي.... يارو پنوهر واري خون جي واردات تي....' وڏيرو گهرام پنوهرن جي ٻانهن ڪٽي ويو.... “ ❋

هن جي من ۾ اونده، دَتَ هنيو پئي هئي: انهيءَ اونده ۾ ڪنئين پاڇولا هئا- خوف، بيوسي ۽ نفرت جا پاڇولا، جن جو اصل جسم هن جي پهچ کان ٻاهر هو. رکي رکي اهي پاڇولا، دَتَ-هاڻا، پاڻ-وهيڻا، هن جي اکين جي لڙڪن جي ڌنڌ ۾، ياروءَ جو لاش بڻجي ٿي ويا، جنهن جي هڪڙي اک اڃا تائين هن کي گهوري رهي هئي. هن اک ۾ نهارڻ، ڪجهه ڳولڻ، ڪجهه سمجهڻ، ڪجهه پروڙڻ جا ڏاڍا جتن ڪيا، پر اها پنڊ پهڻ اک هن کي ڪجهه ٻڌائيندي به خاموش هئي، ڪجهه سمجهائيندي به بي‌سمجهه هئي، ڪجهه ڏيکاريندي به بي‌نور هئي. جڏهن ڪا سمجهه، ڪا پ-روڙ هن جي ذهن ۾ جاڳ بڻجي آئي، تڏهن ان اک جي ماڻڪي مٿي ڇڪجي بي‌نور پهڻ بڻجي ويئي: ان وقت هن، ڪنجهي جي وٽيءَ جهڙو آواز ٻڌو: ”آئي آئون گهوري وڃانءَ، اکيون ته کول.... مائي، مون کي ته اڃي مٿو اهو وهم وينو ته تون وڃي الله کي پرتئين....!“

مهروءَ اکيون، هري هري کوليون، پ-ر سامهون وينل زائفان تي نظر پوندي ئي، وري زور سان بند ڪري ڇڏيائين. هن جي دل ۾ وري سير پئجي ويئي، ان سير مان ڇُنڊڙ رت، هنجي اکين ۾ اڙڪ بڻجي آيو.

”رن ڪُتڻ!“ هن کي پنهنجا اهي ڇيل لفظ ي-اد آيا. هن کي يقين نه آيو ته اهي لفظ هن کي رڳو ياد آيا، يا هن جي چپن وري چئي ڏنا.

”چوري، م-ونکي جيڪي گاريون ڏيڻيون هجيئي، سي ڏئي وٺ، پر رب جو پلاند اٿئي، اکيون ت-ه کول: تون جي ايئن سائي ٿي پئي هونديئن ته رئيس نندو منهنجو چوٽ پٽي،

اصل اگهاڙو ڪري ڪيندم!“

مهروءَ جي اکين ۾ لڙڪ گهڻو وقت جالي نه سگهيا، ۽ ڇپرن جا بند ٽوڙي، هن جي ڳلن ڪي اورانگهڻ لڳا. ”اٿي مٺي، ڇو پئي پنهنجا ڳچ ڳارين: جيڪي ٿيو، سو ٿيو. پنهنجي ڪئي جو نڪو ويچ، نڪو طبيب. جي منهنجي مجو ها ته نڪي رئيس ڪاوڙجن ها، نڪي اهڙا هاڃا ٿين ها.... هاڻ، اٿين اونڌي منجي ڪرڻ سان ڪو ٻارو وري جيئرو ڪونه ٿي پوندو.... رئيس وڏي ٿي ڇيو ته پنوهرن پنهنجي پاڻ سان ڪئي آهي. جي سنئون سنواٽو سگ ڏيڻ لاءِ ’ها‘ ڪن ها ته هروپرو ماڻهن مارڻ جو ڪو هن ڪي شونق ڪونه هو.... هاڻ آٽ، اهي نخرا ڪونه ٿا ٺهن.... اچي هان، هي پاڻي پيءُ، پنهنجو جيءُ سچو ڪر ته آءٌ وڃي رئيس ننڍي ڪي چاڻ ڪري اچان! ٻه ڏينهن، ٽي راتيون، حرام جو آرام ڪيو هجيس.... جيڏي مهل اچي ته ٻچي ته پلا جي نتي هوش ۾ اچي ته شهر ڪان داختر ڪي وٺي اچان.... اصل سک ڦٽو پيو اٿس.... ڏاهي ٿي، هاڻ انگل ڇڏ....!“

ڪنجهي جي وٺيءَ مان اٿندڙ اهي لفظ مترڪن وانگر هن جي دل ۾ ڪهرام مچائيندا رهيا. پر هاڻ هن جي اکين مان وهندڙ لڙڪ بند ٿي ويا. هن جون نيڻون پيڙجي ويون. نفرت ڳنڍ ٻڌجي هن جي نڙيءَ ۾ ڦاسي پئي. هن جي دل عجيب رفتار سان ڌڙڪڻ لڳي. هن جي ڪنن ۾ رت ڦوڪجي، ڌڙهيا هڻڻ لڳو. هن جي ڪنن مان ڇڻ دونهان نڪرڻ لڳا. ۽ پوءِ هن ۾ الائي ڪٿان طاقت آئي. هن ڇال ڏيئي، پنهنجا ٻئي هٿ ڪٽي زالفان جي چنبدن ۾ وڌا. مهرو چڻ ڇتي ٿي پئي: هن جي ٻازڻ ۾ جيتري سگهه هئي، ان سان هن جي چنبدن ڪي پٽيندي، ڏونداڙيندي رهي. سندس ڇپن ۽ ڏندن مان بار بار اهي لفظ ڇيرجي نڪرندا رهيا: ”رن ڪٽڻ.... رن ڪٽڻ.... رن ڪٽڻ.“

Gul Hayat Institute

”اٺي مٺي، ڪهڙو جين پيئه.... ڇڏ منهنجي ڇنڊڻ کي .... اڙي گهوڙا ڙي....“

هن جي ڇيٽن ڇڻ مهروءَ جي نفرت کي ڪا نئين مهميز ڏيئي ڇڏي. ياروءَ جو رت هن جي اکين ۾ لهي آيو هو. هن کي اٺين ڇنڊڻ کان ڇڪيندي، هن ڪٽ کان هيٺ ٽپ ڏنو. مائي گهلجي، ڇڪجي، اهڙيءَ طرح اونڌي لڙڪي پئي، جو سندس ڏڙ ڪٽ جي پيراندي‌ءَ تي هو ۽ سندس سسي ڪٽ جي پاڳي ۽ اِيس جي وچ ۾ لڙڪيل هئي، پر سندس وار مهروءَ جي هٿن ۾ سوگها هئا. مهرو پوري طاقت سان وارن کي هڪ جهٽڪو ڏنو ته گهنڊيدار وارن جو هڪ مڇو سندس هٿن ۾ اچي ويو، هوءَ تاڻجي پويان ڪري پئي. ان وقت هن دانهن ڏني! ”اڙي الاڙي.... اڙي مري ويس.... گهوڙا .. !“

مهرو پاڻ سنڀالي اٿي، ۽ اکين جي ڏندڪي جهٽڪيندي، ٻئي هٿ ڪٺي مائيءَ جي نڙيءَ ۾ وڌائين. هن کي گهوگهها ڏيندي مائيءَ جو ڪنڌ مٿي ڪٺي، سندس مٿو زور سان ڪٽ جي پاڳي سان هڻندي، پهريون پيرو زور سان رڙ ڪيائين: ”رن ڪُتي.... !“

ڪٽ جي پاڳي سان مائيءَ جي مٿي ٽڪرجڻ سان ”ڏيڙڪ“ جو گهڪهو آواز، هن جڻ ٻڌو اڻبڌو ڪري ڇڏيو ۽ ور ور ڪري هن جو مٿو پاڳي سان هڻندي رهي. ”رن ڪتي .... رن ڪتي....“ جا لفظ ڄڻ هن جي زبان ۾ چنبڙي پيا هئا!

اوچتو هن جا هٿ ڍيلا ٿي پيا. مائيءَ جي مٿي مان ڦٽي نڪرندڙ رت جي آلاڻ محسوس ڪري، ڄڻ پاڻيهي پاڻ ٻيهي رهيا. هن کي يقين نٿي آيو ته اهو رت هو. عجب ۽ حيرت مان، هن هٿ مائيءَ جي سسي مان ڪڍي، پنهنجي سامهون آندا: ڳاڙهو ڳاڙهو، گهاٽو ڪارسرو رت، هن جي هٿن جي ترين مان هن کي گهورڻ لڳو. اهو رت ڏسي هن کي پنهنجي ٻاءِ ياروءَ جو ڇهڇ ڳاڙهو رت ياد آيو. اها ياد ايندي ئي، هن

جي ٽنگن مان ست ڇڏائي ويو. هن جي پيٽ-وَرَن ۾ ڪو جذبو آبڙڪو ٻڌجي ايريو ۽ هوءَ اتي ئي ويهي آٿ ڏيڻ لڳي. هن جو سارو وجود ڄڻ ٻاهر اچڻ لاءِ آتو هو. لڙڪن جو احساس، هن جي اندر آئندڙ پنوائين ۾ سمائجي ويو. انهيءَ ڏنڊ مان هن مائيءَ جي بيسڌ مڙهه ڏانهن نهاريو.

”هي مون ڇا ڪيو؟!“ اهو سوال هن جي نگاهن ۾ پوسرڻ لڳو. هن جي دل ۾ هڪ وڏو خال پيدا ٿي پيو، ۽ پوءِ اهو خال هيٺ لهي، هن جي پيٽ ۾ هڪ اڻاتي خوف جي ڪَڏ ٻڌجي ويو. هن جي دل چاهيو ته هوءَ رانيات ڪري روئي، اوڇنگارون ڏئي، سڏڪا ڀري، پار ڪيدي ”ٻارو.... منهنجا پاڻڙا ٻارل ... منهنجا ادل....!“ پر هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ هن جي اندر ڪا شئي مري ويئي، جيڪا هن جي پنهنجي وجود جو هڪ حصو هئي.

اوچتو هن پريڪان ايندڙ قدمن جي آهٽ ٻڌي. هن جي سموري جسم ۾ ڪا ڪنوڻ ڪڙڪي ويئي. هن کي رڦٽي وٺي ويئي. ڏنل هرڻيءَ جيان هن هيڏانهن هوڏانهن نهاريو. ڪٽ تي زائفان جـي اجرڪ تـي نظر پيس. جهپ هڻي اجرڪ کڻي، پاڻ کي ان ۾ ويڙهـي هـن دروازي کان ٻاهر لوهه پاتي. سامهون وڏو اڱڻ هو. اڱڻ اڳيان ڏيڍي هئي ۽ ڏيڍيءَ کان ٻاهر.... ان تي هن سوچڻ به نٿي گهريو!

اڱڻ ٽپي، جڏهن مهرو ڏيڍيءَ ۾ پهتي، تڏهن هن جي ٽنگن مـان ساهه نڪري ويو. هڪڙو دنير مـڙسالو، هڪڙي مـُوڙي تي ويٺو هو، در کي ٽاڪي چڙهيل هئي ۽ در جـي اوٽ ۾ هـڪڙي بندوق ۽ هـڪڙي ڪهاڙي رکيل هئي.

”مائي بابا.... ڪيڏانهن؟“

هن چوڻ چاهيو ته ”ٻاهر“ پر هن جي چپن مان ڪوبه آواز نه نڪتو. هن جي نڙيءَ ۾، هن جي ساهه جي ڳنڍ، ائين اٽڪي پيئي هن جو هينئون ساهه هيٺ، مٿيون ساهه مٿي

Gul Hayat Institute

رهجي ويو.... ۽ پوءِ هن پنهنجي پويان ڪنهن جي ساهه جو هانبارو ٻڌو. ٻن ٽلهين سگهارين ٻانهن ڪٺي هن کي ڀاڪر ۾ ڀڪي ڪنيو. ڪوڙڪي ۾ ڦاٿل پکيءَ وانگيان، هـوءَ انهن ٻانهن ۾ ڦٿڙڻ لڳي. انهن ٻانهن جي سگهه کان وڌيڪ هن کي انهن ٻانهن جـي وارن جو احساس ٿيو، ۽ هن کي جيپ جـي اسٽيئرنگ جي چوڌاري وڪوڙيل وارن سان جهنجهيل ٻانهون ياد اچي ويون.

”رئيس، توهين هلو انـدر.. ٻاهر جـي ڪا ڳڻتي نـه ڪريو..“ دنير مڙسالي جي آواز جـو پڙاڏو مهروءَ ان مهل ٻڌو، جڏهن رئيس نيڌو ڏيڏيءَ کان مُڙي بـڌر ۾ پهتو. هاڻ هن جي ڪنيڙانئن ٻاڻ ٻڌوڙڻ ٻه ڇڏي ڏنو. ڊپ اجرڪ جي اوڇي حيان هن جي وجود ٽي ويڙهيندو ودو، ۽ حياءَ سڏڪو ٻڌجي، هن جي دل کي ٻوڙهي ويو.... ۽ پوءِ اوڏي مهل هن پهرئين فئير جو آواز ٻڌو. ❋

ٻيلي جا وڻ، هن جي خيالن سان گڏ، پوئتي سيرڪندا ٿي ويا- ٽڪرا ٽڪرا، اوچتا اوچتا. هن کي ائين محسوس ٿيو ته هن جي اندر ۾ به خيالن جو ڪوگجگاه ٻيلو هو، جيڪو هين ٻيلي وانگر ڪنهن جو ڏي ڪونه هو. هين ٻيلي وانگر، هن جي خيالن کي ڪو سڌو سنواٽو رستو ڪونه هو. رڳو ٻيچرا هئا، جيڪي اوچتو سامهون ٿي آيا ۽ اوچتا گم ٿيي ٿي ويا. هن کي رکي رکي اهو خيال ٿي ٿيو ته هو واٽ وڃائي ويٺو هو. گهوڙي جو لغام برابر هن جي هٿ ۾ هو، پر جڏهن به ڪو نئون ٻيچرو سامهون ٿي آيو، تڏهن هن پنهنجي ارادي بدران گهوڙي جي ارادي تي لغام کي موڙي ٿي ڇڏيو. هر نئين ٻيچري تي، هن کي ائين ٿي محسوس ٿيو، ڄڻ ڪکين وٽ رکيل به هٿ، وڏيڪ پڇي ٿي ويا، ۽ ڪو ديبل ديبل ساه هن جي ڪياڙيءَ جي آسپاس، هن جا وار ڪاندارڻ ٿي لڳو، ۽ هو خيالن جي ٻيلي مان موٽي، حقيقت جي هنڙيءَ ۾ موٽي ٿي آيو. هن جا ڪن وري ڪتن جي ڀونڪ جهڻڻ لاءِ وڏيڪ سرلا ٿي ٿي ويا. هاڻ ڪتن جي ڀونڪ نوڙي گهوڙن جي سنبن جي ٽاپڙ ٽاپڙ ٻڌڻ ۾ ڪانه ٿي آئي، پر ڪنهن اوچتي راتاهي جي ٽاپڙ ٽاپڙ هن جي دل ۾ اجا تائين ڏڙڪڻ نه ڇڏيو هو. ڪنهن هلڪي کڙڪي، ڪنهن پکيءَ جي چيٽ، ڪنهن گدڙ جي اوچتي اوناڙ تي هن جو سڄو بدن سيٺجي ٿي ويو. سندس هٿ هٿني ۾ وڏيڪ زور سان ڦهي ٿي ويو، سندس گوڏا گهوڙي جي ڪکهن ۾ وڏيڪ زور سان کپي ٿي ويا، ۽ ٻيلي جا وڻ ٽڪرا ٽڪرا پوئتي سيرڪڻ ٿي لڳا. روشني ۽ ڇانوَن جي ان ٽڪري متا ستا هاڻ هن جي اکين کي ٿڪائي

وڌو هو. گهوڙي جي هانباري مان به هن سمجهيو ته جيڪڏهن اجا ڪجهه وقت هو ائين ئي هلندا رهيا ته گهوڙو آفت مري پوندو. پوءِ وڏيري گهرام جـي ڪتن کان بچڻ نڪرڻ محال هو. جيڪڏهن اتي ئي هڙيءَ ۾ ڪتي ڊاهيو ڪن، تڏهن بـه ـاگهيو جوکم کٽو هو. پر وهٽ جي مري پوڻ کان اهو جوکم گهٽ جوکائتو هـو. پـوءِ بـه جيسين ڪارتوس آهن، تيسين ماشا مولا....

جڏهن هن مهروءَ کي گهوڙي تان هيٺ لاٿو، تڏهن نما شام جا پاڇا وهيٽا ڪرڻا، هن جي منهن کي اهڙو رنگ بخشي ويا، جو نورل کي پنهنجي سموري بدن ۾ ڪا ڪنوڻ محسوس ٿي، هن جي دل ۾ اهرو دهڪو پئجي ويو، جو هو ڏچي ويو ته مونکي الائي ڇا ٿو ٿئي. رت هن جي لونڊڙين ۽ ڪنن جي پاپڙين ۾ آيامڻ لڳو. اندر ئي اندر هن جو ماس رقڻ لڳو. هن کي پنهنجي ڪلهن ۽ ڏورن جون مشڪون ڦنڊنديون محسوس ٿيون. هوءَ منهنجي اها رقٽي ڏسي نه وٺي. اهو سوچي، هن کي گهوڙي تان لاهي، هو هن کي پٺ ڏيئي بيهي رهيو.

”گهڙي جهٽ هتي ترسون ٿا، نـه تـه گهوڙو مري پوندو....“ هن ڇڻ پنهنجو پاڻ کي چيو.

”ڀلي....“ مهروءَ مختصر جواب ڏنو.

گهوڙي جي هتي هيٺان ڪيس ڪڍي، هن کٻڙن جي جهنڊ وٽ، وڇائي پوئتي موٽ ڪاڏي ۽ گهوڙي کـي لغام کان ڙني، هڪ ڀاسي لڙي پيو.

”ڀڏو تـه.... اج ڏاڍي لڳي ٿي..“ مهروءَ هٻڪندي چيو.

هو اتي ئي ڄمي ويو. هن کي پاڻ تي ڪاوڙ اچڻ لڳي. هن اڌو به ڪونه سوچيو تـه زال ذات اڪيلي، آوس ڏچندي ۽ خاص ڪري مهرو، جنهن وک وک تي، موت کي منهان مهن ڏٺو هو. نورل جي دل ۾ هن لاءِ اٿاهه پيار پرجي آيو.

”سامهون، لئين جي ـن پر شاخ ٿـي پائنجي، پر پاڻ

Gul Hayat Institute

وٽ تہ ڪو ٿانءُ بہ ڪونهي.... ٻڪن ۾ پاڻي پيئڻو پوندو...."
هن وري بہ چڻ پاڻهي پاڻ سان ڳالهايو. هن کي سمجهہ ۾ نہ پئي آيو تہ هو هن سان سڌو سنئون ڪيئن ڳالهائي: "مهرو ڪري سڏيس، يا پيو ڪجهہ. زائفائن سان ڪيئن ڳالهائبو آهي، ان تي هن ڪڏهن سوچيو بہ ڪونہ هو.

شاخ تي پهچي، هن گهوڙي کي پاڻي پيئڻ لاءِ ڇڏي ڏنو ۽ لغام هٿن ۾ هٿي ڇڏيائين. پوءِ پاڻ شاخ جي ڪناري تي، اوڪڙون ويهي، ٻنهي هٿن جو ٻڪ ٺاهي پاڻي پيئڻ لڳو. پاڻي پيئندي، هن تيڏيءَ اک سان مهروءَ ڏانهن ڏٺو: مهروءَ ٻنهي هٿن بدران، هڪڙي هٿ جو ٻڪ ٺاهي، پاڻي تي پيتو ۽ ٻئي هٿ سان، ڪلهي وٽ اجرڪ کي اهڙيءَ طرح جهليو هئائين جو اجرڪ هن جي منهن جي چوڌاري گول دائرو ٺاهي بيٺي هئي. ڪاري نيري ڪڪر واري اجرڪ جي گول دائري ۾ مهروءَ جو منهن، هن کي ائين لڳو جيئن ڪارن نيرن ڪڪرن ۾ چنڊ ٻهڪندو جرڪندو آهي. هن جي دل ۾ وري دهڪو پئجي ويو. هن کي وري سمورو رت پنهنجي منهن ۾ مرندو محسوس ٿيو. پاڻي پيئڻ تان هن جو ڌيان هٽي ويو، ۽ ٻڪ مان پاڻي هن جي چپن ۾ اوتجڻ بدران، هن جي چاڙيءَ وٽان هن جي پهراڻ ۾ اوتجي ويو.

اوڏيءَ مهل هن مهروءَ کي آتوڙجندو، ڪنگهندو ٻڌو. هن ڏٺو تہ مهرو ڪيل ۾ اڇي چڪي هئي ۽ کل کي روڪڻ جي ڪوشش ۾ اٿوڙجي پئي هئي ۽ ٻڪ سان پنهنجي چپن کي ۽ کلڻ کي، لڪائڻ لڳي هئي.

هن جي چوري جهلجي پوڻ تي، هن کي بہ کل اچي ويئي، ۽ هو بي اختيار ٺهڪ ڏيئي کلڻ لڳو. مهرو بہ اجرڪ جو پلاند، نڪ تائين آڻي کلندي رهي. هن جون رڳون اکيون ٿي نظر آيون پر هن کي اهي کلندڙ اکيون ڏاڍيون وڻيون. هن جي دل چاهيو تہ هو انهن کلندڙ اکين ۾ گهوري گهوري نهاري،

انهن ڪي پنهنجي جيءَ ۾ جايون ڏيڻي ڇڏي، جيئن انهن اکين جي ڪل هن جي پنهنجي جيءَ جو حصو بڻجي وڃي.

ان مهل گهوڙي، شاخ مان ٻوٽ ڪڍي، ڦونگار ڏيئي، پنهنجي ڊوڙ ڪرڻ جو اعلان ڪيو ته، هنن پنهي ڪان چرڪ نڪري ويو. هو ٻئي ساڳئي وقت اٿي بيهي رهيا. نورل گهوڙي جي هني مان لغام ڪڍي، ڪيس توبرو چاڙهي، لغام هڪ ڪپڙ ۾ اٽڪائي ڇڏيو. مهرو چپ چاپ هن کي ڏسندي رهي. هو هن جي نظرن کي پنهنجي پٺ ۾ کپندو محسوس ڪندو رهيو، پر الائي ڇو، منهن ورائي هن کي ڏسڻ جي آرزو پوري نه ڪري سگهيو.

”تون ويهه، آئون اجهو آيس....“ هن پويان نهارڻ بنان ئي چيو. هن کي ايئن محسوس ٿيو ڄڻ ته اهي لفظ ڏاڍا اوپرا هئا: هن ”مهرو“ چئي، هن کي سڏڻ گهريو ٿي، پر هن جي زبان هن جي دل جو ساٿ نه ڏنو. هن کي اهو لفظ ”تون“ ڏاڍو کهرو، ڏاڍو ٻُسو ۽ اوپرو لڳو. پر حُجت ۽ پنهنجائپ تي اچا ته هن جي همت نه ٿي. ڪيترائي مونجهارا هن کي وڪوڙي ويا. هڪ پل اڳ، جڏهن هوءَ کلي هئي ته اهي مونجهارا غائب ٿي ويا هئا ۽ پنهنجائپ هن جي سموري بدن ۾ ڪر موڙي آئي هئي. پر اهو پل گذري ويو ۽ مونجهارا ۽ اوپراڻ ڪر کڻي بيهي رهيا.

شام جا پويان پاڇا هُڙيءَ جي وڻن جي پاڇولن ۾ وچڙي پيا هئا. ٻکي پکڻ پنهنجي آکيرن ۾ موٽڻ کان اڳ پر وارين ٽارين تي ويهي، پاڇولن جي رنگ بدلائڻ واري سمي کان اڳ واريون لاتيون لنوڻ لڳا هئا. وَهين جو هڪ وِلر هن جي اکيان پڙڪو ڪائي اڏائو: ڪجهه هڪڙي پاسي لڙيا ته ڪجهه ٻئي پاسي. سامهون هڪڙي وڻ کي ٽڪيندي، هڪ ڪانڪني انهيءَ پڙڪي تي چرڪ پريو ۽ پنهنجي ڊنگارنگي پرن کي ڪوئي، هڪ پاسي لوهه پاتي. پويان ڳيرن جي گهو

Gul Hayat Institute

گهوڙ ۽ ٻين پکين جي چڻڪار پاڇولن کي بدلائڻ لڳي هئي. نورل کي ٻه ٽي وليون چيڙن جون نظر آيون. وچ وچ ۾ ٽوهه جا پيلا پيلا ڏينا ڪر ڪنيو بيٺا هئا. هن ٽڪڙو ٽڪڙو چيڙن ۽ ريپڙين سان جهول ڀري، ٻوٽي موٽ ڪاڍي.

مهرو ڪيس تي سڄي اجرڪ ۾ ويڙهي سيڙهي ليٽي پئي هئي. هڪ ٻانهن ڪنڌ هيٺان هيس. ٻئي هٿ ۾ اجرڪ جو پلاند جهليل هئس، جيڪو هن ڳوڏن کي ويڙهي چڏيو هو. ائين ٽي پانبو چڻ ته ائين اجرڪ کي ناهيندي ناهيندي هن کي ننڊ اچي ويئي هئي. سندس اکين جا ڇپر چڻ ته ٽڪان ڳورا ٿي ڍري پيا هئا. نورل کي اهي بند اکيون ڪليل ڪلنڌ اکين کان به وڌيڪ وڻيون. هن کي پنهنجي دل وري ڦنڊجندي محسوس ٿي. هن جي ڪلهن جي مشڪن ۾ اڻ-لکي جنبش آئي ۽ سندس سموري جسم ۾ ڦڪڙجي ويئي:

”ڏاڍي ٿڪجي پئي هوندي“ هن سوچيو.

هن هيٺ، جهڪي، چيڙ جهول مان ڪيس تي لاهي وڌا ۽ پاڻ هڪ ڪنڌ کان ويهي رهيو. هو اچا ويٺو مس ته مهرو اٿي ويٺي.

”ڏاڍي دير لاتو ....“ مهروءَ جي آواز ۾ شڪايت جي بدران اون ۽ ڳيٽي هئي.

”اچي هان، ٻه ٽي ريپڙيون ڪاٽي، هانءَ سچو ڪر.... بک لڳي هوندءِ .... هڙيءَ ۾ ٻيو ڪجهه ڪونه هو. سڱر هئا پر ڪچا هئا....“ هن کي چيڙ ۽ ريپڙيون آڇيندي الاڻي ڇو لڄ پئي آئي. ڦڪائي لڪائڻ لاءِ هڪڙو چيڙ ڪٽي پاڻ ان کي چڪ هنيائين.

”متان ڪاٽو....“ مهروءَ ذري گهٽ رڙ ڪندي چيو.

”اهي نانگ-ولين جا چيڙ آهن.... پيٽ ۾ سور ڪندا آهن....“

”پر پيٽ جي باهه ته اجهائڻي آهي....“ نورل چيڙ وات مان ٿوڪاريندي چيو.

مهروءَ اجرڪ جي اندران هڪ هٿڙ چوڙيندي، ٻاجهر جو سچو ڊوڊو ڪڍي سندس اڳيان رکيو:

”ادي نوران.... ماستر جي گهر واريءَ، هلندي مهل، هيءَ هڙ ڪڍي هٿ ۾ ڏني هيم.... هينئر ڪوليم تہ ڏٺم تہ ماني هئي....“

هو ڪا گهڙي، ڊوڊي کي گهوريندو رهيو. هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ تہ اهو ڊوڊو ماستر جي پيار ۽ پناهہ جي آخري سوکڙي هو. اها سوکڙي هن جي نڙيءَ ۾ پيار جي ڳنڍ ٻڌجي ويئي ۽ هن جي دل کي جهوري ويئي. هن جون اکيون پوسڻ لڳيون. هن ان جهوريءَ کان بچڻ لاءِ چيو: ”تون بہ تہ کاءُ....“

هن ڏٺو تہ مهرو لڄ کان سڄي ڳاڙهي ٿي ويئي.

”نہ نہ ... اوهين کائو....“ مهروءَ پڻ پڻ ڪندي چيو.

”آءٌ تہ اهڙو ٻڪيو آهيان جو حرام جو ڪو ٻور بہ بچي.... سچو ڏينهن لنگهڻ تي گذريو آهي....“

”تہ پوءِ سدا کائو....“ لڄ کان مهروءَ جو آواز نہ ٻيو آکلي.

”۽ تون ائين ٻڪ ٿي ٻڪ تي....!“

”سچي، اوهين کائو.... مون کي ٻک ڪانهي....“ هاڻ مهروءَ جي آواز ۾ هڪ نئون ڳڻ هو، جنهن کي هو سمجهي سگهيو.

”تہ پوءِ آئون بہ ڪونہ کائيندس ... مونکي بہ ٻک ڪانهي....“ هن ڊوڊي کي مهروءَ ڏانهن سيري ڇڏيو.

۽ پوءِ ٻنهي جا هٿ ساڳئي وقت مانيءَ ڏانهن وڌيا ۽ ٻنهي کان ڪِيل نڪري ويئي. ان کل سموري اوپراڻ کي ٽڙي ڇڏيو: سموريون وڇوٽيون وچ مان نڪري ويون، سمورا فاصلا طئي ٿي ويا. پر نہ، هڪڙو فاصلو اڃا باقي هو: روايت جو فاصلو؛ وڏندڙ اوندہ جو فاصلو، جنهن جي پرينئن پر، خبر ناهي

Gul Hayat Institute

تہ ڇا هو. هن ان فاصلي تي سوچڻ نٿي گهريو پر وڌندڙ اونده انهيءَ فاصلي کي هڪ جسم ڏيئي ڇڏيو هو. جيسين روشني هئي، تيسين اهو فاصلو فاصلو ڪونہ ٿي پاتيو، پر هاڻ اهو فاصلو، چهري جي ڇيٽ وانگر، هن کي چرڪائي رهيو هو ۽ هن کي ماستر جا اهي لفظ ياد اچڻ لڳا: ”نورل، هتان اڳتي وڃين يا پوئتي، اهو فيصلو توکي ڪرڻو آهي.... پر ياد رک تہ هر فيصلو بندوق جي گوليءَ وانگر اڻموٽ آهي....“ ۽ پوءِ هن کي اهو فيصلو ياد آيو، جيڪو هن لاکن جي ڳوٺ ڪيو هو....

....

ماستر جي لفظن تي پهرين تہ هن کي اعتبار نہ آيو، پر جڏهن انهن لفظن جي گنڀيرتا هن جي ذهن ۾ جاءِ ورتي، تڏهن هو آيو تي ويو.

”ماستر، ڇا ڇيئہ؟“ هن اهو سوال نهايت آهستي ڪيو هو پر خود سندس ڪنن ۾ انهن لفظن جا پڙاڏا ٻرڻ لڳا.

”ڪجهہ ڪونهي، نورل.... تون ٿڪل آهين، گهڙي کن آرام ڪري وٺ تہ پوءِ پنڌ ڪي ڇڪيون....“ ماستر ڌيرج مان چيو، پر هن کي محسوس ٿيو تہ ماستر جو آواز ڏڪي رهيو هو. ماستر هن کان ڳالهہ لڪائي نہ سگهيو.

”يارو پنوهر منهنجو سنگتي هو، ماستر! منهنجو ڀاءُ هو... توکي تہ سچي خبر آهي. پوءِ بہ مون کان لڪائين ٿو.... ڇا ٿيو ياروءَ کي؟“ هن جي آواز ۾ اهڙي سختي اچي ويئي، جيڪا هن کي پاڻ ڏکي لڳي. پر هن جي اندر ۾ جيڪو طوفان متل هو، تنهن هن جي مت کسي ورتي هئي. ان طوفان ۾ رت جي دريا پنهي ڇوليون ڏنيون، جن هن جي سموري وجود کي لوڙهڻ شروع ڪري ڏنو هو.

”وڏيري گهرام پنوهرن کان ياروءَ جي ڀيڻ جو سڱ گهريو هو پنهنجي پٽ گلڻ خان لاءِ. پنوهرن جواب ڏنس.

ٿيءِ رات وڏيرو گهرام ٻانهن زوريءَ ڪٽي ويو: ٻـارو گهر ۾ هو. وڏيري جي شاهينگن ٻاروءَ کي آفت ماري وڌو.... پوليس وڏيري ڳهرام جي چرچ تي پنوهرن تـي چڙهي آئي آهي.... ٻرئي مڙس جيوڻ، ميرڻ ۽ هڪ ٻـن نندن ٽيٽن کي جانچ ۾ ڪٺي ويئي آهي....“

ماستر ڳالھ ختم ڪئي. مـاٺ ٿـي ويئي. ڳالھ اعتبار جهڙي ڪانه هئي. پر سيني کي خاطري هئي تہ ڳالھ سچي هئي. لاڪن سان جيڪي پير جاڻ شاھ ڪئي هئـي، سا بہ اعتبار جهڙي ڳالھ ڪانه هئي، پر سچي هئي. وڏيرو گهرام تہ پير جاڻ شاھ کان بہ ٻہ رتيون ڪسر هـو. سڄي تـر ۾ هن جو ڌهڪاءُ هو. هـن جي نالي ٻڌڻ سان ئي غريب غربو سراپجي ويندو هو. ائين دينا داستي ڪنهن جي ننگن ۾ هٿ وجهڻ، ۽ وري مٿن ئي پوليس چاڙهي اچڻ گهرام خان ڪانسواءِ ٻئي ڪنهن جو ڪم ٿي نہ ٿي سگهيو. نورل بہ ڪا گهڙي ماٺ ٿي ويو. پوءِ هو اٿيو: هو سڄو پٽي ڏڙڪيو. هن جي اکين اڳيان اند اچي ويو هو. رت هن جي سونن ۾ ٻٽي ٽهڪيو ۽ هن جي ننگن مان چڻ سمورو ست نڪري ويو هو. ٿورو اڳتي وڃي هو پيٽ کي هٿ ڏيئي، ويهي رهيو. جڏهن پهرين آلٽي آيس، تڏهن هن کي ائين محسوس ٿيو چڻ هن جون سموريون نسون ڦاٽڻ تي هيون، ۽ هن جي اندر جيڪي ڪجھ هو- دل، ڦڦڙ، آنـدا، گجيون- سي ٻاهر نڪري ايندا. هو آت ڏيندو رهيو، ڪارو ڪارو زهر اوڳاريندو رهيو. هن جو سڄو جسم پگهر ۾ شم ٿي ويو هو. هن جي نرڙ جو پگهر هن جي اندر اٿندڙ، هر زلزلي ڪانپوءِ، نئين سر هن جي نرڙ ۽ ڪياڙيءَ ۾ گڏ ٿيندو ويو!

ماستر هن جي پٺن تي هٿ گهمائيندو رهيو پر هن جو پهراڻ هـن جي پٺن ۾ چنبڙي پيو هو. هـر آت، هر اوڪاري ڪانپوءِ نورل جي بدن ۾ نئين سر ڏڪڻي پئجيو ٿي ويئي. ماستر هڪ همراه کان اجرڪ وٺـي، هـن جي پٺن کي، چڱيءَ طرح

Gul Hayat Institute

ويڙهيندي، هن کي اٿاري، ڪٺ تائين وٺي آيو. اڄرڪ جي پلاند سان، هن جي منهن جو پگهر اگهندي، ماستر پاڻ ماڻهو ماڻهوءَ مان چيو: "نورل، هڪ وڏو اونهو ساهه کڻ.... شاباس، ائين.... وري هڪ ڀڳهو ساهه کڻي، گهڙيءَ لاءِ اندر جهليس.... هاڻ وري هڪ ٻيو ساهه کڻ...."

هن جي پيٽ اندر زلزلا هري هري ٿي ڊرا ٿيڻ لڳا. ماستر جي چوڻ تي، هڪڙو همراهه پاڻيءَ جي چلو ڀري کڻي آيو. ماستر هن جي ڪنڌ کي مٿي ڪندي چيو: "ڍڪ ڍڪ ڪري، سمورو پاڻي پي ڇڏ.... هاڻ گهڙي ڪن لاءِ وري ليٽي پئو.... شاباس!"

نورل کي پنهنجي پاڻ تي ڪاوڙ اچڻ لڳي: هي ڪهڙو تماشو ڪري مچايو اٿم.... لاڪن جو راڄ پنهنجي لاشن ۾ ڏڪيل همراهن کي سنڀالي يا مونکي سنڀالي.... ۽ ماستر ڇا سوچيندو؟ لاڪن ۾ ماتام متو پيو آهي ۽ هي ڍڪي رَنَ وانگر پيو آت اوڪارا ڏئي! واهه جو پنهنجي جگري يار ياروءَ سان ياري نڀائي اٿس!

ياروءَ جي ياد ايندي ئي، هن جون سنيون پيڙجي ويون ۽ ٽپ ڏيئي اٿي ويٺو. ڪلهن ۾ ويڙهيل اڄرڪ لاهيندي، هن پنهنجو منهن اگهيو، ۽ ڪٺ تان لهي آيو. منهن ۾ ٽنگيل، پنهنجي ڪهاڙي ڪڍي ماستر وٽ آيو.

"ماستر، الله واهي...."

"نورل، ڏاهو ٿيءُ: هڪ ته تنهنجي طبيعت ناچاق آهي، ٻيو ته ڪوٽ کان ٻاهر پوليس جو گهيرو آهي. توکي ته پريان ئي سڃاڻي وٺندا. تون اڪيلي سر، راهه ويندي مارجي ويندين!" ماستر جي آواز ۾ ڊپ سان گڏ، هن لاءِ ڳڻتي صاف ظاهر هئي.

"مارجي ويس ته ڇڙهيس آڳوڻي تان.... مونکي ياروءَ جو پلاند ضرور ڪرڻو آهي." هن نڙ ٻار جيان، هٺيلي آواز ۾ چيو.

Gul Hayat Institute

”گهرام خان جهڙي پاڻاريدار شودي سان پلاند ڪرڻ لاءِ، ڪهاڙيءَ کان وڌيڪ عقل جي ضرورت آهي نورل!“
ماستر هن کي چڙب ڏيندي چيو. ماستر ڪانسواءِ لاڪن مان ٻه، ڪجهه تجربيڪار همراهن هن کي گهڻو ئي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هو نه مڙيو. لاڪن سان ته هن وڙ ڪيو هو، سي هن سان وڌيڪ حجت نه ڪري سگهيا. پوءِ جڏهن سڀني کان موڪلايائين ته لاڪن مان هڪ همراهه هڪ گهوڙو پلاڻي ڪاهي آيو. سندس هٿ ۾ هڪ دونالي ۽ ڪارتوسن جو پٽو هو.
”ادا، تنهنجا ٿورا ته لاهي ڪونه سگهنداسون پر هي هٿيار جي تنهنجي ڪم اچي ته تنهنجي ملڪ آهي!“
ماستر هن کي اڪيرو ڪرڻ لاءِ ڪافي پنڌ اڳتي نڪري آيو. پوءِ موڪلائيندي مهل، هن کي ياڪر پائيندي چيائين: ”هاڻ ڏٺيءَ کي پرتين. هن پڌي کان، ٻاهران ئي ٻاهران، اتر پاسي لڙي پئج ... خدا ڪندو ته انهيءَ پاسي پوليس کي شڪ ڪونه پوندو ... آءٌ به سڀان شام، اول خير، پنهنجي ڳوٺ ويندس..... اتان لانگهاڙو ٿين ته پنهنجو گهر سمجهجانءِ....“

....

نورل پنوهرن جي ڳوٺ پهتو، پر هن کي اها خبر نه هئي ته عذرخواهي ڪنهن سان ڪري. هن کي ته اها به خبر نه هئي ته عذرخواهي ڪيئن ڪبي آهي. هن جو جيڪڏهن ڪو رشتو ناتو هو ته فقط پاروءَ سان، يا جيوڻ خان سان عليڪ سليڪ ڪندو هو. پنوهرن جي ڳوٺ ۾ ڄڻ راڪاس گهمي ويو هو. ماڻهن جا ڪنڌ هيٺ هئا، ۽ اڌ مئن مڙهن وانگر پنهنجي ڪرت ۾ لڳا پيا هئا. هوئن جو ٻارن جون چلولائيون ڏسي، هن کي پنهنجو ننڍپڻ ياد ايندو هو، سي ٻار به ماٺ هئا، ڄڻ کين ماڻرن ٻوتاڙا چاڙهي ڇڏيا هئا.
هو پاروءَ جي گهر وٽان لنگهيو ته دل ۾ چڪ پئجي ويس. ساڳيو لوڙهو موجود هو، پر اج انهيءَ ۾ هن جو پيار

موجود نه هو. گهڙيءَ لاءِ هن کي خيال آيو ته هميشه جيان هن کي سڏ ڪري: ”ياڙو يار محمد .... او ياڙو يار محمد“ ۽ اندران آواز ايندو: ”ياڙو ته شهر ويو آهي.“ اهو سوچيندي ئي هن جو اندر وڍجي ويو. هن جي اکين ۾ لڙڪ بس ئي نه ڪن، ۽ هو ٽڪڙو ٽڪڙو ڳوٺ کان ٻاهر هليو آيو. پڇائون ڪندي، هو مقام ڏانهن لڙي پيو. پنهنجي سنگتي جي تازي قبر تي، هن جا وري ڳچ ڳڙي پيا. گهوڙو هڪڙي وڻ سان ٻڌي، بندوق ساڻ ڪري، هو پٿلي ماري، ياروءَ جي قبر اڳيان ويهي رهيو. جيڏي انسان سان ته ياري هيس، پر مٽين مٽيءَ هيئان پوريل هن يار سان ڄڻ هن جي روح جو رشتو پيدا ٿي پيو هو. هو الائي ڪيترو وقت ائين ويٺو رهيو، پڙ پڙ ڪندو رهيو، پنهنجي يار سان رهاڻ ڪندو رهيو. پوءِ مٽيءَ جو ٻُڪ ڀري، پنهنجي پٽڪي جي پلاند ۾ ٻڌي ڇڏيائين ۽ وڏي سڏ چيائين: ”يارو، جي حياتي رهي ته رئيس گهرام خان ۽ گلڻ خان سان تنهنجو پلاند ضرور ڪندس- اهو توسان منهنجو انجام آهي!“

هن کي ته اها خبر نه هئي ته گهرام خان يا گلڻ ڪٿي هوندا ۽ ڪٿي ڪٿي جهلي هئائون. گهرام خان جي ڳوٺ يا حويلي جي پڇا ڪرڻ به هرويرو پاڻ کي ڏنو ڪرڻو هو. هن جي ڏر ۾ ايتري حشمت ۽ هيبت هئي، جو ڪنهن آڙئي ٽڙئي ماڻهوءَ کان پڇا ڳاڇا ڪرڻ معنيٰ پنهنجي پاڻ کي هٿ وٺي اڙائڻو هو. اهو سوچيندي، هو گهرام خان جي ڪمدار جي پڇا ڪندو، ڪري واري اوطاق تي پهتو. هن کي رکو اهو ڊپ هو ته جيڪڏهن اوطاق تي ڪو اهڙو همراه هوندو جيڪو گلڻ خان سان گڏ ميڙي تي هو ته پوءِ هن کي سڃاڻندي ويرم ئي ڪونه ڪندو. اهي ڳالهيون سوچيندو هو اوطاق تي پهتو.

اوطاق جي ٻاهران هڪ همراهه کٽ تي ڪانپ ٻڌيو ويٺو هو. پيراندي‌ءَ کان دوناليءَ بندوق ۽ ڪارتوسن جو ٻٽو رکيو هو. کٽ جي پنيان اوڏڪي ٻيٺ وٽ ٻه دلا ٻاڌيءَ جا

رکيا هئا. نورل ويجهو پهتو ته همراهه ڪانپ ڇوڙي، بندوق ۾ هٿ وڌو، پٽو ڪلهي ۾ ڪري، ڪٽ تان لهي بيٺو. نورل وڏي سڏ سلام ورايو، ۽ گهوڙي تان لهي پيو. هن جي پنهنجي دونالي ۽ ڪهاڙي پريان ٿي پڌري هئي. پر هن بندوق ۾ هٿ نه وڌو، نه ئي ڪهاڙيءَ ڏانهن ڌيان ڏنائين.

خوش خيرعافيت ڪندي، ٻڌايائين ته هن جو نالو نور-محمد هو. پير جانڻ شاهه بادشاهه جو مريد هو. رئيس گهرام خان کي ختمي جي ڪوٺ ڏيڻ آيو هو ۽ ڪجهه روبرو به رئيسن سان ڳالهائڻو هئس. ڪوٺ ويو هو، پر اتي ٻڌايائون ته رئيس وڏو ته پوليس سان چڙهي ڪنهن پاسي ويو هو، ۽ ننڍو رئيس اوطاق تي هو- پيو مڙئي خير

گهرام خان جي همراهه کي به ڪي سڀ خبرون هيون. ان ڪري نورل جي ڳالهين مان هن کي ڪو شڪ نه پيو. هيڪاري نورل جو هن جي هتيار جي تعريف ڪئي ته همراه جون واڇون ٽڙي پيون.

”پاڻ پلي ڪري آئين.... سائين جانڻ شاه بادشاه جي خبر ٻڌي اصل پيرن هيٺان زمين نڪري ويئي آهي. لاڪن پهنجي ته فيار ڪاري ڪئي آهي پر پنهنجي آل اولاد تي الله ۽ الله جي رسول جي غضب کي سڏ ڏنو اٿن. رئيسن سان ته ڏاڍي ناڙي هيس— هڪل ڪري ها ته اسين لاڪن کي اهي ڏينهن جا تارا ڏيکاريون ها، جو زاڄ ٻڌن ها!“ همراه هن سان عذرخواهيءَ ڪندي چيو.

”بروبر بروبر.... پر ادا، سائين بادشاه کي ڏاڍو مان هو ته بارن کي تڪليف ڏيڻ جي اڃا مهل نه آئي آهي.... پر پوءِ قسمت کي اهوئي منظور هو....“ نورل کي ڪوڙ ڳالهائڻ ۾ ننڍي آيو.... هن کي اهو ئي آڌڪو هو ته هن جي ڪنهن الار مان همراه کي ڪو شڪ نه پئجي وڃي.

”ها پاڻ... ڀلا توهين هلو اندر... مٿ منهن ڌوئو

Gul Hayat Institute

آئون ڪمدار وڏي ڪـي چاڻ تو ڪرايان... رئيس ننڍو تـہ نئين بنگلي تي آهي...."

"پوءِ تہ ڏاڍي ڳالهہ تي.... نياپو بہ اهڙو آهي جيڪو روبرو ڏيڻو آهي.... پوليس ڪمانيءَ سان رئيس جو رستو آهي، سو سائين حڪم ڪيو تہ روبرو نياپو ڪجان.... مون ڪي تہ اڃا ٻن ٽن پاسن ڏي وڃڻو بہ آهي...." نورل ڏکو هنيو.

"رئيس وڏو آهي ئي پوليس ڪمانيءَ سان....!"

"پنوهرن واري جانچ ۾ ..." نورل وري بہ ڏُکو هنيو.

"هائو، اڄ ٽيون ڏينهن ٿيو آهي .... ۽ رئيس ننڍو تہ شڪ آهي...." همراه جي چپن تي اهڙي مرڪ آئي، جو نورل جو اندر ئي سڙي ويو. پر ٻاهريون ٻنو رکندي چيائين: "سچي ٿو چئين ... پوءِ ڀلا سائين جي چٺي ڪيئن پهچائجي.... سائين تہ ڇهو تہ جواب وٺي موٽج!"

همراهہ گهڙي ڪـن سوچ ۾ پئجي ويـو .... نورل وري ڏڪو هنيو: "مون تہ نئون بنگلو ڏٺو بہ ڪونهي.... هن ڏس ۾ اڳي ڪڏهن لانگهائو بہ ڪونہ ٿيو آهيان.... هاڻ ڪا ڀلائي ڪر .. منهنجو سونهون ٿـي، بنگلي تـي پهچاءِ ... سوٽ ۾ توکي هتي ئي پهچائيندو ويندس!"

"نہ ڀائو، اوطاق ڇڏيم تہ رئيس اصل خفا خون ڪري ڇڏيندم.... پر هاڻ هيئن ڪر .... هـي پريان جيڪو ٻورو پپو ڏسجي ٿو.... او هئو، هـن اناس ڪيان پريان، اتان ڪاٻي پاسي ٻوري ۾ لهي پئہ.... ڪوهہ ڪن جو پنڌ ٿيندو.... ٻورو پورو ٿئي تہ متي چڙهي پئہ.... پوءِ تـہ سڌو ئي سڌو شاخ جو پنڌ آهي. هڪڙي موري ٿيي، ٻي موريءَ تـي پهچندين تہ پريان بنگلو ڏسڻ ۾ ايندءِ.... اتـي پهچي خانق حو نالو وٺندين تـہ پاڻهي رئيس ننڍي ڪـي نياپو ڪندا...." همراهہ هن ڪي اشاري سان سـجهائيندو ويو.

"ڀائو، ٿنهنجا لک ٻورا.... مرشدن جو ڪرم آهي، دعا

Gul Hayat Institute

ٿينديءَ پر هاڻ موڪلائي ڪانهي....“ نورل گهوڙي ڏانهن لڙيو.

”ادل، ترسين ها ته ڪا محفلڙي ڪريون ها....“ همراه گهوڙي تائين هلي آيو. بندوق جي ڪنداڪ کي ڏسي چيائين: ”هٿيار ته تو وٽ به واهه جو آهي....“

”سائين هلندي مهل، پاڻ ڪٿي ڏنو ته متان لاڪا ڪا ڪئونس ڪن.... اسان جي لاءِ ته پيلي کهاڙي پلي آهي.... هي شيطاني هٿيار پاڻ کي وٽي ئي ڪونه.... پر سائين کي انڪار ڪير ڪري!“ نورل گهوڙي تي لانگ ورائيندي چيو.

”بيڙا ئي پار....!“ همراه تيسين بيٺو رهيو، جيسين نورل گهوڙي جي واڳ ڊوري ڏانهن نه موڙي.

ڊوري ۾ هيٺ لهندي، هن گهوڙي کي هڪل ڏني ۽ هوا سان ڳالهيون ڪندو اچي شاخ تي چڙهيو. گهوڙي جي واڪڙ واڪڙ سان گڏ هن جو ذهن به چڻ واڪڙ واڪڙ ڪندو هن لاءِ منصوبا ناهيندو رهيو. پهرين موري ٽپيو ته پريان ئي نئون بنگلو نظر آيس. سڄي بنگلي کي ٻاهران اوڏڪي يت جو ڪوٽ ڏنل هو. پر اندر هڪ سيري ماڙيءَ جا منگهه صاف نظر پئي آيا. سڌ پنڌ تي هو ته گهوڙي تان لهي پيو. کهاڙي ڪڍي، هني ۾ هٿي چڏيائين. ... ۾ ڪارتوس پيري، هڪڙي هٿ ۾ ڪيائين، ٻئي هٿ ... گهوڙي جي واڳ، وٺندو بنگلي جي در تائين آيو.

Gul Hayat Institute

بنگلي جي ٻاهرئين در جي ٻاهران ڪڪڙ لڳي پئي هئي. دروازو اندران بند هو. در ڪافي وڏو هو ۽ هن سمجهيو ته در جي اندران ڏيڏيءَ ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٻه همراه ته چونڪيءَ تي هوندا. گهڙيءَ لاءِ هن سوچيو ته بندوق تي اعتبار ڪونهي. دوبدو ويڙهه ۾ وري به کهاڙي چڱي آهي، پر وڏيري جي همراهن وٽ هڪ ئي هڪ بندوقون هونديون.

بندوق جا ٻئي گهوڙا چاڙهي، هن در تي ٺڪ ٺڪ ڪئي. ان وقت هن آواز ٻڌو: ”رئيس، توهين هلو اندر.... ٻاهر جي

ڳڻتي نہ ڪريو."
نورل جي دل، هن جي پاسرائين سان ٽڪرجي، ايئن ٿي ڌڙڪي جو هن سمجهيو تہ هن جي دل جو اهو دهڪو پري پري ٻڌڻ ۾ ايندو. هن جي ڪلهن، ٻانهن ۽ ڳچيءَ جون مشڪون ٽڪجي ويون.
"ڪير....؟" اندران آواز آيو.
"خانڻ....!" نورل، جيترو ٿي سگهيو، آواز کي ڇپائي ڪيڻ جي ڪوشش ڪئي.
هن تاڪي کلڻ جو آواز ٻڌو، ۽ ان سان گڏوگڏ هن فائر ڪيو. دروازي کلڻ سان جيڪو منهن هن کي گهڙيءَ لاءِ نظر آيو، ٻي گهڙيءَ اهو منهن ڦونڊا ڦونڊا ٿي ويو. همراهہ پٺيءَ ڀر، موڙي ٽان ٽاٻڙجي، ڪنڌ ۾ ٻڌي پيو، ۽ ڪرڙيءَ وانگر ڦٿڪڻ لڳو. هن جي نڙگهٽ مان رڳو گڙگڙ جو آواز پئي نڪتو.
نورل ڏيڏي ٽپي، اڳڻ ۾ آيو تہ هن گلڻ خان کي ڏٺو، جنهن جي ڀاڪر ۾ هڪڙي زائفان، اجرڪ ۾ ويڙهيل سيڙهيل پاڻ ڇڏائڻ جي ڪشمڪش ۾ هئي. هن پريان ئي هڪل ڪئي:
"متان ويو آهين، گلڻ خان...!" گلڻ خان تورو هڻڪيو، ۽ پوءِ هن زائفان کي ڇڏي ڏنو ۽ نورل کي سامهون ٿي، پستول ڏانهن هٿ وڌايائين. پر هن جو هٿ اڃا پستول جي مٺي تي هو تہ نورل فائر ڪيو. نورل اهو بہ ڪونہ ڏٺو تہ گلڻ خان کي ڌڪ لڳو بہ يا نہ. هن رڳو ايترو ڏٺو تہ گلڻ خان ٻئي هٿ، ڪٺي منهن کي ڏنا، ۽ گوڏن ڀر ڍرڪي پيو.
نورل وڌي زائفان جي ٻانهن ۾ هٿ وڌو. گهڙيءَ لاءِ هن جون اکيون چار ٿيون، ۽ وري جدا ٿي ويون. هو زائفان کي ڇڪيندو ڊنديءَ ڏانهن ڀڳو ۽ دروازو ٽپي هن پهرين ڀاڪر ۾ پري زائفان کي گهوڙيءَ تي چاڙهيو، ۽ پوءِ پاڻ چڙهي، گهوڙي کي اڙٻ هنيائين.

Gul Hayat Institute

جڏهن هو ماستر جي ڳوٺ پهتو، تڏهن نورل فيصلو ڪري نه سگهيو ته ماستر وٽ لهي يا نه. ماستر وٽ ترسڻ معنيٰ ماستر لاءِ گهرام خان جي دشمني. هو پاڻ لاکن واري واردات ۾ اڳي ئي پوليس کي گهربل هوندو: هاڻ ته ٻه ٻيا خون به هن جي ڪنڌي لڳجي ويا هئا. هڪ پاسي پوليس، ٻئي پاسي گهرام خان جا چاري. ماستر ويچاري ڪهڙو ڏوهه ڪيو هو، جو هو هن کي پوهي ۾ ڏئي. پر هو ڪري به ڇا؟ ۽ هيءَ پرائي ٻانهن؟ ان جو ڇا ٿيندو؟ اهي اهڙا فيصلا هئا جو نورل جي وس کان ٻاهر هئا. رکي رکي هن کي اهوئي خيال آيو ته ماستر دنيا ڏٺي آهي، قانوني قانون کان واقف آهي، هو ئي ڪا صلاح ڏيندو ته هتان کان اڳتي ڇا ڪرڻو آهي. هن کي سواريءَ ۾ ويٺي ايترو ڪونه ٿڪايو هو، جيترو فيصلن جي ڏهڪاءَ ۾ هن جو ذهن ٿڪجي پيو هو. سچي وات هن جي ڪڪين وٽ يا پنن تي مهروءَ جي هٿن ۾ ساهه هن کي نت نئون مونجهارن ۾ مبتلا ڪري وڌو هو. مهروءَ جو ڇا ٿيندو؟ مهروءَ جو ڇا ٿيندو؟ مهروءَ جو ڇا ٿيندو؟ اهو سوال ڪهڙي جي ٽانڊي سان گڏ هن جي ذهن ۾ ٽوندو رهيو. مهرو به آخر انسان هئي، هوءَ رت جا دريا ٽپي آئي هئي. پنهنجو ڪونڌر پاءُ اکين آڏو خون ٿيندي ڏٺو هئائين. رئيس جي بنگلي تي به هن سان الائي ڇا وهيو واپريو هوندو ۽ هاڻ هن وري پنهنجي اکين، پنهنجي لاءِ خون وهندو ڏٺو هو. هن جي اندر ۾ ڪهڙي ماجرا متل هوندي؟ ان جو فيصلو به هو نٿي ڪري سگهيو. سچي وات هن جي دل بار بار ٿي چيو ته هن کي چوي ته مهرو، ڪيئن آهين؟ خوش ته آهين نه؟ پوءِ پنهنجي ئي ان سوچ تي هن کي ڪاوڙ ٿي آئي: هوءَ خوش ڪيئن هوندي؟ اهو سوال پڇڻ ئي هن جي قتل تي لوڻ ٻرڪڻ ٿيندو ۽ تنهن ڪانسواءِ هو ڪير ٿيندو آهي، هن کان پڇڻ وارو؟ داروءَ جي سنگتي هجڻ ڪانسواءِ هن جو ڪهڙو رشتو ناتو آهي؟ .. ڪنهن پرانهين ڏند ۾ هن کي ٻه اکيون ئي نظر آيون، جن

۾ هن ڪڏهن نهاريو هو ۽ انهن اکين ۾ ڪو سنيهو هو، ڪو نياپو هو، جيڪو هن سمجهيو هو يا نہ ان جي هن کي پڪ نہ هئي. هن کي فقط ايتري پڪ هئي تہ انهن اکين ۾ هن لاءِ پنهنجائپ هئي، يا پنهنجائپ کان بہ ڪجھ وڌيڪ - اهڙو جذبو جيڪو هن جي مت ۾ ايندي بہ نٿي آيو. هن کي ڪڏهن ڪڏهن اهو بہ خيال آيو هو تہ ياروءَ کان ڪٿي سڱ گهران: پر هن کي تہ اها بہ خبر ڪانہ هئي تہ سڱ ڪيئن گهربو آهي. ۽ دوستي ياريءَ ۾ سڱ گهربو بہ ڪيئن؟ يارو ڇا سوچيندو؟ تہ هن جي ياري مطلب جي هئي؟ اهو ويچار ايندي ئي، هو ياروءَ جي سامهون بنهہ گونگو ٻڏجي پوندو هو. پوءِ وري جڏهن اکيون آرسيون ٿينديون هيون، هن جي دل تائين مهروءَ جو آواز پهچندو هو تہ وري سوچيندو هو تہ ياروءَ سان ڳالهہ ڪيئي تہ ڏسان پر پوءِ انهيءَ حجت جي هن کي همت ئي ڪانہ ٿيندي هئي، ۽ هو چپ چاپ، پنهنجي دل جي وڌنلڙ دهڪي جي سوُران، ياروءَ کي تڪيندو رهندو هو!

ماستر هن کي ڏسي وائڙو ٿي ويو. هن اهو تہ سمجهيو هو تہ نورل وڏو شهزور ۽ پاڻ وهيٽو اڙدو ماڻهو هو، پر سندس خواب خيال ۾ بہ اها ڳالهہ ڪانہ آئي هئي تہ هو ائين شينهن جي پير ۾ ڪاهي ويندو، ۽ شينهن جو شڪار بہ ساڻ ڪٺي ايندو. رئيس گهرام جهڙو وڏيرو، جنهن جي ڌهڪاءَ ۽ ڏاڍ مڙسيءَ جو سڄيءَ سنڌ ۾ هُل هو، ان سان اهڙي ڪٺونس ڪرڻ جو تصور ۽ امڪان بہ هن جي سمجھ کان ٻاهر هو. پر حقيقت هن جي اکيان بيٺي هئي. هو ڪا گهڙي، نورل کي ياڪر ۾ پري، بيٺو رهيو. الائي ڇو لڙڪ هن جي اکين ۾ لڙي آيا. هيڙا شهزور جي پيا بہ ٿين تہ هوند اسين سنڌ جي سمت بدلائي وجهون. وڏيرا تہ پنهنجي ماڳ، اسين انگريز کي بہ کاري پاڻيءَ تائين پهچائي اچون ۽ چارلس نيپئر واري سنڌ موٽائي وجهون!

Gul Hayat Institute

نورل ماستر جي اکين ۾ لڙڪ ڏسي ششدر ٿي ويو، هن جي جذبن کي غلط سمجهندي چيائين: ”ماستر، مون کي بشڪ ڪر.... مون کان خطا ٿي جو تو وٽ لڙي آيس ... پر مون کي ٻي ڪا واھ ڪانه ٿي سُجهي .. توکي ٻُڌي ۾ ڏيڻ جي بنھ ويچار ڪونه هئم!“

”چريو ٿيو آهين ڪيئن؟ تون هنن لڙڪن کي سمجهي نه سگهندين.... جيئن تون منهنجيون ڪيتريون ڳالهيون سمجهي نه سگهندو آهين.... اڙي، مون کي ته ڳالھ ئي وسري وئي. مائي بابا، تون لھ، هل اندر .... نوران، ڏس ته ڪير مهمان ٿي آيو آهي....“ ماستر اندر پنهنجي گهر واريءَ کي سڏيندي چيو.

پوءِ جڏهن ماستر ۽ پاڻ مانيءَ نسي ويٺا، تڏهن نورل سڄي ڳالھ ڪري ٻڌايس ۽ جيڪي سوال هن کي منجهائي ماندو ڪري رهيا هئا، پڇي ويٺو. ”ماستر، هاڻ جيئن تون چوندين، تيئن ڪندس!“

ماستر ڪيترو وقت ماٺ ۾ رهيو. سوچيندو رهيو ۽ پوءِ وڏو ساھ ڀريندي چيائين: ”نورل، توکي نه خبر آهي ته لاکن واري واردات ۾ پوليس اڳي ئي تنهنجي ڳولا ۾ آهي. لاکن مان ڪنهن به تنهنجو نالو ڪونه ورتو آهي پر پير جاڻڻ شاھ جا ڪيترا ماڻهو اکين ڏٺا شاهد آهن: خود پوليس جي ڪن ماڻهن توکي ڏٺو آهي. هاڻ وري نئين واردات ٿي آهي. توکي برابر ڪنهن سڃاتو ڪونه هوندو پر خانڻ پوليس کي ۽ رئيس کي سڀ پار پتا ڏنا هوندا. پوليس ته جيسين جانچ تي چڙهي، رئيس گهرام خان پنهنجي پيرين ۽ تازي ڪتن ۽ ٻُلڊاگن جي اوڏ سان نڪتو هوندو. هو اصل چيتو ٿي پيو هوندو. هن جي ڌر ۾ هوندين ته تنهنجو جيئرو بچي وڃڻ ناممڪن آهي. سو منهنجي مڃ ته هيئر ئي هتان هليو وڃ. ڪاڇي وڃين يا جبل هليو وڃين. سو تون پاڻ چاڻ پر هن [illegible] ڌر ۾ توڙي آنڌ ۾ ڪنهن وسنڻ ۾ منهن به نه هڻج. ايترن خونن جي جوابدار

لاءِ جتي ڪتي جي پوليس نوس نوس ڪندي وتندي!"
نورل کي پنهنجي پيٽ ۾ ڪڏ پوندي محسوس ٿي ۽ ٻ
هن جهيڻي آواز ۾ پڇيو: "ٻ ڀانهن؟"
"ها، ڀانهن جو سوال ڏکيو آهي....، پر هيئن ٿا ڪريون، جو ڀانهن آءٌ ٿو جهليان. هئو مئو ٿري ته پوءِ جيڪي مناسب لڳو، تيئن ڪندس."
"نہ ماستر نہ، ڀانهن تو جهلي تہ اڄ نہ سڀان ڳالهہ کلندي ۽ وڏيرو گهرام خان توکي ڄفا خون ڪري ڇڏيندو. ايترو آءٌ بہ سمجهان ٿو. اسان کي رات ٽڪائي، تو مون سان وڏو ڀَڙ ڪيو آهي پر پنهنجي لاءِ تو ڇڻ نانگ پاڻي وڌو آهي. ڀانهن آئون ڏڍين کي پهچائيندس...."
"نورل، منهنجي ڳالهہ ڇڏ.... اسين مولائي ماڻس اکيٽئي نانگن سان وير وجهيو پيا هلون.... الائي ڪيڏي مهل نرڙ جو لکيو پورو ٿيندو.... پر تون پنهنجو فيصلو پاڻ ڪر. هتان اِڪتي وڃين يا پوئتي، اهو فيصلو تو ئي ڪرڻو آهي، پر ياد رک تہ هر فيصلو بندوق جي گوليءَ وانگر اٽوٽ آهي...."
ٻئي ڏينهن نيرن ڪري اڃا وانڊا ٿيا تہ ماستر کي در تي سڏ ٿيو. ڪجهہ دير کان پوءِ، جڏهن ماستر اندر آيو تہ هن جي منهن تي جيڪي احساس هئا، تنهن مان ئي نورل سمجهي ويو تہ ڪاري ڏاند جا ڏڍي اچي کي اورتي ٿيا هئا. هو اٿيو، ۽ وڃي گهوڙي تي سنج وڌائين. ڏونالي‌ءَ ۾ بہ ڪارتوس وجهي، توبري ۾ داڻو ڏسي، وري موٽي آيو. هن کي سمجهہ ۾ نہ آيو تہ ماستر کان ڪيئن موڪلائي سو ڪيس پاڪر پاٿيل، رکيو ايترو چئي سگهيو: "ماستر، موڪلائي ڪانهي....!"
"ڏليءَ کي پرتو.... هتان الهندي هليو وڃ. واهہ جي ڪپ کان هيلي ۾ لهي پئجانہ... !" ماستر کان اکر نہ پيا اُکلن. هن کي پاڪر ۾ پري، وري ڪيس ڀانهن کان جهلي، سندس اکين ۾ گهوري ڏٺائين، ۽ پوءِ وري پاڪر پائي، هٿي

ويهي رهيو. مهروءَ کي سوار ڪري، نورل هڪ هٿ ۾ بندوق سنڀالي ۽ ٻئي هٿ ۾ گهوڙي جو لغام.

....

ٻيلي ۾ لهڻ سان ئي هن ڪتن جي ڀونڪ ٻڌي. مهروءَ به اها ڀونڪ ٻڌي هئي ۽ هن جا هٿ وڌيڪ مضبوطيءَ سان هن جي ڪڇين وٽ ڦٻي ويا هئا. ائين ٿي ڀانيو ڄڻ ته ڪتن هنن جو اڳ ورتو هو. پر ڀوئتي موٽڻ سان سنئين پٽ ۾، هنن کي پهچڻ ۾ ويرم ئي ڪانه لڳندي. هن گهوڙي کي اڙي هنئي، ۽ ٻيلي جو وچ ڪٽي ورتائين. ڪتن جو آواز هاڻ ويجهو ٿيندو ويو. نورل ائين ڀانيو ته هو گهرام خان جي چارڻ ۽ شڪارين کي ايترو ويجهو هو جو شايد سندس گهوڙي جي سنبن جو آواز به هو ٻڌندا هوندا. هن دل ئي دل ۾ هڪ ڪيڏ رٿي هئي. ان جي ڪاميابيءَ يا ناڪاميءَ تي هن سوچڻ به نٿي گهريو. "ماشا مولا..." هن چپن ۾ پڪو ڪيو.

ڪجهه پنڌ اڳيان نڪري، هن گهوڙي کي وري ڀوئتي موٽايو. هڪڙو وڏو چڪر ڪاٽي، هو شڪارين جي پويان ڦري آيو، هاڻ ڪتن جا آواز هن جي پويان نه، پر هن جي اڳيان هئا. ٻيرن جي هڪڙي گهاٽي جهنڊ ۾ بيهي، هن هلڪي آواز ۾ چيو: "ٻڄج نه...!"

هن کي موٽ ۾ ڪنهن جواب جي اميد به ڪانه هئي. جڏهن هن هوائي فائر ڪيو، تڏهن مهروءَ جا هٿ وڌيڪ سختيءَ سان هن جي چيلهه ۾ چنبڙي پيا. گهوڙي ڪان به هن اوچتي آواز تي ڇرڪ نڪري ويو ۽ لهندي هڪ طرف ڪٽي لوهه وڌائين. نورل لغام کي سٽ ڏيئي، گهوڙي کي واپس موڙيو ۽ وڌيڪ تيزيءَ سان اڳتي نڪري آيو. فيئر جي آواز ڪان پوءِ ڪتن جي ڀونڪڻ جو آواز وڌيڪ ڇتو ٿي ويو. ڪتا ڄڻ ته ڇتا ٿي ڇڻائي پيا هئا. پنج ڇهه بلاڪ لتاڙي، هن وري ٻيو فائر ڪيو. ڪتن جي آوازن ان نئين فيئر جي

Gul Hayat Institute

ٻڙاڏي ڏانهن لوهڙ ڪئي.

هن گهوڙي کي وري پوئتي موٽايو ۽ پنهنجي اڳئين پنڌ کي ورتائين. ڪتن جي ڀونڪ پوئتي رهجي ويئي. پر هن گهوڙي جي رفتار نه گهٽائي. هن ڪتن ۽ پنهنجي وچ ۾ گهڻي ۾ گهڻو فاصلو وجهڻ تي گهريو. گهوڙو به هاڻ هن جي اشارن ۽ مهمزن کي سمجهي ويو هو. هر ڪوهه ٻن ڪان پوءِ، هڪ وڏو چڪر ڪاٽي، ڪتن کي اکيان ڪندي، هن هوائي فير ٿي ڪيا، ۽ وري پنهنجي اصلوڪي پنڌ تي موٽي ٿي آيو. جڏهن صبح لڙيو، ۽ پاڇولا ستيا، تڏهن هن اطمينان جو ساهه کنيو. هاڻ ڪتن جي ڀونڪ ۽ هن جي وچ ۾ ايترو فاصلو پئجي ويو هو، جو هن جي دل ۾ اميد جاڳي ته شايد گهرام خان جا شڪاري پوئتي موٽي ويا هجن.

پر ان اطمينان جي جڳهه تي، هن کي هڪڙي نئين مونجهاري اچي گهيري ورتو: مهرو، جيڪا هن جي مونجهارن جو مرڪز هئي، مهروءَ کي پنهورن جي ڳوٺ پهچائڻ جو خيال، هن کي ماستر وٽان نڪرندي ٿي هو، پر هاڻ جڏهن جياپي جي جنگ ختم ٿي سمجهيائين، تڏهن اهو خيال وري هن جي دماغ ۾ ممڻ مچائڻ لڳو. پرائي ٻانهن ڪيئن موٽائبي آهي؟ ڪنهن کي موٽائبي آهي؟ يارو ويچارو ته وڃي الله کي پرتو. مامو جيوڻ خان کي به شايد پوليس جهلي ويئي آهي ته پوءِ هن کي ڪنهن وٽ پهچايان؟ مون کي ته پيو ڪو سڃاڻي به ڪونه؟ ۽ ڪٿي ڪو وارث والي هجي به ته ان کي ڇا چوان ته هيءَ ٻانهن موٽائي آيو آهيان، جهليوس! ته بس، مهروءَ سان منهنجو اهو ناتو آهي پر هڙ جون اکيون ۽ انهن ۾ منڌل منڌل نياپا: هن جي پنهنجائپ ۽ هي هن جيڪي ڪجهه ڪيو آهي، سو ڪهڙي کاتي لڳندو؟ ڇا انهن جي ڪا اهميت ڪانهي؟

۽ پوءِ جيڪڏهن پوليس اچا به پنوهرن وٽ لڪل هجي ته پوءِ؟ ...س گهرام خان به ته پنهنجا ماڻهو ڇڏيا هوندا ته

اوس ٻانهن موتي، ڏٿين ور ايندي نه؟... هن جيئن ئي وڌيڪ سوچيو. تيئن ئي هن جا مونجهارا وڌيا. پوءِ اوچتو هن کي خيال آيو ته هن هيڏي ساري ساري ۾ مهروءَ جي به ته ڪا راءِ هوندي؟! اهو خيال ايندي ئي، هن جو هٿ گهوڙي جي لغام ۾ وڌيڪ ڦهي ويو: هوءَ، جنهن هيترو سٺو آهي، تنهن کان به ته پڇان ته هيڏي قيامت گذرڻ کان پوءِ ڇاڻ ڇا ٿي چاهي. فيصلو هن کي ڪرڻ گهرجي. هوءَ به انسان انسانن جهڙي انسان آهي. اسين ڪيئن ٿا هن جي قسمت جو فيصلو ڪريون. هن کي به زبان آهي جهڙي مون کي زبان آهي. پوءِ هوءَ پنهنجي وات وڪيل ڇو نه ٿئي؟ ها ها! فيصلو هن کي ڪرڻو آهي. اٿون ڪير ٿيندڙ آهيان، هن لاءِ الموت فيصلا ڪرڻ وارو، جيڪي چنل گوليءَ وانگر اٿل تي وڃن!

هن جي اندر جا مونجهارا، ان نئين فيصلي جي آڏو ڪنهن ڇاري وانگر صاف ٿي ويا ۽ هن هڪ ٿڌو ساهه کڻي لغام تي هٿ ڍرا ڪري ڇڏيا. پر پوءِ اوچتو هڪ نئين مونجهاري، هڪ نئين اڻ ڇاتل پيچري وانگر هن جي اڳيان ڪَر کنيو: پر پڇانس ڇا، ۽ ڪيئن؟

....

هن جي ڪيل هن کي وڏو ڏڍ ڏيئي ڇڏيو هو، تڏهن به هن جي اندر ۾ ڏاڍي آنڌ مانڌ مچل هئي. هن کي پنهنجي دل جو دهڪو صاف ٻڌڻ ۾ آيو. هن هٻڪندي چيو: ”هڪڙي ڳالهه چوان...“

هن کي يقين ئي نه پئي آيو ته هن اهي لفظ چئي ڏنا، يا رڳو هن جي سوچ هئي.

”جي....“ مهروءَ جو جهيڻو آواز هن ٻڌو ۽ هن جي ڪنڌ ڌوڻ به ڏنائين، تڏهن وڃي ڀڪ ٿيس.

”مون کي سمجهه ۾ نٿو اچي ته ڇا چوان... يارو منهنجو دلبر يار هو... سو ان جو پلاند ڪرڻ جو سنهن

ڪنيو هئم، سو پلاند ڪيم... پر هاڻ ڇا ڪرڻو آهي، سو ماستر ڪان پڇيم، پر هن به ڪا مَت ڪانه ڏني... گهوٽ ۾ منهنجي ايتري جاڻ سڃاڻ به ڪانهي... ياروءَ ڪان پوءِ مامي جيوڻ سان عليڪ سليڪ هئي... سو به ٻڌو اٿم ته پوليس جانچ ۾ وٺي ويئي اٿس... هاڻ تون ٿي ڏسينم ته توکي ڪنهن وٽ ڇڏيان...!؟" چوڻ ڪي ته ڇٽي ويو، پر ڪيس آيساهي پٺجي ويئي. مونجهارن هن جي نڙيءَ ۾ گنڍيون وجهي ڇڏيون هيون.

پر مهروءَ طرفان ڪو جواب ڪونه آيو. پوءِ هن کي هلڪي اڻ لکي سڏڪي جو آواز ڪنن تائين پهتو. هن مهروءَ ڏانهن نهاريو. اونده گاڏڙ روشني ۾، هن کي مهروءَ جي اکين مان ٽمندڙ لڙڪ به نظر آيا. جيڪي هن اجرڪ جي پلاند سان اگهيا. اجرڪ جي پلاند ۾ هوءَ پنهنجي سڏڪن کي روڪڻ جي ڪوشش ڪري رهي هئي. هن جي اندر ۾ وڍ پئجي ويا: هي مون ڇا ڪيو؟ پر مون ته اهڙي ڪا ڳالهه ڪانه ڪئي! ها پڪ سان يارو ياد آيو اٿس، تڏهن ٿي روئي. هن پنهنجي پاڻ کي ڏڍ ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي.

هن جي دل چيو ته هو اٿي مهروءَ کي ڳراٽي پائي، دلداري ڏئي، پر اهو خيال ايندي ئي هن جي اندر ۾ طوفان مچي ويو. هن جي دل جي ڌڪ ڌڪ هن جي ڪنن ۾ لوڏن ۾ وڄڻ لڳي.

پوءِ سڏڪن جي وچان، هن مهروءَ جو ڇڙيل آواز ٻڌو: "جتي اٿڻ وڃڻ ڪو ٿئي ته... هڪڙو وڃڻ پيو به ڪر .... اها ڪهڙي ڳالهه، پاڻ پنهنجي هٿن سان مون کي پورو ڪري ڇڏ...."

انهن لفظن جي هن کي نه اميد هئي، نه ڪنهن خواب خيال. هيءَ چوي ڇا پئي؟ هن جي سمجهه ۾ ڪجهه نه آيو. پر ڪجهه نه سمجهيس ته چئي ويٺو "سو ڀلا ڇو؟"

"... هاڻ منهنجو ڪهڙو مٽ آهي، جنهن وٽ منهن

ڪٿي ويندس... پنوهرن جهڙي راڄ لاءِ آئون ان ڏينهن مري ويس، جنهن ڏينهن وڏيرو ڪٿي ويم ... هاڻ وٺن ڪهڙو نڪ ڪٿي ويندس... مون کي ڏسندا ته ڪاري سمجهي ڪهاڙين مان ڪيندا... پوءِ ڪٿي مامو جيوڻ هجي يا پيو... پارل جيڏو هجي ها ته به... ڀارل پاڻ ڪهاڙي ڪٿي بيهي ها... ۽ پنهنجي هٿن سان پوري، پوءِ وڃي ٿالي تي چڙهي ها ته پيڻ کي ڪاري سمجهي، خون ڪري آيو آهيان... منهنجي قسمت...“

هاڻ تــه مهروءَ پنهنجي سڏڪن ۽ لڙڪن کي روڪڻ جي به ڪوشش ڇڏي ڏني. هـن جو سمورو جسم پئي لڏيو. لڙڪ هن جي ڳلن تان وهي، ڪاڏيءَ جي ٻنهي پاسي اجرڪ ۾ جذب ٿيندا ويا. هن جي دل فيصلو نه ڪري سگهي ته هو هن کي ڪيئن آٿت ڏئي، نه ته هو پاڻ بـه لڙهي ويندو ۽ روئڻ لڳندو. هن ان ڪاري ڪاريءَ واري امڪان تي سوچيو به ڪونه هو. جڏهن مهروءَ ڳالهه ڪئي، تڏهن ڪاري ڪاريءَ جي روايتن جو جن هن جي اکين ۾ نچڻ لڳو. هن ان جن کي ڏسڻ به نٿي گهريو. برابر، ڪاري ڪاريءَ کي راڄن جا راڄ تا مڃين... پر مهرو ڪيئن ڪاري ٿيندي؟“

”پلا پوءِ...“ هن کي آخر فيصلو ته ڪرڻو هو.

”نورل، منهنجي قسمت هاڻ تنهنجي هٿ وس آهي...“

هـن هڪ ڏکيو سڏڪو ڀريندي چيو: ”هـاڻ آئون تنهنجي ٻناري پئي آهيان... وٺي ته مون کي ماڻهن ڇڏي اڄ ته اهي ڪهاڙين مان ڪيدم، وٺي ته اها ڪهاڙي کڻ، ۽ تون پنهنجي هٿن سان پورو ڪريم... تنهنجي هٿان مرنديس ته ڏک ڪونه ٿيندم... ياد اٿئي، ميڙي مـان موٽڻ وقت مون چيو هو تــه مري پوان ها ته ڪو ڪانڌي ٿيڻ لاءِ ته ترسي ها... موهاڻ تنهنجي هٿن سان مرنديس ته......“

هوءَ وري اچي سڏڪن ۾ پئي. روئڻ جي آواز پيلي جي ڇپ ڇپات ۾، نورل کي اٿڻ لڳو، ڄڻ سمورا ول ٿي رنا:

کپڙ، لئيون، ڪرڙ، ٻير سڀ ڌـي رنا. هاڻ لڙڪ هو پـاڻ به روڪي نه سگهيو. هن لڙڪن کي روڪڻ به نه ٿي چاهيو.

”پوءِ مـون سان جبل هلنديئن!؟“ گهڙي اڳـ اهڙو ڪوبه سوال هن جي ذهن ۾ ڪونه هو. گهڙي اڳ اهو خيال به هن کي اچي ها ته هن کي پاڻ حيرت ٿئي ها. پر هاڻ جڏهن هن جي روح مان اهي لفظ نڪتا، تڏهن هن کي ڪابه حيرت نه ٿي. هن جي اندر جا سمورا طوفان بيهي رهيا.

”آئون.... تنهنجي.... ٻڌي ٻانهي آهيان.... تنهنجي گولي ٿي.... گذاريندس!“ ❋

Gul Hayat Institute

Gul Hayat Institute

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين " اُداس نسلين" نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪ "لُڙهندڙ نَسُل" نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڇُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياجوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان "پڙهندڙ" نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنى e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻ جي آسَ رکون ٿا.

Gul Hayat Institute

پڙهندڙ نَسُل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جَهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڱئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳَل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَمَلَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پوءِ ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي ڪُليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڌِ کان وَڌِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

Gul Hayat Institute

شيخ اَياز علمَ، چاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اڻچاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاٽي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

Gul Hayat Institute

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر کڄي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻچاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ بين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوشَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ياڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ

پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.

۔ اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)

Gul Hayat Institute